

צבי מסיני

ההתחברות

בעיית ארץ ישראל שורשיה ופתרונה

הוצאת ליעד

TSVI J. MISINAI

THE ENGAGEMENT

The Roots and Solution to the Problem in the Holy Land

www.the-engagement.org

מהדורה שלוש עשרה

תשע"א

מרץ 2011

© כל הזכויות שמורות למחבר

עיצוב העטיפה: יעל סרנגה

עריכה לשונית: אבי בן צבי

הודפס בדפוס סדר צלם, תל אביב

תוכן העניינים

3	הקדמה
4	תקציר
5	מבוא
7	פעילויות ומחקרים בנושא זהות הפלשתינאים
9	ההיבט של הגנטיקה ושל מדעי טבע אחרים
15	תימוכין בענייני מנהגים ודת
47	השפה והשמות
53	עדויות
79	ההיבט הגאוגרפי-היסטורי
80	ההיבט הדמוגרפי-היסטורי
82	התלכדות תוצאות המחקרים וחשיבותה
83	הפתרון המתבקש – תוכנית ההתחברות
85	ביצוע תוכנית ההתחברות
87	מקורות

הקדמה

כבר שנים יש לי את ההרגשה שאנחנו טחים טיח טפל, טוחנים קמח טחון, מסננים מים זכים וסוחטים את דושת הגז בניוטרל. איך עושים שלום בין היהודים לערבים במקום הזה? הרעיונות החדשים מבטלים את הישנים וגם הם מתיישנים להם כעבור זמן מה מול האין מוצא, האין עצה והאין תבונה. אישית, הייתי בטוח ומשוכנע שהפיתרון ברור, האחד והיחיד, הוא הכרעה כוחנית של צד מהצדדים. כל אפשרות אחרת אינה מגעת לסבירות מתקבלת. מלחמת הקיום של היהודים מול מלחמת קודש של הערבים. מלחמת דמים בין היהודים לערבים שתכריע של מי האדמה הזאת לנצח נצחים.

קיבלתי השבוע אי-מייל מאדם בשם צבי מְסִינִי ובו אתר הנקרא "התחברות". אני מודה ומתוודה שנרעשתי והתגעשתי מהמידע המגלה אפשרות ממשית לשלום בר-קימא שעושה חוכא ואיטלולא מכל הנסיונות שנעשו כאן ועדיין נעשים. ביקשתי להיפגש עם האיש היקר הזה שמקדיש את כל מרצו והונו לקדם את הרעיון הכי חשוב שעלה בכל שנות המאבק הציוני על ארץ-ישראל. נפגשנו לשיחה ארוכה בה ישבתי דוֹקֵם מול גודש האינפורמציה המוכחת והופכת המחשבה שהוצגה בפני. אחר-כך יצאתי לטיול רגלי בראש סוער ובלב נפעם ועד לרגע זה אין לנפשי מנוחה.

פשוט מאוד. מוצאה של מרבית האוכלוסיה הערבית בארץ הזאת הוא יהודי. חד וחלק. רובם של תושבי הארץ המוסלמים הם צאצאי יהודים אנוסים. צבי מְסִינִי משוטט זה למעלה מעשר שנים בכפרים הערביים, הן בתוך גבולות הקו הירוק והן מחוצה לו, ודולה עובדה אחר הוכחה על מוצאם היהודי. פה מזוזה, שם תהילים, ובתוך גרביים בארון - תפילין של ראש ושל יד של הסבא של הסבתא, וזקנה בת מאה שאינה מדליקה אש בשבת, ומנהג למול את התינוק ביום השמיני שלא כמנהג המוסלמים, וצאצאי בר-כוכבא מכפר הקרוי עד היום פּוֹיִצְיָא, והנה חמולה בת עשרות אלפי אנשים נקראת "מחאמארה" על שם אבות אבותיה שהיו עושי יין, והרי היין אסור למוסלמים. וכאילו לא די הוא מציג בפנינו עדות חד-משמעית, שערבים מוסלמים מחויבים במצוות יבום וחליצה.

הואיל וכל הסיפור הזה נראה ונשמע הזוי אם לא מופרך מיסודו, מביא לנו צבי מְסִינִי עובדות היסטוריות מפי חוקרי ארץ-ישראל, וכדי להסיר כל ספק-ספיקא הוא מציג בפנינו מחקר **נְטִי** שמוכיח לחלוטין לא רק את יהדותם של מרבית הערבים אלא שיש ביניהם הנושאים בדמם את גֵן הכהנים. אז יש לנו עדויות עם עובדות מוצקות, יש לנו הסבר היסטורי מקצועי ויש לנו הוכחה מדעית מתוך מעבדת פרופסורים לגנטיקה. מה עושים עם זה? הערבים עצמם יודעים את העובדות הללו ידוע היטב, אבל הם חוששים ממנהיגיהם המושחתים. אני לא ידעתי וכמוני יהודים רבים אינם יודעים, ומצווה עלינו להפיץ את המידע הזה ברבים.

נדרתי לעצמי להיכנס בעובי הקורה הזאת מכל עצי היער. ועוד אכתוב על כך.

דודו אלהרר, מחלקה ראשונה, 6.8.2010

הכותב הוא אמון, מפיק ופובליציסט, שכתב את דבריו אלה לאחר קריאת הדברים שבהמשך.

תקציר

"כל אמת עוברת שלושה שלבים:

ראשית, שמים אותה ללעג;

שנית, מתנגדים לה נחרצות;

לבסוף, היא מתקבלת כמובנת מאליה."

שופנהאור

המאבק ארוך השנים על השליטה בארץ ישראל עדיין נמשך. אף צד לסכסוך אינו יכול להגשים את שאיפותיו. אמצעי הלחימה המעורבים הופכים למסוכנים יותר משנה לשנה ומסכנים את שלום האזור, וייתכן שאפילו את שלום העולם.

המכשול המוצהר העיקרי להסכם שלום הינו הדרישה לאפשר את **שיבת הפליטים** הפלשתינאים לתחומי מדינת ישראל. העלאת דרישה זו משקפת את רצון הפלשתינאים לשלוט בכל ארץ ישראל. הדרישה מבוססת על התמקדות בזכויות העבר במקום בענייני העתיד. הסרת המכשול מחייבת להעמיק בענייני העבר. למרבה הפלא מתברר, שהעמקה כזו מאפשרת גישה באור שונה מהמקובל לבעיה בכללותה, גישה המאפשרת את פתרון הבעיה.

"אינך יכול לפתור בעיות באמצעות אותה התודעה שיצרה אותן" – אלברט איינשטיין. ברוח הבחנה זו, הגישה המפתיעה הנשקפת לפנינו יוצרת תודעה חדשה, המראה, כי בניגוד להנחה המקובלת כיום על סיוע דרכה של התנועה הציונית, יש בידיה של תנועה זו לחזור למרכז הבמה במשימת ענק חדשה:

בעם ישראל קיימות כיום שתי קבוצות עיקריות. הקבוצה הראשונה הוגלתה מארץ ישראל, אך שמרה על דתה ועל זהותה הלאומית לאורך הדורות, עד שהתנועה הציונית החזירה את חלקה למקורו – ארץ ישראל.

הקבוצה השנייה נשארה בארץ ישראל, אך חלקה העיקרי אונס להמרת דת. עם הדורות איבד חלק זה את זהותו המקורית, וכיום הוא נמצא בגלות תודעתית. מחמת שינוי שם הארץ על ידי קיסר רומאי מיהודה לפלשתינה, צאצאיהם של אנוסי ארץ ישראל נקראים כיום פלשתינאים.

אחרי הסבל הרב שכבר נגרם בעטיו של איבוד זהותה של קבוצה זו, וכדי להמעיט ככל האפשר סבל נוסף, הגיעה זמנה של התנועה הציונית להשלים את יעודה ולפעול לביצוע **השיבה האמיתית** – זו של הפלשתינאים לעמם המקורי, תוך צירופם ללאום הישראלי ללא כפייה בענייני דת, כמקובל בהלכה היהודית הרלבנטית לארץ ישראל.

הרעיונות המוצגים כאן נראים כחידוש גדול, אבל חובה לציין, שכבר בראשית הציונות חקרו ראשי השמאל הציוני את הנושא, והעלו על הכתב את ממצאם, שהפלשתינאים – מוצאם מעם ישראל. עוד לפניו עסק בכך **ישראל בלקינד**, ממייסדי המחותרת הציונית הראשונה – ניל"י. אפילו המנהיג הראשון של הימין הציוני, **זאב ז'בוטינסקי**, שלא היה מודע לדבר המוצא המשותף, הגיע במאמרו משנת 1926 "על ארץ-ישראל הידו-לאומית" למסקנה, שאותה העלה על הכתב בניסוח שלא ירגיז את החוגים הדתיים, ולפיו "למרות כל הזכויות [שיינתנו למיעוט צ.מ.] וקיומן הקפדני ביותר, יתחיל המיעוט – ויעיד על כך היושב בשמיים שאין אנו רוצים בזאת כלל – להתבולל במידת-מה [בקרב הרוב היהודי]".

מבוא

הסכסוך הישראלי-פלשתינאי נובע משתי עמדות סותרות בעניין הזכות על ארץ ישראל, כאשר כל צד לסכסוך מציג את צידקת עמדתו ומאמין בה בצורה נחרצת. המאבק הבלתי פוסק בין הצדדים כבר פגע קשות בתושבי האזור, וסופו עדיין אינו נראה באופק.

תוכנית שתי המדינות לשני העמים תביא, אם בכלל, לחתימת הסכם הודנה ארוכת טווח בין ישראל ובין ההנהגה המדינית הפלשתינאית הוותיקה, שתוביל את הרשות הפלשתינאית מעמדת יו"ר הרשות הפלשתינאית. הנהגה זו תסתפק בהודנה על מנת שהחמאס יצטרף להסכם וכדי לאפשר ויתורים מהצד הפלשתינאי שישראל תעמוד עליהם. להבדיל מההנהגה הפלשתינאית הוותיקה, הנהגת הטרור הפלשתינאית ובעיקר האיסלם הקיצוני, הם שיקבעו את הצלחת התוכנית. אלה יקבעו מתי יהודה ושומרון יהפכו לגירסה מסוכנת יותר של דרום לבנון ועזה, שבמסגרתה אפילו **אילת** לא תהיה מחוסנת בפני טילים שישוגרו משטחים אלה.

פתרון שתי המדינות לשני העמים אינו יורד לשורשי הבעיה ולא יאפשר את עקירת גורמי הסיכון. לפיכך, יישומו יביא את גורמי האיסלם הקיצוני בסיוע הנהגת הטרור המקומית להתחיל את המלחמה הבאה בעיתוי שיתאים להם. כל מי שהעתיד אליו צועד האזור נראה לו כקושיה, צריך רק לענות על השאלה: "מה נשתנה?" התשובה הסבירה היחידה תהיה: "רקטות, טילים ונשק להשמדה המונית נפוצים יותר מבעבר, והחמאס, איראן והחיזבאללה החליפו את יאסר ערפאת כגורם המלבה את שפיכות הדמים ומשתתף בה.

ככל שארה"ב ובנות בריתה שוקעות עמוק יותר בבוץ העיראקי והאפגאני, ככל שהמערב אינו מראה יכולת לעצור את יכולות הגרעין של צפון קוריאה ואיראן, ככל שנשיא ארה"ב מתרפס יותר אל מול האיסלם, וככל שמעמיק המשבר הפיננסי העולמי, כך מתגלה המערב כולו, המוביל בכיוון של מפת הדרכים, כמשענת קנה רצוף. בנסיבות אלו איראן, על הנשק הלא קונבנציונלי, ובכללו הגרעיני, שיעמוד לרשותה, ובסיוע הנהגת הטרור הפלשתינאית והחיזבאללה, תהפוך לגורם שישפיע יותר מכל על עתיד האזור. הפצצה אווירית של מתקני הגרעין האיראניים רק תדחה את הסכנה ותהווה תרוץ טוב ללקיחת הסיכון העצום הכרוך במפת הדרכים. נוכח החולשה המתבהרת של המערב נוטה סוריה יותר ויותר כלפי איראן, וגם נשיא טורקיה מוצא הזדמנות להוסיף שמן למדורה משיקולי תחרות עם נשיא איראן על הגשמת החלום של הקמת חליפות מוסלמית חדשה בהנהגת ארצו.

אולם גם אם נשלה את עצמנו להאמין שההסכם בין ישראל לפלשתינאים יחזיק מעמד מספר שנים, אין להתעלם מהלכי הרוח המנשבים בקרב חלק מאותם פלשתינאים הנקראים "ערביי ישראל". הלכי רוח אלו כבר מבשרים את היום שבו הפלשתינאים תושבי הגליל, ואדי ערה וצפון הנגב יבקשו אוטונומיה כשלב ראשון לקראת צרופם למדינה הפלשתינאית. תהליך מסוכן זה ישאיר מדינת יהודים מצומצמת וקשה להגנה בשפלת החוף, לצד עיקר הנגב, השומם ברובו, וזאת בלי להביא בחשבון את הלך הרוח בקרב חלק מהבדואים. בנסיבות אלו התשובה לשאלה "מה יקרה כאשר תסתיים ההודנה בין ישראל לפלשתינאים?" הופכת למובנת מאלה.

יתר על כן, חשוב להביא בחשבון שגם ללא כל פתרון גורמי האיסלם הקיצוני ידרדרו את האזור לתהומות שלא הכיר בתקופה המודרנית. מציאות זו מחייבת את ההנהגה הישראלית לתת תשובות מעמיקות יותר בנושא הפלשתינאי, שיביאו בחשבון גם את סוגיית הבעלות על ארץ ישראל. בעיקר, עליה להציע פתרון שיהיה בו מענה טבעי למאוויי הצדדים. **על ישראל לחרוג מהמוסכמות המעצבות את צורת החשיבה השגרתית בנושא ולהשתמש בממצא ישן-חדש בקשר לזהות הפלשתינאים. ממצא זה מאפשר פתרון צודק ובר קיימא לסכסוך.**

הממצא האמור מתבסס על שורה של מחקרים בנושאים שונים, שהנרחבים בהם הם מחקרים גנטיים ומחקר היסטורי-דמוגרפי של ארץ ישראל באלפיים השנים האחרונות. המחקרים מביאים למסקנה מדהימה:

לא רק שהמוסכמה הנוכחית באשר לזהותם הערבית של הפלשתינאים הינה חסרת בסיס, אלא שקיים בסיס מוצק לזהות פלשתינאית אחרת – כזו שתפתיע רבים. כיוון מחשבה זה הועלה בעבר, בתקופה שבין מלחמות העולם, על ידי **דוד בן גוריון ויצחק בן צבי** (נשיאה השני של מדינת ישראל), כדי לתת תשובה לבעיה הקשה של האוכלוסייה הלא יהודית בארץ ישראל.

שואת יהדות אירופה הביאה לתמיכה גדולה של מרבית העולם בדרך הציונית, כך שההנהגה הציונית של אותם ימים כבר לא נדרשה יותר להתמודד בצורה מעמיקה עם הבעיה. בחלוף השנים, משקתה עוצמתו של זכרון השואה ולנוכח בעיית הטרור הגואה, נדרשת ההנהגה הציונית להתמודד עם הבעיה שהוזנחה והפכה לחמורה ביותר.

העומדים בראש ההנהגה הציונית כיום שקועים עד צוואר בניהול מדינה העמוסה בבעיות הקשות שיצרה הזנחת הנושא הפלשתינאי, ולכן קשה להם לגלות את מידת החדשנות שהיתה נחלתם של מנהיגי העבר, בעת שהציונות היתה תנועה צעירה. מאחר וגישתם של דוד בן גוריון ויצחק בן צבי טומנת בחובה השלכות משמעותיות ביותר לגבי הסכסוך וצורת יישובו, חובה לחזור ולהעלותה.

החשיבה ההיסטורית המקובלת היא שיהודי ארץ ישראל שנשארו בארץ לאחר חורבן בית שני נכרתו ממנה בדרכים שונות, ובכך התאפשר לזרים להיות רוב בארץ ישראל עד הקמת מדינת ישראל. אולם, חשיבה זו הינה ספקולציה שאינה מסתמכת על עובדות היסטוריות כלשהן. צורת "העלמותם" של היהודים מארץ ישראל נשארה תמיד בגדר תעלומה.

השערתם של בן גוריון ובן צבי בנושא זהות הפלשתינאים קיבלה חיזוק רציני, ותקפותה אוששה במידה רבה, על ידי שורה של מחקרים גנטיים שהתפרסמו בשנים האחרונות. מחקרים אלה הראו, שהיהודים קרובים מאוד מבחינה גנטית לפלשתינאים, הרבה יותר מאשר לערבים או לעמים אחרים. בעקבות פרסום מחקרים אלה נערכו ופורסמו מחקרים נוספים בנושא, המחזקים מכיוונים נוספים את הטענה המהפכנית באשר לזהותם של הפלשתינאים.

השלכות הראייה המדויקת של זהות הפלשתינאים יכולות להיות מרחיקות לכת לעתיד האזור. בראש ובראשונה, יש להשתמש בה לצורכי הסברה, במגמה להקטין את השנאה בין הצדדים.

אך החשוב מכל: גם אם הדבר מצריך שינוי מוחלט בצורת החשיבה המקובלת היום, תהיה זו טעות איומה להתעלם מראייה זו בעת הנסיון ליישב את הסכסוך המסובך. הדבר דרוש במיוחד, לאחר ששנים רבות אף אחד לא הצליח אפילו להציע פתרון המתקבל על דעת הצדדים מרצונם החופשי. כל הסכמה של הצדדים לפתרון כלשהו, המתבסס על צורת החשיבה המקובלת, ניתנה בליט ברירה. בעקבות זאת כל הסכמה כזו התגלתה כזמנית או כתחבולה. אי לכך, כל מה שכבר הוסכם בעבר, ולאחר מאמץ רב, רק הביא להחרפת הסכסוך, עם השלכות חמורות לשלום האזור ולשלום העולם כולו.

פתרון שתי המדינות לשני העמים אינו מטפל בשרשי השנאה בין הצדדים והינו רחוק ביותר מלספק את המאוויים המוצדקים שלהם. מירב הסיכויים שהוא יהפוך לשלב נוסף בתולדות האלימות המתגברת במזרח התיכון. כדי שהסכם כלשהו עליו יוסכם לא יביא בשלב כלשהו לחידוש הסכסוך האלים, יידרש פתרון שיאפשר שלום מלא וצודק. **על מנת להביא לפתרון צודק ובר קיימא לסכסוך, אין תחליף לדרך המתבססת על הכרת שורשי הסכסוך לעומקם ועל הצעת פתרון בהתאם!**

פעילויות ומחקרים בנושא זהות הפלשתינאים

הראשונים לחשוף את זהותם של הפלשתינאים היו חוקרים גרמנים שביקרו בארץ ישראל בסמוך להתחלת התיישבות הטמפלרים ופרסמו את מסקנותיהם בשנת 1860. **הקולונל קונדור מהקרן לחקר ארץ ישראל** גילה עקבות של ארמית ועברית בשפת הפלאחים בארץ. בעקבותיהם נרתם ישראל בלקינד לחקר תושבי הארץ הוותיקים והיה היהודי הראשון שכבר בשנת 1894 הטיף להכרת זהותם הישראלית ולהתקרבות אליהם. הוא אסף עדויות, רשם אותן^{5,7}, פרסם מאמרים ולימד ש"ה'ערבים' בארץ הם אחיהם לדם של היהודים". **בר בורוכוב** טען ב-1905¹⁰ כי **"הפלאחים בארץ ישראל הם צאצאיהם של שרידי היישוב החקלאי העברי"**.

דוד בן גוריון יצחק בן צבי אימצו את הרעיון ומצאו לו תימוכין. הם העלו את הממצא בספר משותף, **ארץ ישראל בעבר ובהווה**¹, אשר כתבו ב-1918. אזכור הממצא בספר נעשה בעיקר כדי להסביר את צידקת המפעל הציוני, אך גם מתוך תקווה, שההגירה היהודית לארץ תשנה את המצב והפלשתינאים יהפכו למיעוט בר קליטה בעם ישראל. **דוד בן גוריון הקנה לנושא חשיבות גדולה והאמין שהוא המפתח לפתרון עתידי!**

את מאמרו משנת 1917 **לביורר מוצא הפלחים** מסכם בן גוריון^{4,7}:

"בסביבות הכרמל ובעמק השרון פוגשים בהרבה כפרים פלחין צהובי שיער וכחולי עיניים, שחזות פניהם תעיד בהם שאבותיהם באו הנה לפני מאות שנים מצפון אירופה... אך למרות רבוי התערובות הללו **הרי רוב מניינם ורוב בניינם של הפלחין המוסלמים במערב ארץ ישראל משווה לפנינו טיפוס גזעי אחר וחטיבה אתנית שלמה, ואין כל ספק שבעורקיהם יזרום הרבה דם יהודי – דם אותם האיכרים היהודים, "עמי הארץ", שבחרו בצוק העיתים להתכחש לדתם ובלבד שלא יעקרו מעל אדמתם** [הדגשת המחבר]."

שנים מועטות לאחר מכן כבר ניסה דוד בן גוריון לקיים שיתוף פעולה על רקע מעמדי בין הפועלים היהודים לבין הפועלים הפלשתינאים. בן צבי השקיע רבות בחקר הנושא מבחינה אנתרופולוגית, תוך חיפוש יסודי אחר עדויות ברחבי ארץ ישראל משני צדי הירדן. בספר **אוכלוסי ארצנו**², שכתב ב-1932, תיעד חלק מממצאיו. תקופת זמן לאחר מכן עוד המשיך לחקור את הנושא.

ההגירה הערבית המסיבית לארץ, שהתרחשה במקביל לעלייה היהודית, בצירוף המאורעות שערך חלק קטן מקרב הפלשתינאים נגד היהודים, הביאו להיווצרותה של שנאה רבת עוצמה בין הצדדים. סביר להניח שבאווירה זו נאלץ יצחק בן צבי לנטוש את עבודתו בנושא בשלב מוקדם יחסית. ארועי השעה הקשים, אליהם הצטרפו בהמשך מלחמת העולם, הידיעות על שואת יהודי אירופה, הפעילות להקמת מדינת ישראל ומלחמת העצמאות, גרמו לבן צבי לעסוק בנושאים בוערים יותר.

במלחמת העצמאות חולקה הארץ. מספר הפלשתינאים שנשארו במדינת ישראל היה קטן, ושיעורם באוכלוסייה פחת עוד יותר מול זרם העולים המתגבר. במצב דמוגרפי זה לא זכה הנושא לתשומת לב עקב התמקדות היהודים בבעיות של מדינה צעירה, קולטת עולים חסרי כל, ממזגת גלויות ונאבקת בשכנותיה.

המלחמות והעימותים הרבים בין היהודים לערבים שהתרחשו בהמשך הגדילו את השנאה ההדדית, חידדו את ההבדלים והרחיקו מחשבה על קירבה בין היהודים לבין אלה שנחשבו לחלק מהערבים. לכל אלה יש להוסיף את העובדה, שלגישה המהפכנית המוצגת כאן לא היו קיימים באותה עת חיזוקים גנטיים, המוסיפים רבות לאמינותה, ולא עמד לרשותה הפירוט הדמוגרפי-היסטורי הנרחב הקיים כיום והמקורות אשר סייעו בהשגתו.

על כל פנים, בן גוריון היה מודע לזהות הנשכחת של התושבים הוותיקים, ובתקופת כהונתו כראש ממשלת ישראל ניסה להחזירה לקדמותה. הניסיון החל אצל הבדואים, אשר היו ידידותיים לישראל והתגייסו לצה"ל. הפעולה שתוכננה עבור הבדואים אף זכתה לשם **ייהוד**, מונח שלהבדיל מגיור אין בו כדי להדגיש נושאי דת בקרב אוכלוסייה לא דתית ברובה.

ואולם, בעיות שונות, כמו חשש של השב"כ מהסתננות מכוונת של גורמים עוינים ומרגלים לעם ישראל, ובעיקר ההתנגדות של חוגים דתיים בהנהגת שר הדתות דאז מטעם המפד"ל, הרב מימון (פישמן), כל אלה החלישו את נחרצותו של דוד בן גוריון בנושא.

למרות האמור לעיל, מינה בן גוריון בשנת 1956 את **משה דיין**, הרמטכ"ל באותה תקופה, ואת **חיים לבקוב**, מי שהקים את יחידת המיעוטים בצה"ל ופיקד עליה, לעמוד בראש צוות שתפקידו היה לייחד את הבדואים. הצוות הביא יהודים דתיים אל הבדואים כדי להדריכם במנהגי היהדות. אולם מדריכים אלה לא יכלו לשאת את תנאי החיים הקשים באהלי הבדואים ונטשו את תפקידם בעודו באיבו. בטענה שיהוד הבדואים ירגיזו את המוסלמים בעולם, הצליח דיין לשבור את יוזמתו זו של בן גוריון ולגרום לו לנטוש את הנושא כליל.

ההצלחות הצבאיות של ישראל הביאו להחרפת הבעיה עם צירופם של הפלשתינאים תושבי ישי"ע ל"ערביי ארץ ישראל" שהיו נתונים לשליטת ישראל. האינתיפאדה הראשונה גרמה להחזרת הבעיה של אוכלוסייה זו לסדר היום, לאחר שבעיה זו הודחקה במשך שנים. בעקבות אינתיפאדה זו התרחשו שני ארועים חשובים בנושא. מחד, מחקרים גנטיים ראשוניים, שהיו מוגבלים ומצומצמים בהקפם, שפורסמו בתחילת שנות התשעים, הצביעו על קירבה של הפלשתינאים ליהודים. מאידך, נחתמו הסכמי אוסלו שהחלו את תהליך ההיפרדות בין היהודים ורוב "ערביי ארץ ישראל".

בעייתיותם של הסכמי אוסלו והמתרחש בעקבותיהם הביאו להמשך המחקר הגנטי בנושא הקירבה בין הפלשתינאים ליהודים, מחקרים שרובם פורסמו בסמוך לפריצת האינתיפאדה השנייה, זו שהבליטה את כשלונו של תהליך אוסלו. בעקבות ממצאי מחקרים גנטיים אלה בוצעו שלושה מחקרים נוספים בנושא: מחקר של **אילון ירדן** על ההיבט הגאוגרפי-היסטורי של זיהוי האוכלוסייה הפלשתינאית, שפורסם בשנת 2003, מחקר של מחבר ספרון זה על ההיבט הדמוגרפי-היסטורי של הבעיה, אשר פורסם בשנת 2006, ומחקר נוסף שלו, אנתרופולוגי, המרחיב, משלים ומעדכן את מחקריו של יצחק בן צבי. בהמשך ספרון זה יפורטו תוצאות המחקרים השונים והממצאים בנושא, בדגש על המחקר האנתרופולוגי.

לפני שנפרט ונסקור את המחקרים השונים והמשתמע מהם, נעמוד כאן בקיצור על מושג הזהות. זהותו של אדם מורכבת ממוצאו הביולוגי-גנטי, מהמדינה בה הוא חי, מתרבותו, משפתו, מדתו ומהמגזר החברתי אליו הוא שייך. רוב המאפיינים כגון דת, שפה או מדינה ניתנים להחלפה, גם אם לא בקלות, אבל אדם אינו יכול בשום אופן להחליף את גופו או את הוריו הביולוגיים. כלומר, זהותו הבסיסית והעיקרית של אדם, שאינה בת החלפה, הינה זהותו הביולוגית-גנטית. כל יתר מאפייני הזהות הם שניים במעלה (רק מבחינת עצם הזהות); לא מבחינות אחרות כמו האופי והאישיות), ולמעשה מגדירים רק את שיוכו של האדם לקבוצות שונות. שיוך זה ניתן לשינוי, ואף על פי שלעמים הינו חשוב ביותר, אין הוא בגדר זהות גרעינית. על זהות גרעינית זו נסוב הרעיון המוטבע בספרון זה. למרות זאת, רוב הספרון עוסק במספר המקרים העצום שבהם שרידים של מרכיבי זהות נוספים מאששים ומחדדים את הזהות האמיתית של מרבית הפלשתינאים בארץ ישראל.

ההיבט של הגנטיקה ושל מדעי טבע אחרים

בשנים 2000-2001 פורסמו מספר מחקרים גנטיים בנושא הקירבה בין הפלשתינאים לבין היהודים. פרופ' אריאלה אופנהיים מהאוניברסיטה העברית בירושלים ביצעה סדרה של מחקרים גנטיים בשיתוף עם מוסדות מחקר אחרים^{13,14,15}. עיקרי המחקרים דווחו לראשונה במאי 2000 והמשכם התפרסם בנובמבר 2001 בעיתון "הארץ".

במחקרים אלה התבררו ממצאים חשובים, שבעומדם בפני עצמם לא עוררו הדים רציניים, אולם בצירוף תוצאות המחקרים האחרים מוקנית להם חשיבות רבה. במחקר גנטי שנערך על הכרומוזום הזכרי Y, נמצא שקיימת קירבה גנטית רבה בין הפלשתינאים לבין היהודים, הדומה לזו שבין עדות ישראל השונות, שאף הן נמצאו קרובות זו לזו מול מרחק רב יותר מעמים אחרים. המחקר העלה, ש-82% מהפלשתינאים ממערב לירדן (ובכללם אלה הנקראים ערביי ישראל) קרובים מאוד מבחינה גנטית ל-70% מיהודים.

במחקר גם נמצא, שהיהודים האשכנזים קרובים מאוד לפלשתינאים. שתי קבוצות אלה קרובות זו לזו הרבה יותר משהפלשתינאים קרובים לערבים האותנטיים. כמו כן, נמצא שהיהודים האשכנזים קרובים במידה רבה ליהודי עדות המזרח. ממצאים אלה לא רק מחזקים את רעיונם של בן גוריון וכן צבי בנושא זה, אלא גם סותרים טענות, כגון אלה של נשיא סוריה לשעבר חאפז אסד (חאב), על כך שמוצא יהדות אשכנז הוא מן הכוזרים, ועל כך שליהודים אלה אין זכויות היסטוריות על ארץ ישראל (במחקרים גנטיים אחרים נמצא, שבקרב היהודים האשכנזים רק 12%-10% נושאים גנים השונים משל הרוב, הקרוב גנטית לפלשתינאים. גנים אלה ניתנים לייחוס לגנים כוזריים).

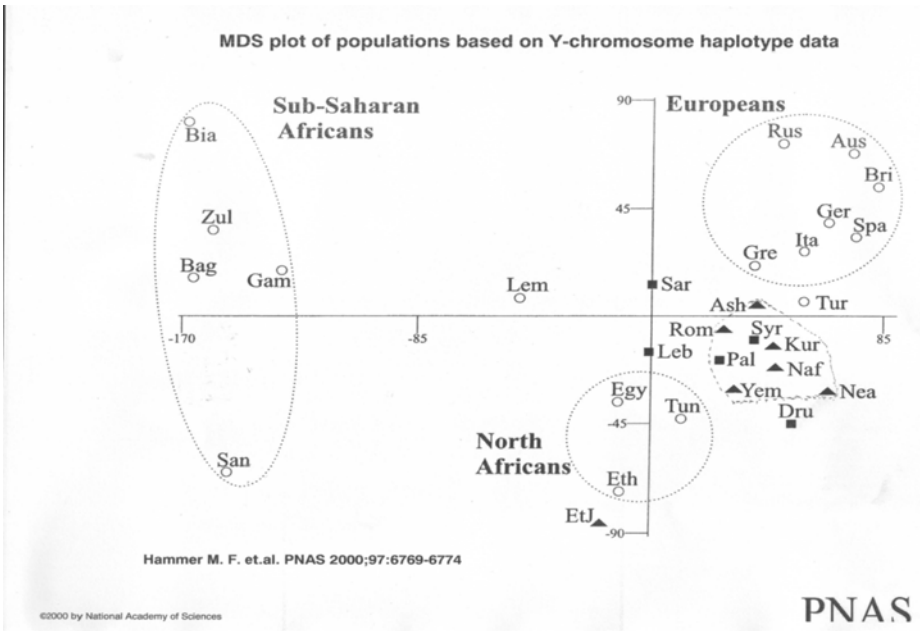
מעבר לכך, במחקר נמצא, אף שלא בצורה חותכת, שהפלשתינאים תושבי ההרים קרובים ליהודים יותר מאחייהם יושבי השפלה. כמו כן נמצאה קירבה גם בין היהודים לכורדים וכן נמצא שגן כהנים נפוץ בקרב הכורדים פי חמישה מאשר בקרב היהודים! בקירבה זו עוד נחזור ונדון בהמשך.

כפי שניתן לראות מהתרשים שבעמוד הבא¹³, יהודי אשכנזי (Ash) ורומא (Rom) קרובים יותר לערביי סעודיה (Sar) מאשר הפלשתינאים (Pal) קרובים אליהם! כמו כן, הקירבה בין העדות היהודיות השונות (מצוינות כולן במשולשים) ובין הפלשתינאים גדולה בהרבה מקירבתם של הפלשתינאים למצרים (Egy) או ללבנונים. רק כלפי הסורים, שלגבי היהודים האנוסים בקירבם נפרט קמעה בהמשך, קיימת קירבה דומה של הפלשתינאים.

כאמור, המחקר הזה חל על הכרומוזום הזכרי – כרומוזום Y – העובר בירושה מאב לבניו, ואינו קיים אצל נשים. מחקר קודם הראה קירבה רבה בין הפלשתינאים ליהודים על פי ה-DNA מהמיטוכונדריה העוברית, העובר בירושה רק דרך האם. לקירבה זו יש משמעות בהלכה היהודית, הקובעת שיהדותו של אדם נקבעת על פי יהדותה של אמו. תרשים עדכני בנושא זה יוצג בהמשך הפרק. קיימים גם מחקרים מוקדמים עוד יותר, פחות מדויקים, המראים על קירבה דומה על פי קבוצות דם, אנזימים ואנטיגנים. החוקרת המרכזית בכל המחקרים המוקדמים היתה פרופ' בת שבע תמיר בונה מאוניברסיטת תל אביב.

מחקר גנטי נוסף התפרסם בשנת 2001 בכתב העת Human Immunology. מחקר זה זכה לפרסום יוצא דופן¹⁸ עקב הוראת כתב העת לקוראיו להשמיד את המאמר בגלל דעות פוליטיות, אשר שורבבו לתוכו על ידי החוקר. במחקר זה¹⁷, שנערך על המערכת החיסונית, גילו החוקר הספרדי פרופ' אנטוניו ארנאיז-וילנה מאוניברסיטת קומפלוטנסה שבמדריד ושותפיו למחקר,

שמערכות החיסון אצל היהודים והפלשתינאים קרובות ביותר זו לזו, בצורה שמראה על זהות גנטית כמעט מוחלטת.

תרשים המציג מרחקים בין עדות ישראל לפלשתינאים ולעמים אחרים על פי הכרומוזום Y

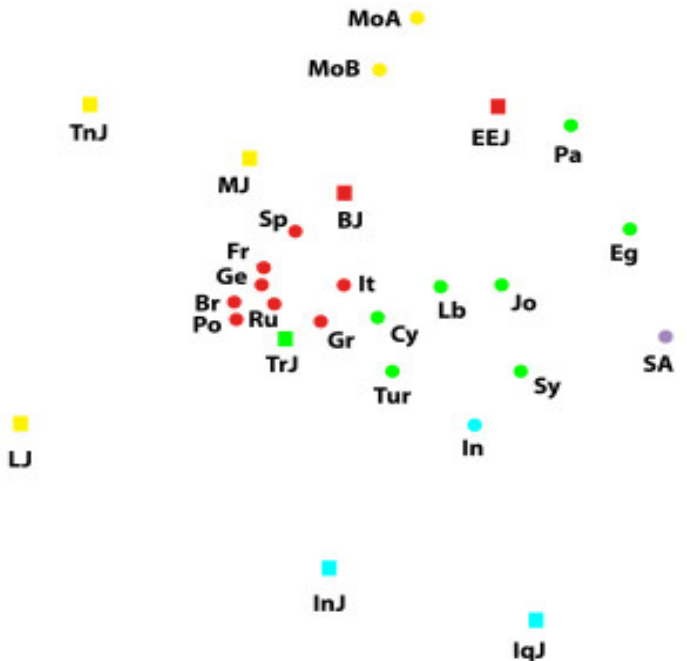
מחקר שנערך באותה תקופה באוניברסיטת תל אביב¹⁶ על חירשות תורשתית מסוג שנפוץ בקרב חלק מהפלשתינאים, הראה גם הוא קירבה ברורה ובלעדית(!) ליהודים ממוצא אשכנזי הסובלים מהבעיה הזאת. רק בשתי קבוצות אלו מתוך כלל האנושות קיימת מוטציה גנטית זו.

מאמר של החוקר הישראלי **אבשלום זוסמן-דיסקין** באתר Biology Direct מאוקטובר 2010 סוקר מחקר חדש ומקיף ביותר¹⁹. המחקר מצא קירבה גנטית גדולה בין יהודים יוצאי מזרח אירופה לבין עמים אירופאים בכל הקשור לכרומוזום X ולכרומוזומים האוטוזומליים (כל אלה כרומוזומים הנורשים משני ההורים). קירבה זו יש לשייך מחד, להתבוללות הגדולה של עם ישראל, בעיקר באירופה הנוצרית (היהודים המוכרים כיום מהווים פחות משני אחוזים מצאצאי אחיהם שהתבוללו לנצרות ולאיסלם מאז עליית הנצרות, ובכלל זאת צאצאי עשרת השבטים)⁶, ומאידך, לצירוף של נישואי יהודים עם נשים נוכריות עם השפעות סביבתיות על תהליך הברירה הטבעית, כפי שיוסבר בהמשך.

44 הכרומוזומים האוטוזומליים אינם קשורים למין, והצאצא יורש מחציתם מכל הורה. בנושא זה יהודי מזרח אירופה נמצאו קרובים לפלשתינאים פחות מאשר לאיטלקים, לצרפתים, ליוונים ולגרמנים – שלארצותיהם הגיעו תחילה גולי בית שני, ובהן התרחשה ההתבוללות המוקדמת, שהספיקה להעמיד עד היום נוצרים רבים ביותר הקרובים גנטית לעם ישראל.

בחלק המחקר העוסק בכרומוזום X – שגם הוא נורש משני ההורים – נמצא שהיהודים האשכנזים קרובים (בנוסף לעמים שהוזכרו לעיל) גם לפולנים, לבריטים, לספרדים ולפורטוגזים. יש לזכור, שלארצות של עמים אלה הגיעו יהודים רבים אחרי תקופת ההתבוללות המוקדמת, ובספרד ובפורטוגל מצויים צאצאים רבים של יהודים אנוסים. בנושא של כרומוזום Y, התוצאות המחקריות שונות במידה מסוימת והן פחות מובהקות מאלו שפורסמו במחקר של פרופ' אופנהיים, שפורסם עשר שנים קודם לכן, ויש לשייך את השונות להבדלי מדגמים.

החלק המרשים ביותר במחקר החדש הוא בנושא ה-DNA המיטוכונדרי (שרשרת האימהות, המכריעה הלכתית בשאלה מי נחשב יהודי) כמופיע בתרשים בעמוד העוקב. חלק זה מציג תמונה ברורה ביותר: יהודי מזרח אירופה והפלשתינאים זוהרים בקירבה ביניהם ובריחוקם מכל הקבוצות האחרות (ובהן הסורים, הקרובים אליהם מבחינת כרומוזום Y לפי שני המחקרים). מבחינה ה-DNA המיטוכונדרי, יהודי מזרח אירופה שונים גם מיהודים בני עדות אחרות, כנראה מפני שלאורך הדורות גברים בעדות אחרות נישאו לזרות מקומיות שהתגיירו.

תרשים המציג קירבה רבה בין הפלשתינאים ויהודי אשכנז על פי ה-DNA המיטוכונדרי

בתרשים לעיל המלבנים מייצגים עדות יהודיות (הקוד שלהם מסתיים באות J): יהודי מזרח אירופה – EEJ, יהודי מרוקו – MJ, יהודי תוניס – TnJ, יהודי טורקיה – TrJ, יהודי איראן – InJ, יהודי עיראק – IqJ, יהודי בולגריה – BJ, יהודי לוב – LJ. העיגולים מייצגים עמים: פלשתינאים – Pa, מצרים – Eg, לבנונים – Lb, ירדנים – Jo, סורים – Sy, סעודים – SA, מרוקאים – Mo (מופרדים לערבים ולברברים), איראנים – In, קפריסאים – Cy, יוונים – Gr

(הקוד של יתר העמים אינו דורש ביאור). יהודי אתיופיה ותימן וכן האתיופים והתימנים הלא יהודים יוצאים מגבולות התרשים כלפי מעלה, וכולם די קרובים אלה לאלה (הצבעים השונים (אם התרשים מופיע בצבע) מצביעים על האזורים הגאוגרפיים השונים).

הסיבה לקירבה בין אשכנזים לאירופאים בכרומוזומים האוטוזומליים ובכרומוזום X, העומדת לכאורה בסתירה לקירבה בין האשכנזים לפלשתינאים בכרומוזומים הנורשים מהורה בודד, נובעת מברירה טבעית שהתרחשה לאורך הדורות. ברירה זו מעדיפה צאצאים בעלי תכונות מסוימות לפי אקלים, מזון וסגנון חיים האופייניים לאזור נתון, וכך היא מגדילה את השרידות של גנים מסוימים. הדבר מתבטא, בין היתר, בגנים האחראים על צבעי העור, העיניים והשיער, שערכיהם מושפעים בצורה חזקה על ידי הגאוגרפיה.

לעומת זאת, ברירה טבעית אינה משפיעה על ה-DNA המתקבל מהורה יחיד, והוא נשמר כפי שהוא לאורך כל הדורות. גם לו היו בקבוצה בראשיתה יותר מהורה אחד מאותו מין, אז אם אין עדיפות הישרדותית לגנים של הורים מסוימים על אחרים, תהליך הברירה הטבעית אינו משפיע על הימצאות אותם הגנים אצל צאצאיהם. לו הייתה קיימת עדיפות כזו, הגנים החלשים כבר היו נעלמים או כמעט נעלמים במהלך הדורות תוך כדי הברירה הטבעית. לעומת זאת, הברירה הטבעית משפיעה על כרומוזומים הנורשים משני ההורים, כי בעת יצירת הכרומוזומים של הצאצא, שילובים בין הכרומוזומים של ההורים יוצרים אצל הצאצאים צירופים חדשים שלא היו קיימים קודם לכן (מעצם השילוב בין כרומוזומים שונים הנלקחים משני ההורים, וכן בתהליך הנקרא רקומבינציה, המערב גנים של הורה אחד בכרומוזום הנלקח מהורה השני). אלה מתוך הצירופים החדשים, המאפשרים שרידות משופרת בתנאים הנתונים, יתפשטו בהדרגה, דרך הברירה הטבעית, בקרב האוכלוסייה הרלבנטית. משום כך, יש יתרון ברור ולמעשה בלעדיות לכרומוזומים הנורשים מהורה בודד לצורך זיהוי מקורה של אוכלוסייה שהתפזרה בעולם.

נעמיק קמעה בעניין זה עבור מביני דבר בגנטיקה. היו כמה גורמים שאיפשרו ליהודים באירופה להידמות לאירופאים אחרים. גורם אחד הוא שיעור ההתבוללות הגדול של עם ישראל באירופה, שהביא לידי כך שצאצאי המתבוללים מהווים כיום אחוז בלתי מבוטל מכלל האוכלוסייה ביבשת זו אליהם מושווים כיום גנטית יהודים שמוצאם מאירופה. גורם שני הוא הפוליגמיה בקרב היהודים בעבר. במשך תקופה ארוכה, ובכלל זאת בתקופת גלות בית שני, היתה הפוליגמיה מותרת ביהדות. מעבר לכך, בתקופות שונות ובמקומות רבים נהנו היהודים בגולה משגשוג כלכלי – הן מפני שלהבדיל משכניהם הגויים, רובם ידעו קרוא וכתוב, והן בשל עיסוקם במסחר. כמו כן, מאחר שאדמת אירופה לא היתה מקודשת להם כמוולדתם, ובגלל שלרוב נאסר עליהם להיות איכרים ובעלי אדמה, אם רדפו אותם במקום מושבם, יכולים היו בקלות יחסית להעתיק את מושבם למקום אחר היכן שהם לא נרדפו ושבו התאפשר להם להצליח מבחינה כלכלית (תופעת היהודי הנודד). המצב הכלכלי המשופר במקרים אלה איפשר לגברים יהודים לא מעטים להינשא ליותר מאישה אחת. פוליגמיה זו לא גרמה לכך שגברים יהודים אחרים יישארו ברווקותם בשל חוסר נשים, אלא הביאה לתופעה של נישואי יהודים לנשים נוכריות שהתגירו. הגורם השלישי לדמיון הגנטי בין יהודים לנוכרים באירופה היה הגעתם בגפם של סוחרים יהודים לאזורים שבהם לא התקיימו קהילות יהודיות. יהודים אלה נאלצו גם הם להינשא לנוכריות שהתגירו.

החלק של הנשים הנוכריות שנכנסו לעם ישראל לא היה גדול במיוחד, אבל הוא תרם גנים אירופאיים לכרומוזומים האוטוזומליים וה-X של היהודים. דרך עירוב כרומוזומים, ואפילו ערוב גנים בתוך כרומוזומים (ברקומבינציה), כל אלה בין ההורים לאורך הדורות הרבים שעברו

מאז, הברירה הטבעית גרמה לגנים אירופאיים אלה להתקיים בין היהודים האשכנזים בשיעור גבוה בהרבה משיעור החדירה המצטבר של נשים נוכריות לתוך עם ישראל. זאת מאחר שהנשים הנוכריות האלה השתייכו לרוב לשושלות ותיקות באזורי מגוריהן. הברירה הטבעית לאורך הדורות יצרה מצב שרובן של נשים אלו נשאו גנים בעלי יתרון באותם אזורים גיאוגרפיים. באופן טבעי גנים אלה המשיכו והתבלטו על חשבון גנים מתחרים, וכך הגדילו במרוצת הדורות את שיעורם באוכלוסייה היהודית המקומית. לעומת זאת לכרומוזום Y היהודי המקורי לא נוצרה תחרות על ידי הגורמים הנ"ל (להבדיל מגיורי קבוצות כמו הכוזרים, המורידים את שיעור הגברים היהודים הקרובים כיום גנטית לגברים הפלשתינאים לכ-70%, כך שלו היתה לכוזרים ולאחרים עדיפות ברירתית בנושא גן זה על היהודים המקוריים הדבר היה אומר ששיעורי המתגירים היו נמוכים מ-30%). עוד יותר מכך, ל-DNA המיטוכונדרי – אין ביטוי בתכונות גוף האדם. לפיכך הוא חסר משמעות מבחינת הברירה הטבעית, ואין בידי הברירה הטבעית להשפיע באופן גורף על התבלטות ערכים מסוימים (הלוטיפים) של כרומוזומים אלה לאורך הדורות.

ערכי הכרומוזומים והגנים המועדפים בברירה הטבעית, שמקורם בנשים הנוכריות ובצירופים חדשים, משפיעים לאורך הדורות הרבים בצורה גורפת על יתר הכרומוזומים הנובעים משני ההורים, מאחר שהגנים המועדפים מהורה אחד גוררים איתם, בזמן יצירת העובר, כרומוזומים ונגנים נוספים מאותו ההורה. כתוצאה מכך הברירה הטבעית, במקרה שיש העדפה לערך גן מסוים, מגדילה את שיעורו ושיעור הגנים המצטרפים אליו גם דרך האבות וגם דרך האימהות הנושאים אותם. לעומת זאת, הכרומוזום Y וה-DNA המיטוכונדרי נלקחים תמיד מהורה בודד, ללא כל קשר לשאלה מיהו ההורה שתרם את ערכי הגנים המועדפים. כתוצאה מכך הברירה הטבעית כתוצאה מכרומוזומים אחרים השפיעה על כרומוזומים אלה רק דרך הורה בודד, ואי לכך השפעתה פחותה באופן משמעותי.

(הערה אודות יהודי תימן: הפער ברמה הכלכלית בין יהודי תימן למקומיים נוכרים היה גדול מן הפער המקביל באירופה. בשל ריחוקם הגיאוגרפי היו יהודי תימן מבודדים יחסית מרוב הקהילות היהודיות האחרות. עקב כך, שיעורי הפוליגמיה והנישואין לנשים נוכריות בקרב יהודי תימן היו גדולים יותר, ומצב זה נמשך לאורך תקופה ארוכה יותר מאשר באירופה. זו הסיבה לכך שנוצר ריחוק גנטי אצל יהודי תימן מיתר הקהילות היהודיות מבחינת ה-DNA המיטוכונדרי. חלק מהנשים שנשאו יהודי תימן היו נשים יהודיות מאתיופיה, הקרובה גיאוגרפית לתימן. נשים אלו הועדפו על נכריות כי הנישואין איתן היו פטורים מהקשיים הכרוכים בגיור נוכריות. עובדה זו מסבירה את הקירבה היחסית שנמצאה ב-DNA המיטוכונדרי בין יהודיות ממוצא תימני ליהודיות ממוצא אתיופי. עובדה זו גם מסבירה לפחות חלקית הבדלים הקיימים בקרב יהודי תימן בגוון עורם).

מחקר גנטי מעניין לא פחות נערך לאחרונה בבית חולים במרכז הארץ על אודות מחלה תורשתית הידועה כמחלה התוקפת רק יהודים אשכנזים – מחלת הטיי-זקס. מדובר בהפרעה בחילוף החומרים, הגורמת להרס מערכת העצבים של היילוד, ומתגלה בגיל של כחצי שנה בצורה של הפרעה בזחילה. המחלה מחמירה עם הזמן ומנוונת את הילד הרך לחלוטין, עד מותו בגיל של שנים ספורות. אחד מכל 30 יהודים אשכנזים נושא את הגן למחלה זו בצורה רדומה, מאחר שגן זה הינו רצסיבי. בקרב משפחות שבהן שני ההורים ממוצא אשכנזי, שכיחותה של הופעת המחלה היא 1:900. שכיחות זו נחשבת משמעותית בשל חומרתה של המחלה. לפיכך מתבצעות במשפחות אלה בדיקות גנטיות של העובר בשלב מוקדם של ההריון. אם מתברר שהעובר ירש את הגן משני הוריו, קיימת ודאות שילקה במחלה, ולכן נעשית הפלה יזומה שלו.

אצל החרדים האשכנזים, אשר מעוניינים למנוע הפלות, נבדקים שני בני הזוג ביוזמת השדכן, לאחר שמתברר שיש נכונות בקרב המשפחות לקבל את השידוך. זאת כדי לבדוק אם הגן קיים בצורה רדומה אצל שני בני הזוג. אם מתברר שאכן זה המצב, משמעות הדבר ששקף סיכוי ניכר שחלק מילדיהם לעתיד של בני הזוג ילקו במחלה, והשידוך מתבטל.

בניגוד למה שהתפרסם בעבר, מתברר שלא רק היהודים האשכנזים לוקים במחלת הטיי-זקס. המחקר החדש מצא, ששתי הקבוצות היחידות בעולם הנושאות את הגן הגורם למחלה, קרי הסובלות מפגם גנטי זה, הינן של יהודים אשכנזים ושל פלשתינאים! רק אצל שתי קבוצות אלו שכיחות הפגם הגנטי אצל העובר (או אצל הילד, במקרה של אי גילוי מוקדם) אינו זניח כאשר שני ההורים שייכים לאותה הקבוצה. לעומת זאת, בקרב יתר אוכלוסיית העולם הדבר מתרחש בשיעור זניח (10,000:1). בחלק ממקרים נדירים אלה ניתן להניח, שמדובר במפגשים בין הורים שהם צאצאים של יהודים אשכנזים נושאי הגן, שלפני מספר דורות התבוללו או נישאו בנישואים מעורבים. מאחר שתוצאותיו הרשמיות של המחקר עדיין לא התפרסמו, לא ניתן עדיין לנקוב בשיעור המדויק של שכיחות התופעה בקרב הפלשתינאים.

למרות חדשותו של המחקר האמור, מתברר שהתופעה מוכרת היטב בשטח: בעיית הטיי-זקס בקרב פלשתינאים, ובעיקר בדואים שבתוכם, לא נסתרה מעיני שלטונות ירדן. אלה המליצו לבדואים בירדן לעשות את הבדיקות הגנטיות הנדרשות לפני שהם מתחתנים. אולם, זלזול מצד הבדואים מחד, והתנגדות חוגים דתיים לביצוע בדיקות מאידך, הביאו את ממשלת ירדן לחייב בחוק (שרעי) כל זוג העומד להתחתן לבצע בדיקות גנטיות, שיקבעו אם נשקף סיכון לצאצאיהם לחלות בטיי-זקס ובשתי מחלות תורשתיות אחרות. מאחר שהחוק השרעי הירדני תקף גם ביהודה ושומרון, ומאחר וגם שם נפוצים הגנים של המחלה, מתקיימות הבדיקות גם בחבלי ארץ אלה, בעיקר ביישובים הגדולים.

בדיקות נוספות המבוססות על מדעי הטבע נעשו בתחום האנתרופולוגיה-הביולוגית, ותוצאותיהן מספקות נתונים מקומיים בלבד. במערות קבורה ליד קיבוץ **להב** שבדרום נמצאו שלדים, שלפי בדיקות פחמן 14 משויכים למאות הראשונות לספירה, החל מהמאה הראשונה. ידוע שבמאה הראשונה גרו במקום יהודים ובהמשך יהודים לצד נוצרים בני עם ישראל. באותן מערות זוהו גם שלדים של בדואים מהסביבה שנקברו שם בסוף המאה ה-19 ובתחילת המאה ה-20. בבדיקות פתולוגיות שערך פרופ' **ברוך אלסנבורג** (מהפקולטה לרפואה באוניברסיטת תל אביב) נמצאה קירבה גדולה ביותר בין השלדים העתיקים ובין השלדים המודרניים.

בכפר **חיזמה** שמצפון לירושלים (שקיימת טענה ששמו נגזר מ-עז־מֶנות בעברית) רבו העדויות על מוצאם היהודי של התושבים, עד כי נערכה בו בדיקה אנתרופולוגית-ביולוגית (העוסקת בעיקר בשלדים ובמבניהם), וזו הצביעה על קירבה רבה בין מבנה הגולגולת אצל התושבים המקומיים לבין מבנה הגולגולת אצל היהודים.

תימוכין בענייני מנהגים ודת

ממד נוסף לתמיכה בממצא מגיע מתוך עדויות בנושא מנהגים ומסורת דתית. איסוף העדויות החל כבר לאחר תחילת המאה העשרים. הסופר השומרוני, **רצון צדקה**, מספר על ערביה זקנה בכפר **פּוֹפֵר** (מלשון כופרים, שם שהערבים נתנו לכפר שגרו בו יהודים בעבר) באזור **טול כרם**. סבתה של זקנה זו הנחתה אותה להדליק נרות בהסתר בערבי שבת (מנהג הדלקת נרות בכלל, בין אם בקברים ובין אם בסמוך להם, ועל אחת כמה וכמה בערבי שבתות ובחנוכה, אינו מקובל באיסלם). הסופר הארץ-ישראלי **יהודה בורלא** מספר בספרו **בעין כוכב** על שירותו כקצין בצבא הטורקי בתקופת מלחמת העולם הראשונה ועל משרתו הערבי מארץ ישראל. האחרון שמע מהסופר על מנהג המוסלמים לכרות לנשים היהודיות את השדיים כדי לפגוע ביכולת היהודים להמשיך ולהתקיים במשך הדורות. מכך הבין שאימו, אשר סבלה מאותו המום, היתה יהודיה. עד היום מספרים פלשתינאים זקנים בירדן, שעברו לשם מהמערב, על מנהג זה. שדיהן של נשים יהודיות שנישאו למוסלמים נכרתו כדי שלא תוכלנה להניק, על מנת שילדיהן לא יינקו מחלב אימם היהודיה, ועקב כך לא ייחשבו כיהודים.

יצחק בן צבי סיפר על מוצאם היהודי של תושבי דרום הר חברון, ועל כך שעד לפני כ-150 שנה הם שמרו את מסורת ישראל. גם מאוחר יותר הם לא אכלו בשר גמלים (המותר באיסלם), הדליקו נרות בערב שבת ובחנוכה, במקרים רבים מבלי לדעת על המקור למנהגים אלה.

יאטה

לרבים ידוע מקורה היהודי של חמולת **מח'אמרה** (עושי היין), המאכלסת את חלקה המזרחי של **יאטה** (מדרום לחברון, **יוטה** המקראית), ומתגוררת גם בכפר **עַנְנָה** (ליד הריסות התנחלות שא-נור בשומרון). אנשי החמולה נקראים על ידי שכניהם "יהודים", ואלה מתוכה המתגוררים בפאתי יאטה נוהגים עד היום להדליק נרות בחנוכה. ברשות אחד מנכבדי החמולה הגדולה (קרוב למחצית התושבים ביאטה), שבמקורה הגיעה מתימן, חנוכיתית כסף שהועברה מאב לבן במשך דורות. לאחרונה התגלתה מערכת של תפילין עתיקות, אשר כמה מבני החמולה משתמשים בה במשותף. המסורת של הנחת תפילין, שהיתה נפוצה יותר בעבר, בין היתר כדי להתפלל לרפואת מחלות, הלכה ונעלמה עם הדורות, שכן התפילין שהיו ברשות התושבים הלכו והתבלו, ולא נמצא מי שידע להכין חדשות. עקב המחסור בתפילין הפכו התושבים את מנהג הנחת התפילין של ראש, אותו זכרו כדרך לריפוי, למנהג עממי לטיפול בכאבי ראש. המנהג נפוץ עד היום בקרב פלשתינאים בכל רחבי הארץ, וניתן למוצאו גם בירדן ובסוריה. המנהג מחקה את הנחת התפילין במשמעותה הפיזית, מאחר שלא נותר, מלבד אצל מעטים, ידע על משמעות אחרת של התפילין. כן התברר שלא נשמר הידע כיצד להניח תפילין של יד.

על פי המנהג, הגבר שראשו כואב כורך רצועת בד סביב ראשו וקושר אותה במרכז המצח, בסביבת המקום שבו ממוקם בית התפילין (קוביית העור המכילה את הקלף) בזמן הנחת תפילין של ראש. בדרך זו נוצרת בליטה תחליפית לבית התפילין של הראש. לאחר מכן הוא מכניס לקשר שנוצר מפתח ישן (שגודלו מספיק לשם כך) ובעזרתו מתחיל לסובב ולפתל את הרצועה כדי לכווצה, ובכך ליצור לחץ חזק על הראש. הפיתול והלחץ נעשים כתחליף לליפוף העור בתפילין של יד וללחץ שפעולה זו גורמת ליד, הכל במידה שמעלימה או משכיחה את כאב הראש המקורי. השימוש ברצועת בד במקום רצועת עור נובע מכך שבתפילין המעטות ששרדו נעטפו רצועות ביד כדי לשמר אותן לתקופה ארוכה. עטיפה זו יצרה את הרושם שהרצועות עצמן עשויות בד. ואכן, במבט ראשון, הרצועות באחד מזוגות התפילין שהתגלו לאחרונה בדרום הר חברון נראה תחילה שהן עשויות בד. רק בדרך מקרה נראה העור מבצבץ מתוך הבד.

סימן נוסף לעבר היהודי של תושבים רבים ביאטה היה סמל מגן דוד שסותת על אבן קשת המשקוף העליונה של דלת הכניסה לבית. לאחרונה נהרסו בתים ישנים אלה שבהם היו סמלי מגן דוד עקב התיישנותם והצורך לבנות בתים מודרניים על אותן חלקות. בבתים פחות ישנים שעדיין עומדים על תילם, כבר היה דרוש להסוות את סימן המגן דוד. צורות הסוואה טיפוסיות: פרח בעל שישה עלים ולצידו בננה, שכאילו מסמלת את החרמש המוסלמי ומטרתה לבלבל, כוכב מחומש מוסלמי בצבע תכלכל, או פרח-כוכב בעל שמונה עלי כותרת, שכמותם ניתן עדיין לראות בבתים ישנים בדרום הר חברון ובמקומות אחרים ביהודה ושומרון.

צורות הסוואה טיפוסיות של המגן דוד על קשתות דלתות כניסה לבתים ישנים ביאטה

לאורך השנים, ובעיקר בעבר, רווח השימוש בסמל המגן דוד אף באיסלם, שבו הוא מכונה **חותם שלמה** (עקב התאמתו לשמש כסמל ליהודים ולמוסלמים גם יחד הוא נבחר כסמל ההתחברות, כמופיע בשער הספרון הזה). הסמל הינו בעל חשיבות גם בהודו ובמקומות רבים אחרים וכן בקרב כתות סודיות מסוימות. ביהדות סמל זה מיוחס לדוד המלך. הוא מופיע מעט בהקשרים יהודיים לאורך הדורות, אך תפוצתו בקרב יהודי אירופה החלה בעיקר במאה ה-17, על דגלי קהילות וסמליהן וכן על מצבות. החל מהיוסדות האיסלם נעשה במסגרתו שימוש רצוף בסמל זה, בעיקר במקומות קדושים (למשל בתוך מבנה ה**כעבה** במכה) או ציבוריים, ורק בטורקיה ובחצי האי קרים הופיע הסמל במקרים מעטים על מצבות מימי הביניים.

סמלי המגן דוד ביאטה ובמקומות אחרים, שיוזכרו בהמשך, כולם נוצרו לאחר שהחל שימוש משמעותי בסמל זה ביהדות. כמו כן, בכל המקרים האלה הופיעו הסמלים על בתים פרטיים או על מצבות. קיימת טענה שהשימוש בסימני מגן דוד נעשה לצורכי הגנה ושיפור המזל. אולם, הדבר מקובל גם אצל יהודים העונדים קמע מגן דוד, ונכונות טענה זו אין בה כדי להוריד ממשמעותו של המגן דוד כסמל יהודי במאות השנים האחרונות. מעצם השם מגן דוד משתמעת סמליותו ההגנתית של הסימן, שיתכן שעוד הלוחם הגדול דוד המלך השתמש בו לסיוע להגנתו העצמית ואילו בנו שלמה, שבימיו כבר שרר שלום בארץ, הרשה לעצמו להפכו לחותם בלבד.

היות שסמל המגן דוד נחשב ככשר גם עבור האיסלם, לא חששו בעבר פלשתינאים שרצו לשמור על קשר עם מקורם היהודי להציגו לראווה על בתיהם, לרוב בראש הקשת שמעל דלת הכניסה וכן על מצבות יקיריהם, אף על פי שמיקום זה אינו מקובל באיסלם. אולם, ככל שהמאבק בין היהודים לפלשתינאים התגבר, ובעיקר לאחר הקמת מדינת ישראל, שחרתה את הסמל על דגלה, יישמו פלשתינאים שיטות שונות להסוואת ולמחיקת מגיני הדוד שנראו עד אז על בתיהם ועל מצבות יקיריהם. הימצאות מנהגים יהודיים נוספים ועדויות על המוצא היהודי באותם מקומות בהם נמצאו אותם מגיני דוד, כמתואר כאן ובהמשך, מסירות כל ספק מהיותם של אותם מגיני דוד סימנים יהודיים מובהקים אצל הפלשתינאים.

גם אם בשימוש במגן דוד היה קיים שיתוף בין היהדות והאיסלם, הרי שלא כן המצב באשר למנורות. בשנת 1999 פרסם יובל ברוך מרשות העתיקות מאמר על יאטה¹², ובו דיווח כי בסקר שנערך במקום בין השנים 1991-1988, גילו הארכיאולוגים צבי אילן ודוד עמית שתי מנורות בעלות שבעה קנים החרוטות על קשת משקוף הכניסה לבית ישן, אחת מכל צד של הקשת, וכן מנורה נוספת מאותו הסוג חרוטה על אבן.

עד שנת 1996 לערך המשיכו לשבת ביאטה שבעה ימי אבלות על המת. רק אז עברו לשלושה ימים כמקובל באיסלם. עד היום ממשיכים שם אבלים, בעיקר אלמנות, לקרוע בגד בעת ההלוויה ולזרקו לאחר האבל. מנהיגי האיסלם במקום מנסים כיום להפסיק את המנהג, ועושים זאת בתואנה שהמנהג פוגע במת. תואנה מוזרה זו מאפשרת להם לא לציין שמדובר במנהג יהודי, על מנת לא לחזק את אמונת האנשים בעובדת היותם יהודים. עד אותה שנה נהגו בני יאטה להתקבץ ביום חמישי אחד בשנה, להדליק נרות ולחלק כיבוד לכבוד המתים. מנהג זה שנקרא **חמישי למתים** אינו מוסלמי, והוא קרוב ביותר למנהג **תיקון הנפטר** המקובל ביהדות בראש חודש אלול. מנהג נוסף מיאטה שהיה נהוג עד לאחרונה הוא הפרשת חלה.

עד קרוב לאמצע המאה ה-19 היתה יאטה של ימינו, שנקראה עדיין יוטה, כפר קטן והיישוב היחיד בארץ שכל תושביו היו יהודים. במשך הזמן הלכה ודעכה בכפר שמירת מנהגי היהדות, בעקבות פחד מפני מהגרים שהצטרפו לכפר ממזרח הירדן, לאחר שחלק מהאחרונים שכחו את

מקורם היהודי. למרות זאת, זקנות הכפר התאספו כל ערב שבת ליד עץ שגדל מתוך סלע מדרום לכפר והדליקו נרות של שבת, כפי שהעיד בזמנו יצחק בן צבי. מנהג זה פסק רק בשנת 1989, בעקבות לחצי הצעירים לאחר האינתיפאדה הראשונה. מקום מפגש נוסף להדלקת נרות בערב שבת היה בית אבן בדרום יוטה, שנקרא **אל עמארי**, ובמשקוף האבן בפתחו התנוססה מזוזה. בית זה נהרס כחלק מהנסיונות לסלק את סימני המקור היהודי של התושבים וכדי להבטיח שלא תבוצענה שם בעתיד חפירות לגילוי ממצאים יהודיים, כל המתחם סביב בית אבן זה הוסב לבית קברות.

להבדיל מהמנהג של הדלקת נרות ברשות הרבים, שנפסק עקב לחצי שכנים שאינם יודעים על יהדותם, חלק מבני חמולת מח'אמרה ממשיכים עד היום להדליק נרות שבת בבתיהם הפרטיים. אחד מענפי המחאמרה הנוהג עד היום להדליק נרות בערב שבת הוא ענף **אבו קבִיטָה**, שעליו נמנה ראש העיר הנוכחי של יאטה. מנהג יהודי נוסף שהיה נהוג על ידי המחאמרה ביאטה הוא רחצת נשים בבריכה שהיתה באל עמארי ושימשה כמקווה, בעיקר לאחר סיום הנידה. מנהג המילה בקרב החמולה ביאטה מתבצע ביום השמיני. המילה כוללת את שלב הפריעה (מתחת עור הערלה) לפני המילה (חיתוך הערלה) כפי שנהוג ביהדות אבל לא באיסלם.

ביוטה המקראית קיים בית כנסת גדול ומתפורר, המוסיף גם הוא לעוצמת העדויות בנושא. ענף **אבו עָרם** של חמולת מח'אמרה גר בעבר ליד בית הכנסת. הישוב גדל מאוד והפך לעיר יאטה, כשרוב הבנייה החדשה קמה מצפון מזרח ליוטה. **מוחמד עלי אבו ערם** כתב ספר על מוצא החמולה, אשר עזר לרבים מקרבה לאשש את סיפורי הסבים על מוצאם היהודי.

פרט מעניין נוסף הוא מקור השם מח'אמרה (כאמור, עושי היין). רוב תושבי האזור, יהודים במקור שהיו אמורים להיות מוסלמים, זלזלו בחוקי האיסלם (ראה תאורו של יצחק בן צבי בהמשך). לגדל ענבי יין לא יכלו, כי היה בכך עדות מרשעה ובלתי ניתנת להסתרה על אי ההקפדה על חוקי האיסלם. אבל לשתות יין כולם אהבו. את השתייה עצמה, שהינה מעשה הדורש זמן קצר ביותר, היה ניתן להסתיר מפני השלטונות המוסלמיים. אבל מהיכן להשיג יין כאשר האנשים אמורים להיות מוסלמים? בסביבה היו יהודים ששמרו עדיין על יהדותם בגלוי ואי לכך השלטונות לא מנעו מהם לגדל ענבי יין ולייצר יין. כיצד קראו כל השכנים ליהודים אלה, אליהם באו לשתות ולעתים אף לקנות יין בהסתרה? גם אם היו ליהודים אלה, שהתמזל מזלם למצוא מקור טוב לפרנסתם, שמות מקוריים קודמים, הם התפרסמו בפי כל **כעושי היין**.

התופעה המדהימה ביותר הקשורה ביאטה היא, שבשנת 1947 ועדת אונסקופ של האו"ם (United Nations Special Committee On Palestine – UNSCOP), שהמליצה על תוכנית החלוקה, דיווחה על יאטה כישוב יהודי עקב הרוב היהודי שהיה בה באותה שנה! לו צה"ל היה כובש את יאטה כבר ב-1948, כלל לא היה ויכוח היום לגבי זהות רוב תושביה.

שלושה מבני חמולת מח'אמרה המתגוררים ב**סמוע** הסמוכה ליאטה (**אשתמוע** המקראית) כבר הספיקו להתגיייר או להתחיל בתהליכי גיור למרות איומי הטרוריסטים והעיניים שהאחרונים גרמו להם. אחת מזקנות המשפחה, המקפידה על הדלקת נרות שבת ועל צום לזכר החורבן, מדברת על רצף של אימהות יהודיות שנשמר במשפחה, ההופך את בניה ליהודים לפי ההלכה.

גורלו של בן המח'אמרה בעל חנוכיית הכסף היה גרוע יותר מזה של המתגייירים. לאחר שסיפורו נחשף בשנת 1984 ב-ידיעות אחרונות, הוא נתלה על ידי הטרוריסטים לשישה שבועות, שבסיומם הפך לנכה. כיום הוא מלא מרירות על העיתונות הישראלית, ואינו מוכן יותר לא לשמוע ולא לדבר על הנושא. פלשתינאים אחרים שיצרו קשר עם התקשורת הישראלית בנושא מוצאם, או שצילמו עדויות על סימני יהדות ביישובם, נענשו על ידי טרוריסטים או ע"י המשטרה הפלשתינאית (שזו לרוב אותה הגברת בשינוי כיסוי הראש). גם בדואים ישראלים המשרתים בצה"ל או חושפים את פרטי מוצאם היהודי, מאוימים תכופות על ידי בדואים ישראלים אחרים שהפכו למוסלמים קיצוניים.

בסמוע קיים בית כנסת גדול העומד על תילו במצב משומר. עד אמצע המאה העשרים היו בפתחי **כל** בתי הכפר שקערוריות של מזוזות שהורדו. ככל שקרסו הבתים הישנים ונבנו במקומם חדשים, הלך והתמעט מספר הבתים שבהם נראות שקערוריות אלו. מצב דומה בהקשר המזוזות נמצא גם בעיירה **סַעִיר**, שמצפון לחברון, ובכפר **מִסְחָה**, מזרחית ל**אלקנה**. ביישוב אחר בדרום הר חברון ידוע על אדם שנאלץ להוריד את המזוזה מכניסת ביתו עקב לחצי הסביבה, אבל הוא שומר בסתר את המזוזה העתיקה, שבתה עשוי זכוכית. בחמולת **אל מְטוּר** מסעיר מקיימים מנהג נידה מלא, המחייב שמירת שבעה ימים לאחר תקופת המחזור, כמקובל ביהדות, להבדיל ממנהג הנידה בתקופת המחזור בלבד, המקובל באיסלם.

40% מתושבי סמוע הם בני השבט **אל-מַחְרִיק** (השורפים), ששמרו על מסורת ישראל עד לפני כמאה שנים. מאוחר יותר המשיכו לשמור על הדלקת נרות חנוכה ושבת וסיפרו על מקורם ביהדות חיבר. הם שמרו על טוהרת השבט והתחתנו בינם לבין עצמם. עשרה מתוכם כבר הספיקו להתגיייר או להתחיל בתהליכי גיור. בניהם ובנותיהם נושאים שמות טיפוסיים ליהודים ולא לערבים, למרות שמבחינה מילולית הם בשפה הערבית, כמו שרה, כַּאִפֶּב (כוכב), עייש (חיים). בעקבות ההתעלמות רבת השנים של השלטונות הישראלים מזהותם היהודית הם כבר אינם מדברים כיום על זהות זו, וכשלוחצים עליהם היום בנושא זה הם עונים "עכשיו אנחנו מוסלמים". למרות זאת, בתחילת ספטמבר 2010 נעצר תושב סמוע על ידי הרשות הפלשתינאית באשמה שנהג מנהגי יהדות בסתר במערה שליד **סוּסִיָה**, ובכלל זאת הדלקת נרות והנחת תפילין.

בדומה ליאטה, גם בסמוע היה קיים מבנה בשם אל-עמארי, ששימש בעבר כמקום להדלקת נרות. תמונת המבנה שבסמוע נשמרה עקב היות המבנה מסגד. חשיבות המבנה להדלקת הנרות אף הודגשה באבן המשקוף שמעל דלת הכניסה, שבה ניתן לראות מנורה יהודית עתיקה בעלת שבעה קנים מלוכסנים (פרט למרכזי; ראה תמונה בעמוד הבא). לפי צורת הצבתה במבנה המשקוף ונבדלותה מיתר האבנים מסביבה, מתקבל הרושם שאבן המשקוף הובאה מאתר עתיקות. באורח זה, כל מי שתהה על קיום מנורה יהודית על המשקוף המסגד, נענה שאין זו אלא אבן עתיקה ששימשה לבנייה, ואין לייחס חשיבות למה שחוקק עליה.

מסגד אל-עמארי בסמוע (בתצלום העליון) ותקריב של אבן המשקוף (בתחתון) ובה ניתן לראות חקוקה מנורה יהודית עתיקה (מתחת לקצה העליון של הכבל החשמלי)

תושבי רבים מהכפרים מדרום הר חברון בני חמולת מח'אמרה התגוררו במערות שבכפרים עד שנת 1983, עת סיימו את תהליך מעבר מגוריהם ליאטה. מעבר זה לא גרם להם לוותר על קרקעותיהם ביישוביהם המקוריים, אותן הם ממשיכים לעבד עד היום. בביקורו של יצחק בן צבי בשנת 1927 ב**כרמל** המקראית החרבה הוא מצא שם בית כנסת. המקום נמצא סמוך לכפר **אל-כרמל** שבדרום הר חברון, שם התגוררה אז חמולת מח'אמרה. יצחק בן צבי ראה בכפר מזוזות ושמע על הדלקת נרות. השיך של הכפר, אבו-ע'רם, אמר לו "אנחנו צאצאי יהודים".

רצפת הפסיפס מבית הכנסת במעון, כפי שהיא מוצגת ביד בן צבי

בתל מעון המקראית שליד **מעון** קיימים בית כנסת קטן ומקווה (רק לשם הדגמה, רצפת הפסיפס מבית הכנסת במקום אחר הנקרא גם הוא מעון, ונמצא ליד קיבוץ נירים שמדרום לעזה, מוצגת כאן למעלה. **בבית עזיז** היה במרכז הכפר בית כנסת עתיק ומוזנח שהלך ונהרס, עד שלאחר תחילת תהליך אוסלו נהרס סופית ואדמתו נחרשה. **בחירבת ע'נים אל פאוקה** (עילית), הסמוכה לקו הירוק מצפוני, גרים צאצאי יהודים, לאחר שגורשו ב-1948 על ידי צה"ל

מענים אל תחתא (תחתית), הנמצאת בסמוך לקו הירוק מדרומו, ליד **שני (ליבנה)**. בענים אל תחתא קיים בית כנסת מפואר. ב**סוסיא** קיים בית כנסת מפואר שהשתמר היטב. להבדיל מכל כבתי הכנסת האחרים באזור, על פי כתובת שנמצאה בו הוא הפך למסגד (בשנת 787). גם ביישוב זה חיו התושבים במערות עד 1983.

בכל אזור מערות דרום הר חברון וכן **בדורה (אדוריים)** המקראית) נהוג עד היום נוהל קבורה יהודית השונה מהותית מהנהוג באיסלם: שימוש במערות קבורה, שימור הקברים ועלייה אליהם כל שנה. עד לפני כשלושים שנה היה נהוג בקרב רוב תושבי הר חברון טקס של עלייה לרגל לקבר ביום השנה לפטירה, כאשר הגברים היו נושאים כפות תמרים בדרך לבית הקברות והנשים היו מביאות תמרים למאכל ליד הקבר. באיסלם נהוג מנהג דומה, אבל הוא מתקיים בחג של סוף הרמדאן (עיד אל-פיטר) ובחג הקורבן (עיד אל-אדחא), ולא ביום השנה. נשיאת כפות התמרים אינה מנהג יהודי, והיא הועתקה מחגי האיסלם אל יום השנה. כמו כן היו נוהגים באותו יום לטעת עץ בסמוך לקבר, אם לא היה שם עדיין עץ – מנהג יהודי שאינו קיים באיסלם. עם הזמן, רק הנשים הוסיפו להגיע לקברים ביום השנה, ופסקו המנהגים לשאת כפות תמרים אל הקבר ולנטוע עצים בקברתו.

יתר על כן, בכל רחבי ארץ ישראל ניתן למצוא בתי קברות מוסלמיים שבהם יש לרבות מהמצבות בסיס אבן (ובקברים מאוחרים יותר – גם של בטון). לעתים הבסיס מצופה בשיש, וגובהו בד"כ מרשים למדי ועולה לעתים על 30 ס"מ. הנוהג של בסיס לא נמוך למצבה עומד בניגוד מוחלט למנהג הקבורה המוסלמי.

על פי האיסלם המקורי, על בסיס הקבר להיות שטוח. בדרך כלל, הבסיס אינו בנוי כלל, ורק אבן המצבה ניצבת בולטת מעל האדמה לסימון הקבר. התופעה של בסיס בנוי למצבה, שלעתים הוא מרשים למדי, מועתקת מדתות אחרות. האיסלם המאוחר מתיר בסיס בנוי לקבר בגובה של עד 30 ס"מ. בסיס גבוה יותר מקובל ברוב המקרים רק אצל פלשתינאים, ומצביע על מוצאם היהודי. יתר על כן, במקרים רבים פונה הקבר הפלשתינאי בכיוון ירושלים. הדבר נובע מהמסורת היהודית שבעת תחיית המתים יפנו הקמים לתחייה את פניהם לירושלים.

בכל דרום הר חברון נחשבים שבעת המינים, המקודשים ליהדות, כמקודשים וכאסורים לעקירה. באזור זה ובקרב הבדואים בדרום ואצל פלשתינאים רבים במקומות אחרים עדיין נהוג מנהג יבום וחליצה ברמות שונות של הקפדה. מנהג היבום בלבד (ללא חליצה) שנוי במחלוקת בסונה המוסלמית. בקוראן המנהג אינו מוזכר כלל. עקב זאת מנהג זה היה מקובל בעבר רק על חלק מהמוסלמים. במאות השנים האחרונות חדל המנהג מלהתקיים ברוב ארצות ערב, ורק במצרים ובקרב פלשתינאים רבים המנהג עדיין קיים, כאשר בקרב הפלשתינאים המנהג (שמקורו ביהדות) מלווה לעתים גם בחליצה.

תושבי **קרית ארבע** הוותיקים מספרים שבעבר ראו הדלקת נרות ב**בני נעים** בערבי שבת וכן בשבוע אחד בכל חורף. מחד, יתכן שהיהודים האנוסים שבמקום איבדו לאורך הדורות לאחר האינוס את ידיעתם בלוח השנה העברי ולא ידעו על המועד המדויק של חג החנוכה. אולם מאידך, אפשרי שהזית מועד החג נעשתה במתכוון ונועדה למנוע חשיפה של מקורם היהודי במקרה שיתפרסם שהם מדליקים נרות בחנוכה. קציני צה"ל ששרתו בדרום הר חברון מספרים שבזמן החנוכה ראו נרות דולקים בבתייהם של תושבי **בית ענא**. אנשי המחאמרה מיאטה מספרים על הימצאות תפילין אצל חמולת **אבו קנינה** מחברון. במזרח ירושלים מספרים על מנהג היבום בקרב אנשי חמולת **אבו ע'רביעה**. חמולה זו מקורה בחברון, וכיום מונים בניה כ-2,000 נפש. הם יושבים בחברון ובירושלים, וחלק מהם נקראים **שערווי**.

בדואים ונוודים אחרים

מטה (אוסף חמולות או שבטים) ה**תַּעְמָרָה**, שבניו נוודים שאינם בדואים, מפוזר מדרום לבית לחם ומרכזו ב**תוקוע (תקוע)** העתיקה). המטה, המונה באזור כ-5,000 בתי אב – 37,000 נפש – נהג לנדוד עד שנת 1967 בין האזור ובין מזרח הירדן, שם מונים בניו כ-70,000 נפש. בעבר השתמש השבט בבית קברות הנמצא ב**חירבת מִינָה**, שמצפון מזרח ל**מעלה עמוס**. בבית קברות זה, שהינו כיום הרוס למחצה, ניתן לראות כוכים קטנים בתוך תיבת האבנים בבסיסה של חלק מהמצבות, בצידן השמאלי התחתון. זקני המטה מספרים שעד להקמת הרשות הפלשתיאית היו זקנות המטה מדליקות בכוכים נרות לזכר הנפטרים ביום השנה למותם. ואכן, בבדיקה שנערכה לפני מספר שנים עוד נמצא פיה בכוכים אלה. הזקנות הסבירו את המעשה במנהג מדורי דורות.

נוך להדלקת נר שמן בשמאל תחתית המצבה בבית הקברות הישן של חירבת מינה

בישוב נוסף ועתיק של התעמרה, **חירבת בית תַּעְמָר** שמצפון מערב ל**הרודיון** ולתקוע (במקור **בית יַעְמָר**; האות "תיו" שבסוף המילה הראשונה "בית" שוכפלה דרך הדיבור המהיר לתחילת המילה השנייה "יעמרי"), אפשר למצוא את הבתים העתיקים ביותר של התעמרה, בתים בעלי כיפות בגותיהם, לצד בתים חדשים שנבנו לאחרונה. ניתן גם למצוא שם את שלוש המשפחות השורשיות ביותר של התעמרה, שמהן יצאו כל עשרות אלפי בני התעמרה הגרים בסביבה ובירדן ומכפר זה קיבלו את שמם. אבל החלק המעניין ביותר בישוב הוא בית הקברות של התעמרה, העתיק יותר מזה של חירבת מינה, ועל שתיים מהמצבות הישנות שבו חקוקים מגיני דוד. בית הקברות ממשיך להיות פעיל גם כיום, ולידו מסגד פעיל. בבית קברות זה נמצאה עדות לאיסלום בכפיה של התושבים, כמצורף בתמונות של ארבע מהמצבות הגדולות ביותר, המוצבות במקום הגבוה ביותר בבית הקברות (כלומר, הן המכובדות ביותר):

מצבה ובראשה מגן דוד שתוכו סותת לצורך הסתרה, אבל בצורה שלומיאלית
(כנראה על ידי מישהו שהוכרח לכך, אבל לא היה שלם עם המעשה)

מצבה ובראשה חקוק מגן דוד קטן יותר, שחלקו התחתון סותת להסתרתו כדי שידמה לכוכב
מחומש (לו היה במקור מחומש, לא היה צורך לחבל במצבה כדי להסתירו)

מימין: מצבה עם כוכב מחומש וסוהר – העתקה של המנהג היהודי. המצבה היא מהתקופה של השתיים הקודמות, אך הסמל נקבע מעל שכבת טיח, המסתירה סמל שהיה חקוק קודם משמאל: מצבה מאוחרת יותר, ובה כבר נחקקו מראש הסמלים המוסלמיים

התמונות לעיל מהוות הוכחה לאיסלום **כפוי** – כי כשיש התאסלמות שלא מרצון שורר פחד, ורק אז עולה צורך להסתיר עבר יהודי, עד כדי שנאלצים לחבל בקברי אבות לצורך הסתרה זו. בושה בלבד אינה סיבה למעשים כאלה, ובפרט בדרך המותירה עקבות.

מנהג יהודי שנהוג עד היום אצל ענף ה**תַּנְנִיחַ** של חמולת **זִיר** ממטה התעמרה הוא הפרשת חלה. במשך הדורות העבירה כל אם לבנותיה את המנהג לזרוק מעט בצק לאש בזמן אפיית הפיתות, וההסבר שניתן לכך הוא שהמעשה מביא ברכה.

גם זקני שבט ה**שַׁאִידָה** הבודואי, המתגורר בכפר תעמרה ובסביבת מעלה עמוס (ממזרח לחברון), מספרים על מנהג דומה שהיה נהוג בקברותיהם של ראשוני השבט. אנשי המח'אמרה מספרים אף הם על קיום אותו מנהג, וגם אצלם מדובר על אבן החסרה בצידה השמאלי התחתון של חזית תיבת הקבר.

השחיטה הנהוגה בשבט **אל-הַזַּיִל מרהט** הינה שחיטה יהודית כשרה. כמוה גם השחיטה בחמולת ה**שַׁוּוּי**, גם היא מרהט, שבקרבה נהוג עד היום לאכול מצות בפסח לצד דברי מאפה רגילים. בשבט אל-הַזַּיִל נהוג מנהג הפרשת חלה בעת אפיית פיתות. כמו כן נהוג אצלם לערוך סעודה לכבוד המת שבוע ימים לאחר פטירתו, מנהג שהוא שריד של מנהג השיבעה היהודי ואינו קיים באיסלם. כדי להסוות זכר זה של היהדות ממשיכים בסעודות דומות גם לציון שבועיים ושללושה לפטירה. ישנם בדואים זקנים החובשים כיפה מתחת לכפייה. מאחר ומעולם לא היו הבדואים צריכים להסתיר כיפה מוסלמית, סביר להניח שהכיפה היתה במקור כיפה יהודית. ברשות אחד מבני שבט **א-טוּרִי מרהט**, הטוען ליהדותו, נתגלו לאחרונה תפילין. כדי לחגוג את ראש השנה עולים בני השבט פעם בשנה להר ועורכים חפלה גדולה. המועד אינו ראש השנה ממש, כדי לא להסגיר את מקורו היהודי של המנהג. כמו כן, חלק מבני השבט מדליקים נרות שבת ואינם נוסעים בשבתות. בשבט **אל-קַרְיַנְאוּוּי**, שהוא השבט הגדול ברהט (כ-17,000 נפש), מספרים על מנהג מעשר לעניים שהיה נהוג בעת איסוף גרגירי החיטה. מתוך ערמת יבול

גרגירי החיטה הם נהגו להפריש כוס אחת לעניים על כל תשע כוסות שלקחו לעצמם (זאת בניגוד לחמישית היבול הנהוגה באיסלם). בני השבט נוהגים עד היום לאכול סופגניות בחנוכה.

אקדמאי בדואי ציין בדיון שהושמע ברדיו בסוף ינואר 2011, כי הבדואים בדרום הארץ נוהגים כמנהג ההלכה היהודית, ואינם מתירים כלל תרומת אברים מהנפטר. זאת בניגוד להלכה המקובלת באיסלם. למען הדיוק, כיום ההלכה היהודית מתירה תרומת כליה אחת מהנפטר כמו גם מהחי ולא דבר נוסף, כלומר שאין בה כל היתר מיוחד לתרומת אברים מהנפטר. לעומת זאת, ההלכה המוסלמית אמנם התירה תחילה אף היא תרומת כליה אחת בלבד, אך בתקופה האחרונה מותרת בה תרומה מהנפטר ללא הגבלה, בתנאי שהנפטר נתן לכך מראש את הסכמתו, או אם משפחת הנפטר נתנה לכך את הסכמתה בסמוך לפטירתו. יש בקרב הבדואים בישראל כאלה הנוהגים בנושא על פי ההלכה היהודית, ואילו האחרים נוהגים על פי האיסלם.

בענף של שבט **אל-עַזְזִימָה** המתגורר בצפון הארץ נהוג עד היום, על פי מסורת שהועברה מהזקנים, מנהג נידה האורך שבוע לאחר סיום המחזור. כפי שכבר הוזכר, אורכו של המנהג מקובל רק בהלכה היהודית. כמו כן, הם נוהגים לגדל פיאות אבל למשוך אותן אל מאחורי אוזניהם (לצורך הסתרת המנהג היהודי). בקרב שבט **אל-סַיִד מחוּרָה**, הסמוכה לצומת תל-שוקת שמצפון לבאר שבע, מתקיים עד היום מנהג היבום.

אוסף השבטים הבדואים הקטנים הנקראים "**מעַנִי**", שמקורם מהעיר **מעַן** שבירדן, מורכב רובו ככולו מקבוצת שבטים המשתלשלת משבט **הַזְבַּאֲרָה**. אחד מנכבדי הקבוצה סיפר שכל שבטי הקבוצה נהגו עד לאחרונה לערוך ברית לבניהם בגיל שבעה ימים, פרט למקרים שבהם יד המשפחה לא השיגה לשלם את הוצאות החגיגה, ואז נדחתה הברית עד גיל שנה. כיום הם עורכים את הברית עם יציאת התינוק מבית החולים, ואפילו עוד בבית החולים עצמו בגיל יומיים. המנהג שהתקיים בעבר – ועדיין זכור – בנושא האבלות בקרב שבטי המענני, הוא של שלושה ימים בגילוי והשלמה לשבעה בסתר. עד לחתימת הסכמי אוסלו עוד היה נהוג בקרבם לקרוע את בגדי בני הקירבה הראשונה בזמן הקבורה. ההשלמה לשבעה הומרה כיום, לצורך הסוואת המקור היהודי, לסעודה לכבוד הנפטר עשרה ימים לאחר הפטירה, ובדומה לנהוג בשבט אל-הוזיילי, נערכות סעודות נוספות כאלו לאחר שבועיים, ולעיתים אף לאחר שלושה שבועות. כמו כן, יום השנה לפטירה מצוין בעליה לקבר הנפטר ובסעודה. שינויי המנהג המתמשכים גרמו במידה מסוימת לזילות מנהג האבל, וכיום יש ביניהם שאפילו אינם מגישים בשר למבקרים בשלושת ימי האבל. מנהג נוסף המקובל בקבוצת שבטי הזבארגה הוא מנהג היבום. הקבוצת כוללת את שבט הזבארגה שברובו מתגורר בלוד ובירדן, את שבט **נְסַאֲסָרָה** מרהט ומהפזורה בנגב, את שבט **אבו חַאמֵד** המתגורר מצפון לרהט, את שבט **אבו עַבִיד** מירדן, ואת השבטים **אבו ג'ַזַר**, **אבו מוּחַאֲרַב**, **אל-ר' לָבָן** ו**אבו סַלִיחַ**, כולם מרצועת עזה.

קצין במערכת הבטחון הירדנית סיפר שבעת ביקור אצל משפחה משבט **חַוִּיתַאֲתַה** הבדואי בוואדי מוסא שממזרח לירדן, גילה שברשות המשפחה תפילין, שאותן הניחו, תפילין של ראש ושל יד כאחת, ואף הציעו לאורחיהם להניחן כסגולה לריפוי כאבי ראש. מנהג נוסף הנהוג בשבט זה עד היום הוא להמשיך בסתר את ישיבת האבל בבית לאחר סיום האבל הרשמי בן שלושת הימים כנהוג באיסלם, עד שיושלמו שבעה ימים. במשך כל השבעה לא מוחלפים בגדי האבלות. באחד השבטים ברהט נהוגה עד היום הדלקת נרות בסתר.

המשפט הבדואי, המקובל גם בקרב פלשתינאים רבים שאינם בדואים, וכן בקרב בדואים שהינם ערבים אותנטיים, מבוסס על משפט התורה בשינויים מחויבי המציאות. למשל, הורג בשגה דינו, בהעדר ערי מקלט – גלות ממקומו. בספרם המשותף **ארץ ישראל בעבר ובהווה**¹ משנת 1918 בתרגומו לעברית, כותבים דוד בן גוריון ויצחק בן צבי על המשפט שהיה נהוג

בארץ. הם ייחסו משפט זה בעיקר לפלאחים, שהיו באותה שנה רוב מוחץ של האוכלוסייה הלא יהודית בארץ. רק מאוחר יותר משפט זה קיבל את שמו הנוכחי (בדואי), מאחר ורוב השופטים היו שייכים בדואים:

"חוקי אברהם" – בימים קודמים, ימי שלטונם החזק של השייכים, כשניתנה להם הסמכות לשפוט בעצמם את הפלחים, היו נוהגים לפי חוקים מסורתיים שלהם, ואלה היו נבדלים בתכלית מן החוק הרשמי של האיסלם המקובל בבית המשפט של המדינה. חוקי הפלחים או נוהגי המשפט הלא כתובים נקראו "שריעאת אל חליל" – חוק אברהם אבינו [הוא החבר על שמו נקראת חברון – חליל], בניגוד לשריעאת מוחמד, נביא הערבים. הפלחים כיבדו מאוד את "חוקי אברהם אבינו", כלומר המנהגים המקומיים, עתיקי-היומין, של אבותיהם, ואילו חוקי מוחמד – המסורות המשפטיות הערביות – היו זרים להם.

בקרב השבטים הבדואים של מטה התיאהא (כמו אל-הווייל; זהות השבטים האחרים במטה תפורט בפרק מאוחר יותר) מקובל שהיולדת נשאת טמאה 40 יום לאחר הלידה ונאסר עליה להכין אוכל לאיש פרט לעצמה. מנהג זה, שאינו מוסלמי, מקובל גם אצל החרדים. כמו כן מקובל אצלם מנהג פדיון הבן – שחיטת קורבן צאן 40 יום לאחר הולדת הבן הבכור.

בנוסף לחמולת השווי הבדואית גם באזור בית לחם יש ביקוש רב למצות לקראת הפסח. כאשר מגיעה למקום משאית מישראל עמוסה במצות, כל החבילות נחטפות (בתשלום) ישר מהמשאית, עד כי לא ניתן לפרוק אותן לחנות אליה הן מיועדות. בצורה דומה, תושבים מנצרת ואף משפרעם מגיעים לפני כל פסח לנצרת עילית על מנת לקנות שם מצות. (אפשר כמובן לטעון, שהמנהג נובע מאהבת מצות גרידא, ושקנייתן לפני הפסח בלבד נובעת רק ממחירן הזול באותה עת. אולם מכלל סיפורי המעורבים ועדויות אחרות עולה, שלפחות מקורו של המנהג אצל תושבים אלה אינו נובע רק מתאוה מוגברת למצות, העולה משום מה בתחילת האביב.) שבט הבדואי **שַׁעְבִּין** שבדרום יאטה נהוג לאפות בבית מצות שמורות לפסח.

שבט ה**סווארְקָה**, היושב בשכונת **סַגְ'עִיָה** שבעזה, בתעמרה וממזרח לירדן, מעיד על מנהגים יהודיים לרוב שהיו נוהגים בו בעיקר בעבר: הפרדת בשר מחלב, התכנסות לתפילה במקום סודי, הכנת חלה לשבת, הדלקת נרות בערב שבת, טבילת נשים במקווה. בפי שכניהם נקראו בני השבט יהודים וְחוּוּאָהִי (אדון שאינו ערבי). נשות אותו חלק מהשבט המתגורר כיום בכפר תעמרה שליד **מעלה עמוס** נוהגות עד היום לקיים את מצוות הפרשת חלה. עד לפני מספר שנים נהגו האלמנות לקרוע את דש הבגד בעת הלוויית בעליהן. השבט מל את בניו בגיל שמונה ימים, מקיים את מנהג היבום וזקנות השבט מספרות שהם חונכו על כך שבני השבט הם אור לגויים.

מנהג אחר הנפוץ אצל הזקנות במקום הינו הדלקת נרות במוצאי ימי חמישי וששי. המנהג המקורי של ימי ששי (ערב שבת) היה נדרש מדי פעם להסתרה. בתקופות בהן השלטונות רצו להקפיד במוסלמיות התושבים, פקחיהם הגיעו בימי ששי לבדוק האם הודלקו הנרות, והנתפס נענש קשות. בלית ברירה, כדי לא להיות מואשמים ביהדותן, הדליקו הזקנות את הנרות באותן תקופות קשות בימי חמישי בהם אף אחד לא בא לבדוק. כשהתאפשר הדליקו גם בימי ששי. לפעמים לא ידעו בימי חמישי אם בששי יתאפשר, כך שיצא שהדליקו בחמישי, ליתר בטחון, ולאחר מכן התאפשר להדליק גם בששי והנשים לא ויתרו על המצווה. מנהג של הדלקת נרות במוצאי יום חמישי נמצא גם בחמולת **אבו סַנִינָה** מחברון וגם אצל משפחות ממזרח ירושלים.

אנשי שבט ה**פַּעְבָּנָה** יושבים ברובם בישוב המבודד **פעבנה** שמדרום לתעמרה (ממערב לים המלח) וכן ליד עטרות וביאטה, כאשר ענף מהשבט בשם **רְוּעִין**, הועבר על ידי הממשל הישראלי צפונה לאזור תעמרה (למניעת מריבות עם אנשי בני נעים). בני השבט נוהגים לשבת עד היום שבעה על הנפטר, למול את בניהם שבוע לאחר הלידה וכן מקיימים את מנהג היבום.

ירושלים והסביבה

בנְחֻלִין שמדרום מערב לירושלים ידוע על בתים ישנים רבים שהיו במקום (אך לא נשארו על תילם עקב הריסתם לצורך בניה מחדש) ושהיה חקוק בהם מגן דוד באבן של ראש קשת משקוף הכניסה לבית (כמו ביאטה). לאחר 1948 כאשר נזקקו המקומיים להסביר את הימצאותו של המגן דוד בפתח ביתם, תרצו זאת בכך שהבתים נבנו על ידי יהודי גוש עציון (שפוננו במלחמת 1948) ושהאחרונים חקקו את המגן דוד מבלי לקבל את רשות בעלי הבתים. העובדה שרוב הבתים הישנים נבנו שנים רבות לפני ההקמה הראשונה של גוש עציון לא הפריעה לאיש.

מגן דוד מעל פתח הכניסה לבית ישן ליד קבר שמואל הנביא

מגן דוד יפה ביותר ושמור היטב נמצא חקוק באבן ראש הקשת של משקוף הכניסה לבית סמוך ל**נבי שמואל** (קבר שמואל הנביא) שבפאתי ירושלים. לפי עדות שנמסרה על ידי המקומיים לשעבר, האבן החסרה מעל לסמל המגן דוד הוסרה בעבר על ידי בעל הבית כדי לשים במקומה עפר ותבן ולשתול בהם צמח שיסתיר את המגן דוד מבלי לחבל בו.

סיפור דומה ובו עירבו מגיני דוד, כוכב מחומש, חרמשים ופרחים משושה ומשובע (כדומה למה שנמצא ביאטה), כולם מובלטים, ניתן למצוא מעל דלת הכניסה של בית פלשתינאי במקור משכונת עין כרם של ירושלים. כאן לא נמצאה עדות מסבירה מאחר וכל תושבי השכונה ברחו כפליטים ב-1948.

מגיני דוד לצד סימנים מוסלמים מעל דלת הכניסה לבית פלשתינאי בעין כרם
(הצילום באדיבות הציירת הירושלמית דבורית בן שאול)

בחמולת **נאסים-סולימאן** (בה כל אחת מהמשפחות נושאת אחד משני שמות אלה) **מבית חנינא** שבצפון ירושלים מספרים על מקורם היהודי. החמולה מונה כיום 200 איש בבית חנינא ועוד כ-300 בארה"ב. מתחקור מנהיגיהם, שהמקור של חלקם לא היה ידוע כלל לבני החמולה שתוחקר, מתברר שהיה נהוג שם בעבר מנהג הפרשת חלה, ואילו גם כיום ממשיכות המשפחות בישיבת האבל עד להשלמת השבעה לאחר שלושת ימי האבלות הרשמיים שבהם מגיעים זרים לנחמם. מתברר שבימי האבל חייבים אחרים, לא בני משפחת הנפטר הישירה, להגיש את הכיבוד לאורחים (כמקובל אצל חלק מהיהודים אבל לא אצל המוסלמים). מנהג מילת הבן נערך שבעה ימים לאחר הלידה, וכן נהוג בקרבם טקס פדיון הבן, שאינו קיים באיסלם, אך בשונה מהמנהג היהודי – הוא מתקיים ארבעים יום לאחר הלידה, וכן הוא נערך עבור כל הבנים והבנות, ולא רק לבן הבכור שלושים יום לאחר הלידה כנהוג ביהדות. הטקס מלווה בהקרבת קורבן צאן לצורך הפדיון, ונאמרת בו ברכת הקורבן לשם הפדיון. לעתים, כשאין בידם של בני המשפחה להשיג בן צאן לקורבן, הטקס נדחה ל-60 יום לאחר הלידה ואף ליותר – עד לגיל 12 שנים.

בני החמולה מספרים על מגיני דוד שהיו מסותתים על משקופי האבן של דלתות הכניסה בבתים ישנים רבים בכפר, שכולם כבר נהרסו כדי לפנות מקום לבתים גבוהים יותר. עוד יודעים הם לספר על יהודים מחיפה ומהמושבה הגרמנית בירושלים שבזמן ההריסה קנו את אבני המשקוף שעליהן חקוקים מגיני הדוד, לרוב כדי לעשות בהן שימוש בבנייה חדשה. בבית אחת ממשפחות החמולה נמצאו שני זוגות פמוטים מברונזה. בעל הבית סיפר שקיבלם מסבתו, אך דאג לציין שניתן לקנות פמוטים מסוג זה גם כיום בעכו העתיקה ובירושלים העתיקה. בעלת הבית סיפרה שהיה נהוג בחמולה להדליק נרות בפמוטים כל מוצאי יום חמישי.

שני זוגות פמוטים מברונזה בבית משפחה בבית חנינא

מרכזה עתיק היומין של חמולת **בְּשִׁיטֵי** היה בשכונת **חֶאֶרֶת אל-יְהוּד** (שכונת היהודים, ששמה הוסב ל**חארת אל-שָׁרְף** – שכונת הכבוד), הגובלת ברובע היהודי בעיר העתיקה בירושלים, מיקום שיש בו כדי להצביע על מקורה היהודי של החמולה. אחד מבני המשפחה רכש את בית הכנסת ה**חורבה** ברובע היהודי לאחד שנשרף ב-1720 (בגלל חוב שלא שולם למוסלמים שבנו אותו), ובנה שם מבנה. המשפחה היתה מכובדת ביותר, ובמשך שנים רבות ראשי עיריית מזרח ירושלים נמנו עליה. עם התרחבות המשפחה עבר חלקה העיקרי לכפר **בְּשִׁיט** (ע"ש **שֵׁת**, בנם של אדם וחווה), שנקרא ע"י האנגלים **אֶשִׁית**.

בשנת 1948 ברחו בני המשפחה מהכפר בראשות ארבעה אחים, והתפצלה לארבע חמולות: אחת ברחה ל**חאן יונס**, שם קיבלה את השם **פולב**, שתיים ל**בית אולא**, שם אחת נשארה בשם המקורי והאחרת קיבלה את שם החמולה **סֶלְחִין**, והאחרונה חזרה לעיר העתיקה בירושלים ומשם המשכיכה ברובה לירדן. על חורבות הכפר הוקמה העיר **שדרות**. עד לאחרונה היה נהוג בקרב בני החמולה לערוך ברית מילה שבעה ימים אחרי הלידה, אבל בדומה למנהג אצל משפחות פלשתינאיות אחרות, לאחרונה הברית נערכת בסמוך להוצאת התינוק מבית החולים לאחר הלידה. מנהג האבלות הנהוג בחמולה הינו כמו בשבט אל הווייל – כדי להסתיר את המנהג היהודי – שלושה ימי אבל כנהוג באיסלם, אבל סעודות לכבוד הנפטר שבוע, שבועיים ושלושה לאחר הפטירה בימי חמישי כדי להסוות את המנהג היהודי. בעבר היו נהוגים אבלות בת שבעה ימים, פדיון הבן 40 יום לאחר לידת הבן הבכור, וכן חליצה ויבום. החמולה, המונה ממערב לירדן כ-8,000 נפש, מפוזרת כיום בסביבת ירושלים, בחאן יונס, בעזה, בשכם, בירדן, בדמשק ובארה"ב. אחת הסיבות לפיזור של החמולה, אם כי לא העיקרית שבהן, עניינה גירוש חלק מבני החמולה ממקום מושבם בעיר העתיקה לאחר שנת 1967, עם חזרת היהודים לרובע היהודי ולסביבתו הקרובה.

ברשות השייח של החמולה מגילת יוחסין מלפני 300 שנה, הכתובה על יריעות עור צבי המחוברות לאורך של 16 מטרים, וחוזרת אחורה עד לשת, שעל שמו נקראת המשפחה. הכתיבה

ביריעה נפסקה בתחילת המאה העשרים, לאחר שהחמולה היתה כבר גדולה יתר על המידה. לפי המסורת המשפחתית, פתיחת היריעות ללא הקרבת כבש גורמת למספר מקרי מוות בחמולה. על פי הכתוב במגילה, המשפחה מייחסת עצמה לאברהם אבינו, לישמעאל ולעבדול מוטאלב, סבו של מוחמד (בן שבט פוֹרַיִש הערבי, שהיה בן הדת היהודית והתאסלם בהשפעת נכדו).

מצבה ועליה מגן דוד שחובל חלקית להסוואה בבית הקברות בממילא שבירושלים, שהיה בית הקברות המוסלמי העיקרי של העיר מהמאה ה-13 ועד שנת 1948

בחמולת בַּיִי, המונה כ-700 נפש במזרח ירושלים (בעיר העתיקה, בראס אל-עמוד, אבו טור ועוד) וכ-1,200 נפש בירדן (בזרקא ובמספר ישובים קטנים יחסית), יודעים היטב על מקורם היהודי. הם מספרים שמקורם ממטה בַּיִי הַאֲרֵת (בני החורש) מסעודיה, וכי עוד שם היו יהודים אנוסים לאיסלם. גם ברשותם היתה מגילת יוחסין מעור צבי, וגם הם היו מקריבים קורבן כלשהו בעת פתיחתה, החל בתרנגולת וכלה בכבש. מגילה זו אבדה להם במרוצת הדורות. חברים בחמולה מספרים שבעבר נהגו בה לקיים ברית מילה בגיל שבוע, וכיום היא נערכת כשלושה ימים לאחר הלידה. הם גם יודעים לספר על סבתא שהיתה אוכלת את הערלה כסגולה לאריכות ימים, מנהג שניתן היה למצוא גם בקרב יהודי מרוקו.

חמולת ביבי ממשיכה את האבל לאחר שלושת הימים הנהוגים באיסלם, שבהם מבקרים אורחים שונים, עוד כשלושה עד ארבעה ימים בקרב המשפחה המצומצמת. בדומה לנהוג אצל שבט אל-הוזייל, הם עורכים סעודות לכבוד הנפטר בימי חמישי כשבוע, שבועיים ושלושה שבועות לאחר הפטירה. הם עולים לקבר ביום השלושים, כנהוג ביהדות ולא באיסלם, ומקיימים אזכרה לאחר 40 יום (מנהג מוסלמי) ולאחר שנה (כנהוג ביהדות בלבד). אחת המשפחות בחמולה המתגוררת בעיר העתיקה מחזיקה פמוט בעל שלושה קנים. הם מספרים

על זקן בשם **איברהים ביני**, שנפטר בשלהי שנות ה-80 של המאה הקודמת, שהיה אומר לכל צעיר במשפחה: "אתה אינך מוסלמי. וואלה אתה יהודי".

במשפחת **ד'ג'אני ומוזאפר** ידוע שהיה נהוג אצלם עד לפני מספר עשרות שנים, עוד כאשר התגוררו רובם בעיר העתיקה, להחזיק את הכוסות בהן השתמשו לשתית חלב, בנפרד מיתר כלי האוכל והבישול וגם לשוטפן בנפרד. לא ניתן לסיים תת-פרק זה על העיר, שחשיבותה ההיסטורית כה גדולה, ללא הצגת אחד הדברים המדהימים, שלמרות שקשורים בו עצב וסבל רבים, אי אפשר שלא לקרוא לו צחוק הגורל או לפחות תעתוע ההיסטוריה. התמונה הבאה מסמלת יותר מכל את האיוולת שבקיום הסכסוך – מגיני דוד בדיר יאסין (ליודעי דבר – גם תיפקודו של המקום כיום הוא סמל לכך שהמשך הסכסוך הינו גרוע יותר מאיוולת):

מגיני דוד בקשתות החלונות בכניסה לבית בדיר יאסין (גבעת שאול) ותקריב לאחד מהם (הצילום באדיבות אמנון קנדל)

מקומות נוספים

בכפר **בית אוֹמֵר** שבין גוש עציון לחלחול קיים אתר מקודש, המוקף בגן הנקרא קבר ה-40, שלפי המסורת בכפר נקברו שם 40 צדיקים. עד היום נהוג להדליק באתר נרות בימי ששי, מנהג שלחלוטין אינו מוסלמי. בתקופה מאוחרת נבנה ליד האתר מסגד. בכפר קיים אתר אחר, הנקרא קבר מתתיהו (בערבית, **קבר מְתֵא**). לפי האמונה, הכפר הוקם על ידי חכם בשם מתתיהו (כנראה החשמונאי) ותלמידיו. בתקופה מאוחרת הוקם במקום מסגד המכיל את הקבר, ואנשי הכפר נוהגים לחגוג סביבו פעם בשנה בהדלקת נרות בסמוך לקבר ובחלוקת דבלים (תמרים וצימוקים) לחוגגים. מנהג נוסף הקיים בכפר הוא מניית מספר הנפשות בחמולות דרך מניין מטבעות, כאשר כל גבר שהינו ראש משפחה בקרב חמולה נותן מטבע אחת, והכסף משמש לתחזוקת המסגד. מנהג זה הינו המשך של המנהג היהודי של איסוף **מחצית השקל**, ששימש למניין בתי האב בישושים ובשבטים גם בארץ ישראל וגם בבבל.

מצב דומה למה שהתרחש בנושא עיתוי החנוכה בבני נעים קרה גם ב**עוֹרְתָה** שמדרום לשכם, שם צמו זקנים, לפי מסורת שקיבלו מאבותיהם, יום אחד בשנה בתאריך הסמוך ליום כיפור. יתכן שצום זה נערך לפי לוח השנה השומרוני, השונה במידה מסוימת מזה היהודי (השומרונים הינם רובם ככולם צאצאי שבטי אפרים, מנשה ובנימין, שנשאו בארץ עוד מתקופת בית ראשון; שלא כדעה הנפוצה, בתקופת בית שני רק מיעוט זניח מקרבם היו כותים, ועל כך קיימים סימוכין הלכתיים משכנעים). אולם, גם כאן סביר להניח שהזאת הצום נעשתה כדי לא לאפשר לאחרים גלות שמנהגי היהדות עדיין נשמרו על ידי התושבים. עד שנת 1912 גרו בכפר יהודים ושומרונים בגלוי. בעקבות פרעות שערכו בהם באותה שנה שכניהם המוסלמים, חצוים ברחו וחצוים התאסלמו.

בכפר **פּוּנְדוּק** שממזרח ל**קרני שומרון** נוהגים תושבים להדליק נרות בסמוך לחנוכה. בית הכנסת ב**שילה**, אותו ניתן לראות גם כיום, היה פעיל לפחות עד המאה ה-8, ובהמשך, לפני התקופה הצלבנית, נהרס הכפר. ב**בִּיִּזְיָה** שממערב לאריאל היה נהוג עד לאחרונה להדליק נרות בערב שבת לרגלי קברו של אדם בשם **עלי**. ידוע לפחות על משפחה אחת שם שבה אבי המשפחה המשיך עד יום מותו ללמוד מספרי קודש יהודיים שהיו ברשותו. ב**סֶרְטָה** השכנה נהגו הגברים להגיע לתפילה במערה נסתרת, ומתקבל ביותר על הדעת שהחשאויות נבעה מתפילה לפי דת שאינה מוסלמית. עובדה זאת ניתן לקשר עם העובדה שהשומרונים מהר גריזים טוענים שאנשי סרטה היו בעבר שומרונים.

על אחד הבתים בכפר ממערב השומרון נשאר עד היום חקוק מגן דוד, כמופיע בתצלום בעמוד הבא. כשנשאלו בעלי הבית על ידי זרים על סיבת הימצאות הסמל היהודי, ענו, כבנחלין, שהבית נבנה על ידי בנאים יהודים. למרות זאת, כמה מבני המשפחה ובהם בעלת הבית כבר הספיקו להתגייר. קיימות עדויות על קיום מקוואות בקסבה של שכם, הנמצאות בשימוש עד היום, על כך שנשים רחצות שם בימי חמישי, ושאצל חלקן רחצה זו היא תנאי הכרחי לקיום יחסים עם בעליהן. כמו כן קיימות עדויות שישנם מגיני דוד על בתים ישנים בשכם.

בכפר **דָאן** שמצפון מערב לגינין קיים עד היום יקב קטן המוסתר בתוך מערה החצובה בהר. תושבי המקום מספרים על מקורם היהודי וטוענים שהיקב מעולם לא הפסיק לפעול פרט לתקופות מתיחות או סיכון כגון האינתיפדות. גם שמו העברי של המקום יש בו כדי להסגיר את מקור תושביו. בכפר **בית דָּגְיָאן** שממזרח לשכם כל התושבים עורכים ברית מילה כשבעה ימים לאחר הלידה, ובקרב חמולת **חאמֵד**, המונה כ-400 נפש, נהוגה עד היום הפרשת חלה.

בית בכפר במערב השומרון ומעל מרכז החלון הכפול מגן דוד עם חור במרכזו בנוי בקיר

צילום תקריב של המגן דוד מהתמונה הקודמת

משפחה מרמאללה שבעבר גרה גם בהר הזיתים בירושלים, ואשר מטעמי בטחון שמה אינו ניתן לחשיפה, נוהגת לשחוט כבשים שחיטה כשרה, לא לאכול בשר גמלים, למול את התינוקות ביוםם השמיני ואבי המשפחה וגם הסב נהגו להניח תפילין של ראש. לאחת הנשים קוראים רבקה. כמו אצל רבים אחרים, אין המנהגים היהודיים מונעים מהמשפחה לצום ברמדאן.

בקרב חמולות בעיירה **קאטאנה** (השכנה לאבו גוש) תינוקות נימולים בדרך כלל בגיל שמונה ימים, וכמוהם נוהגים פלשתינאים מוסלמים כמעט בכל מקום אחר בארץ (להבדיל מגיל מאוחר בהרבה המקובל באיסלם). בקרב הפלשתינאים **ממזאריע א-נובאני** שמדרום לאריאל נהוג מנהג נוסף, שאינו בולט ואין בו לכשעצמו עניין רב, אבל עצם הימצאותו בקרב הפלשתינאים מהווה עדות חשובה באשר למוצאם. לפי מנהג זה, אדם האוכל לחם או דבר מאפה תוך כדי הליכה ברחוב ואדם המוכר יונים לשחיטה, שניהם פסולים לעדות. זוהי הלכה יהודית שאינה קיימת באיסלם, אך היא מקובלת בקרב הפלשתינאים, אשר כלל אינם מודעים למקורה. אצל אותם פלשתינאים ואצל חלק מעדות ישראל מקובל (כמנהג בלבד), שאותם אנשים גם פסולים לחיתון.

בעיר ישראלית שבמשולש שומר נכבד מקומי, צאצא של יהודים מוגרבים שאונסו לאיסלם, ספר קודש יהודי, ומספר על מקורו ועל היאנסות אבותיו. כל זאת בהסתר ובחשאיות מוחלטת. כמו כן, ידוע שחלק מתושבי המשולש מבצעים עד היום את מנהג התשליך היהודי (המבוצע בסמוך לראש השנה), וכן נוהגים בעיניי גירושין כמקובל אצל היהודים.

בכפר הנטוש **כפר ענאן** (**כפר חנניה** שבגליל) גרו כהנים יהודיים עד לפני כ-300 שנה. כומר מהכנסייה בפקיעין סיפר שנמצא שם ספר קודש שסופו כתוב בארמית, ועל יתר הספר סירב לדבר. כומר מהכפר **זמון**, ששכן מצפון לשרפעם ונהרס, סיפר על ספר תפילה בכתב יד שנמצא במקום, והיה כתוב הן בערבית והן בניב של השפה הארמית שהיה מקובל בקרב היהודים.

היהודי המקומי האחרון בדתו עזב את שפרעם בשנת 1920, כשהוא משאיר את מפתחות בית הכנסת בידי שכנים מוסלמים. בית כנסת זה, שנשתמר יפה עד ימינו, וכן בית הכנסת ששרד עד היום ב**סח'נין** אך הוסב לכנסייה ובית הקברות היהודי בכפר **יאסיף**, מהווים כולם עדויות אילמות ליהדותם בעבר הקרוב יחסית של לפחות חלק מתושבי מקומות אלה.

בסח'נין קיים מבנה בעל כיפה הבנוי מעל קבר של קדוש (וואלי) בשם ישמעאל (לטענת המקומיים נקרא גם שמעיה), ובו מצבה שחורה הבנויה כמקובל בקברי צדיקים בבית הקברות היהודי בצפת. המצבה פונה כלפי ירושלים. הזקנות המופלגות המקומיות מעידות שעד להקמת מדינת ישראל הן היו מדליקות נרות בתוך המבנה. הסכם נאמנות שנחתם בשנת 1948 בין מוכתר סח'נין דאז וארגון ההגנה הוחבא במבנה זה ונשלף לעדות בעת הצורך.

עד שנות הששים של המאה העשרים היו במקום תושבים שנהגו לשבת שבעה על הנפטר. עד היום נהוג בקרב זקנות במקום להתפלל בקבוצה למען שלום מדינת ישראל. בקרב הנשים בסח'נין ובמקומות אחרים בגליל קיים מנהג ללוש כיסוי ראש כפול, כפי שנוהגות הנשים היהודיות האשכנזיות, על פי הלכה מימי בית שני (הדמיון במנהג זה עולה בקנה אחד עם הקירבה הגנטית בין פלשתינאים ואשכנזים). הכיסוי התחתון הנהוג בגליל נקרא **שִׁטְפָה**. מנהג נוסף המקובל בסח'נין, והמצביע על מקור יהודי, הוא מנהג הייבום.

אתר יהודי מפורסם בסח'נין הינו וואלי – אתר קבריהם של רבי **יהושע דסכנין** ושתי בנותיו, הנמצא במרכז העיר. קבר הצדיק עצמו הינו ארון קבורה מאבן עם מכסה כבד שהיה ניתן לפתיחה, צורה שנמצאה במערות קבורה של יהודים אך אינה מקובלת באיסלם. ותיקי סח'נין יודעים לספר כי עד לפני כעשרים שנה היו המקומיות מדליקות שם נרות. עוד הם מספרים

שבתקופות שבהן הרחובות עדיין לא היו מוארים בחשמל או בתאורה אחרת, היה מקום הקבורה מואר בעששיות, והילדים פחדו לעבור במקום בלילה מפאת קדושת הצדיק. הנשים שהתקשו בהבאת ילדים לעולם היו באות להתפלל במקום ולבקש שיעלה בידן ללדת. הן היו נודרות לבוא שנית לאחר שילדו ולהודות לצדיק בהדלקת נרות. הסימן לכך היו יריעות בד צבעוניות קטנות שהיו נוהגות לתלות על גדר המתחם. במקום עדיין נותרו עד היום כמה יריעות בלויית הבד אינה ידועה כמנהג יהודי, אלא כמסורת מקומית. אולם, כמקובל בקברי צדיקים יהודים, נוהגים המקומיים, לאחר שהם נכנסים לוואלי כדי לראות את הקבר, לצאת מהמקום בהליכה אחורה, כדי לא להפנות את אחוריהם כלפי הצדיק.

השלט מעל הכניסה לקבר רבי יהושע דסכנין

ארון הקבורה מאבן של רבי יהושע דסכנין

תליית חתיכות בד צבעוניות נמשכת עד היום באתר בפאתי **כפר קאסם** שליד **ראש העין**, הנקרא **קבר ח'תא**. נשים מקומיות בעלות בעיות פוריות ממשיכות לבוא למקום, ובדומה למה שמתרחש באתר קבר רבי יהושע דסכנין, הן נודרות להדליק במקום נרות לאחר שתלדנה, לכבודו של חתא, הידוע כצדיק יהודי. לאחרונה ממש, בעקבות החשש לזיהויו כאתר יהודי ועל ידי זאת להסגיר את מקורם היהודי של תושבי המקום, כוסה הקבר בשכבת אבנים חדשה כדי להסתיר כוך להדלקת נרות שהיה קיים בחזיתו. בצורה דומה, גם הכוך מהקבר בבית הקברות הישן של חירבת מיניה, שתצלמו מופיע כאן לאחר תחילת פרק זה, חובל זמן קצר לאחר שהצילום פורסם.

ב**עראבה**, הסמוכה לסח'נין ממזרח, נמצא אתר הקבורה של רבי **חנינא בן דוסא**, אמורא מגדולי חכמי ישראל בתקופתו, שהתפרסם כצדיק גדול. בשמו נקשרו ניסים רבים, כגון סיפור המעשה שכל נחש שניסה לעוקצו מת מיד. גם אתר הקבורה של רבי **ראובן האיצטרובלי** וכן וואלי נוסף נמצאים במקום (צילומי האתרים מוצגים בפרק העוקב). בכל אתרי הקבורה האלה נפוץ המנהג להדליק נרות, בעיקר למילוי נדריהן של נשים המתקשות ללדת, וגם בהם נתלו יריעות בד צבעוניות.

פמוטים (למעלה) וכוכים להדלקת נרות בקברים במקום אבו אל-הייג'א ממערב לסח'נין

בסלְמָה (וואדי סלמה) שממזרח לכרמיאל מתגוררים למעלה מ-3,000 בני שבט **סְוואַעַד** הבדואי, הכולל גם את ענפי ה**קְמוּנִים** וה**חוסוּנָה** שבסביבה. השייח' של השבט סיפר, שבתקופת השלטון העותמאני היו בני השבט מדליקים נרות בכל יום ששי בוואלי הממוקם ב**וואדי לימון** (למון) הסמוך לצפת. מאוחר יותר הצטמצמה תקופת הדלקת הנרות שם לחודש הרמדאן בלבד. ברית המילה נערכה בעבר כשהגיע התינוק לגיל שבין חודש לחודשיים בגלל מחסור במוהלים, מנהג שנמשך עד היום. כמו כן נהוג בשבט מנהג הייבום.

ממערב לסח'נין לצד הכביש מול **פְּאֹפֵב (כאוכב אבו אל-הייג'א** בשמו המלא) מצוי אתר קברי צדיקים (וואלי) בשם **מְקָאם אבו אל-הייג'א**. אנשי האזור נוהגים להתפלל ולהדליק שם נרות. לרגלי כל קבר קיים כוך להדלקת נרות, אך כיום הנרות מודלקים בפמוטים במקום נוח לגישה. כאן, כמו בקבר רבי יהושע דסכנין ובקבר חתא, לרוב מדליקות את הנרות נשים הממלאות את נדרן להדליק נר לאחר לידתו של בן או בעקבות מרפא של בן משפחה ממחלה קשה.

בבית הקברות הסמוך ניתן לראות מצבות עם בסיס המנוגד לחוקי האיסלם, ועל אחת מהן המופיעה בתמונות מלעיל, והיא של בן משפחת אבו אל-הייג'א, חקוק מגן דוד שניסו למחקו על ידי מילוי החקיקה ומעל זאת חקוק וצבוע בשחור הכוכב המחומש שליידו חצי הסהר (שניהם סמלים מוסלמיים). רובו של המילוי כבר נשר וניתן עדיין לראותו בצלע השמאלית העליונה ובצידה השמאלי של הצלע העליונה של המגן דוד. כמו כן נראו על חלק מהקברים זרי פרחים שהונחו שם ביום השנה ה-13 לפטירה, מנהג שלחלוטין אינו מקובל באיסלם, אבל יתכן שנרכש בתקופה מאוחרת כחיקוי של אחרים. גם ב**מַגְ'דַל פְּרוּם** קיים אתר מקודש שבו מודלקים נרות בנסיבות דומות.

מצבת בן משפחת אבו אל-הייג'א ובה מגן דוד שניסו להמירו לכוכב מחומש (משמאל תקריב)

בחמולת **זְרַעִינִי מְטוּרְעָאן**, שממערב לטבריה ולצומת גולני, מספרים שבשנת 1948 ברחו מישוים המקורי **זְרַעִין**, שהיה ממוקם בסמוך לקיבוץ **יזרעאל** שבעמק יזרעל, ועברו לטורעאן, ל**פִּיעַ** שממערב לנצרת ולמחנה הפליטים של ג'נין. זקני החמולה סיפרו על מנהג הפרשת חלה שהיה נהוג אצלם וכן על מנהג היבום, הנהוג שם עד היום. בני החמולה מונים בטורעאן כ-700 נפש, והענף העיקרי שלה הוא ענף עותמאן (שם המראה על התאסלמות בתקופה העותמאנית,

וניתן למתאסלם כאות לנאמנותו לסולטנות העותמאנית), המונה בכפר כ-450 נפש. בני החמולה מתגוררים כיום גם בסעודיה, בלבנון ובצפון אמריקה. אצל רבים בטורעאן נהוג עד היום, כמו אצל מספר שבטים בדואים ובכללם שבט אל-הוזייל, שהאישה היולדת טמאה עד ארבעים יום לאחר הלידה. אבל להבדיל מהבדואים, בטורעאן נהוג להחמיר, כמנהג החרדים האשכנזים, כך שאפילו אוסרים שהאם תטמא את התינוק. לכן התינוק מטופל על ידי האב במשך אותם ימים, והאב מוסר את התינוק לאם רק כדי שתניקו. בקרב משפחת **בְּאֶדְר** מטורעאן, המונה שם כמאה נפשות, נהוג עד היום לצום ביום הכיפורים, ובני המשפחה מספרים שמנהג זה עבר במשך דורות מאבות לבנים.

כמו בסח'נין, גם בטורעאן נוהגות נשים עד היום ללבוש כיסוי ראש כפול, הכולל שטפה. מנהג נוסף שאובחן אצל נשים בטורעאן, וכמוהן בבידיה, בסח'נין, אצל רבות מנשות ובנות הפלאחים בארץ, וכן בקרב פלשתינאיות שמוצאן הוא מהפלאחים בירדן, הוא ללבוש שמלה רחבה בעלת קפלים. מנהג זה מקובל גם בקרב הנשים החרדיות האשכנזיות. אצל מוסלמיות אחרות בארץ, ובכללן בדואיות, הלובושות שמלות רחבות ללא קפלים, ועירוניות, שלרוב אינן לובשות כלל שמלות רחבות, וכן אצל ערביות (ממוצא לא פלשתינאי) בארצות ערב, לא נהוג ללבוש שמלות רחבות עם קפלים.

בְּאֶעְבִּלִין שממערב לסח'נין מספרים בחמולת **שייח אַחְמַד** (כ-2,000 נפש) על הדלקת נרות עד היום בלילות ימי חמישי וששי ועל הפרשת חלה שהיתה נהוגה כל עוד אפו את הפיתות בעצמם. לגבי ברית המילה סיפרו שמועדה זו לאורך השנים. תחילה היא נערכה בגיל שבעה או תשעה ימים, אחר כך בגיל 40 יום, בהמשך עד גיל 14 שנה וכיום היא נערכת עם היציאה מבית החולים. החמולה נוצרה על ידי שייח לא מוסלמי בשם אחמד, שהגיע מירושלים והתאסלם כדי להתיישב במקום ולהינשא למוסלמית בת המקום. גם בחמולת **נְאִא'מָה** שבכפר (כ-800 נפש) עדיין מדליקים נרות בלילות חמישי וששי.

בני חמולת **זְוַעְבִי** הגדולה מהגליל ומירדן מספרים על מנהגי יהדות שחלקם מקובלים עד היום: ברית מילה בגיל שבוע, חובת הפרשת חלה, הדלקת נרות במוצאי ימי חמישי, יבום, הדלקת נרות בקברים, כאשר בקברים חדשים נבנות גומחות לצורך זאת. בגליל מתרכזים בני החמולה בנצרת (4,000 נפש) ובשבעה כפרים בגליל (11,000 נפש) הכוללים את **סוּלַם**, **תְּאִמְרָה-זְוַעְבִּיָה**, **סִיבָה-נְעוּרָה** שמול נצרת, את **כַּפּוּר נִין** שליד **עַפּוּלָה** ואת **כַּפּוּר מְסוּר** שליד כפר תבור. בירדן מרכזם הוא בעיר **רְמָתָא** שהשליטה המוניציפלית בה היא בידיהם, והם מונים שם כ-35,000 נפש. בני החמולה מספרים על מקורם מיהודי עיראק שברחו משם לפני כ-500 שנה מחשש לנקמת דם, שבשעת מריבה בין מבוגרים מטיח כל צד במשנהו טענות על היותו יהודי, וכן שנפוצים אצלם שמות פרטיים טיפוסיים ליהודים, כגון שרה, משה (מוסא) ויעקב (יעקוב). על החמולה נמנית חברת הכנסת **חַיִּין זְוַעְבִי**, שהתפרסמה בקשר למשטח הטורקי לעזה, וכן נמנה עליה חבר כנסת וראש עיריית נצרת לשעבר.

סיפוריה של חמולת זועבי הוא חלק מסיפור גדול עוד יותר. אבי המשפחה במקור היה שייח' מכובד ביותר בשם **עַאבְד אל קַאדֵר אל-ג'ִלְנִי**, שעבר מדרום מזרח איראן, שם נולד, אל בגדד, שם נפטר ושם אף קיים מסגד על שמו. עַאבְד על קַאדֵר היה במוצאו שלושה רבעים ערבי, כצאצא של **חֹסִיִּין בֶּן עֲלִי**, ורבע יהודי. נושא הדת לא היה בראש מעייניו, כך שהיו לו עשר נשים (בניגוד לארבע המותרות באיסלם), שלוש מהן יהודיות. השייח' הרשה לנשיו לגדל את ילדיהן כרצונן, והיהודיות שבהן חינכו את בניהן ליהדות. לשייח' היו 27 בנים ו-22 בנות. צאצאי השייח' התפזרו בהמשך בכל המזרח התיכון, וחלקם הגיעו עד לפקיסטאן ואף לניגריה. אוסף כל הצאצאים נקרא כיום **קַאדְרִיִין**.

מכל צאצאיו הרבים של השייח', רלבנטיים לסיפורנו כיום חמולת זועבי וחמולת **מִלְכָאוּי** הירדנית, שמקורן יהודי, ואילו חמולות **פִּילָאנִי וגִּי'לִנִי**, שאנשיהן נמצאים ממזרח וממערב לנהר הירדן, הן ערביות. חמולת **גִּוִּלְנִי** ממזרח ירושלים התפצלה מגיילני, אך קיימת גם משפחה יהודית בשם זהה. חמולת זועבי עזבה ברובה המכריע את עיראק בסוף המאה העשירית. רוב העוזבים באו לירדן, ומיעוטם **לחאלב** שבסוריה. בתקופה העותמאנית המאוחרת, לאחר שגברו הלחצים על רקע דתי על הקהילה היהודית הגדולה בעיר, עברו אנשי החמולה אל הגליל.

חמולת חטיב, שבניה מונים כיום כ-7,000, מתגוררת בשלושה ישובים עיקריים: **בכפר פְּנָא** שמצפון לנצרת (כ-3,000 נפש), **בקלאנסווה** שבצפון המשולש (מתקרבים ל-2,500 נפש) ו**ובִּיעָד** שממערב לג'נין (כ-1,500 נפשות). אחד מנכבדי החמולה מקלאנסווה סיפר, שמקורה במוגרבים שהגיעו לארץ במאה ה-16. החמולה התיישבה תחילה **בראש העין**, ומשם התפצלה למקומותיה הנוכחיים. קלאנסווה הקרובה הועדפה על ראש העין, מאחר שישבה על דרך המלך, והיתה בה מצודה צלבנית (שכיום משמשת כמסגד) שנכבשה על ידי סלח א-דין. אותו נכבד סיפר, שהוא עצמו הדליק עד לאחרונה נרות בערבי ששי ושבת במצוות סבתו. הוא עשה זאת בוואלי מקומי על שם שייח עלי. כמו כן סיפר, שהם ממשיכים עד היום לשבת על המת בביתם, בהמשך לשלושת ימי האבל הרשמיים באיסלם, עד חמישה או שבעה ימים. הוא גם דיבר על מנהג הייבום הנהוג אצלם, והסביר שברית המילה מתקיימת בחמולה שבוע לאחר הלידה ולפעמים פחות מכך. מנהג הפרשת החלה, שהיה נהוג אצלם כל עוד אפו פיתות בבית, הוסבר לו על ידי סבתו כפעולה נגד השדים.

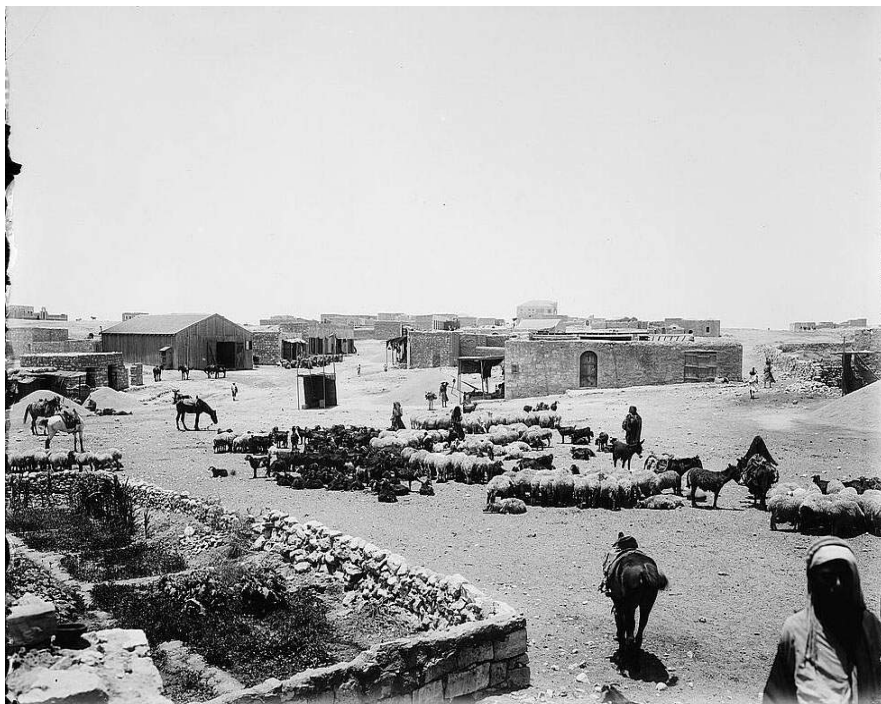
כאשר ילדי השכנים הקניטו את בני חמולת חטיב, קראו להם – **מְעֻרְפָּה** (מוגרבים). החמולה נחשבת לאמידה ומכובדת, וברשותה קרקעות רבות. אנשיה שימשו כמליצים עבור אחרים בעת התדייניות שונות. הגדיל לעשות בתחילת המאה העשרים העילוי **חוסיינ חטיב** מקלאנסווה, שבגיל צעיר ביותר נבחר על ידי הטורקים להיות שופט אזרחי בבית המשפט בשכם. בגיל 28 נרצח השופט בכפרו על ידי אדם, שפסק הדין של השופט לא השביע את רצונו.

הנכבד אף ידע לספר על זקן במשפחה בעל יכולת לבצע מעשי קסמים. לדבריו, ברשותו של אותו זקן היה ספר גמרא, שממנו למד. נראה שבגלל אי הכרת החומר על ידי המספרים שהעבירו את הסיפור, זהות הספר השתבשה, והספר היה לאמיתו של דבר ספר קבלה מעשית. החלק המיוחד בסיפור הוא שיום אחד, בסביבות שנת 1950, כשהזקן החזיק בספר, זה התחיל פתאום להתרומם והעפף את הזקן והרדימו עד למחרת היום. סיפור מוזר זה לא היה זוכה כלל לאיזכור לולא דווח על תופעה על טבעית דומה על ידי צעיר ממשפחה מלוד, היודעת על מקורה היהודי, אך מפחדת להזדהות בגלל הרציחות הפוקדות את לוד מדי פעם ואשר פגעו גם באותה משפחה. לאותו צעיר סב המתגורר ביפו, יחד עם חלק אחר של המשפחה. סב זה סיפר לצעיר על ספר קודש בפרסית שנמצא במסגד המקומי, והתחיל פתאום להתרומם מעצמו באוויר, ומאז כל מי שניסה לקרוא מאותו ספר נפגע עקב כך.

בוואדי מוסא וב**מִינָה** שממזרח לירדן מתגורר השבט הבדואי **אל בְּדוּל** (הנבדלים) – על היבדלותם מהאחרים במנהגייהם). מנהגיו של שבט זה, המונה כעשרת אלפים נפש, קרובים ביותר למנהגים יהודיים רבים.

חמולת **בְּסִיסוּ** מעמאן ומ**זֶרְקָא** שבירדן, המונה כיום כ-1,500 נפש, היתה במקורה משפחה יהודית. עד היום נהוג שם לחגוג את הפסח ומנהגים יהודיים אחרים בהסתר, אפילו מבני המשפחה הצעירים. שלא בהסתר, מקפידים בני החמולה עד היום, שלא כמוסלמים. לשאת

אישה אחת בלבד, פרט למקרים חריגים. כמו כן מקובל אצלם מנהג היבום. ברשות חלק מהם תשמישי קדושה יהודיים כולל תפילין, אך לא ידוע על שימוש בהם כיום.

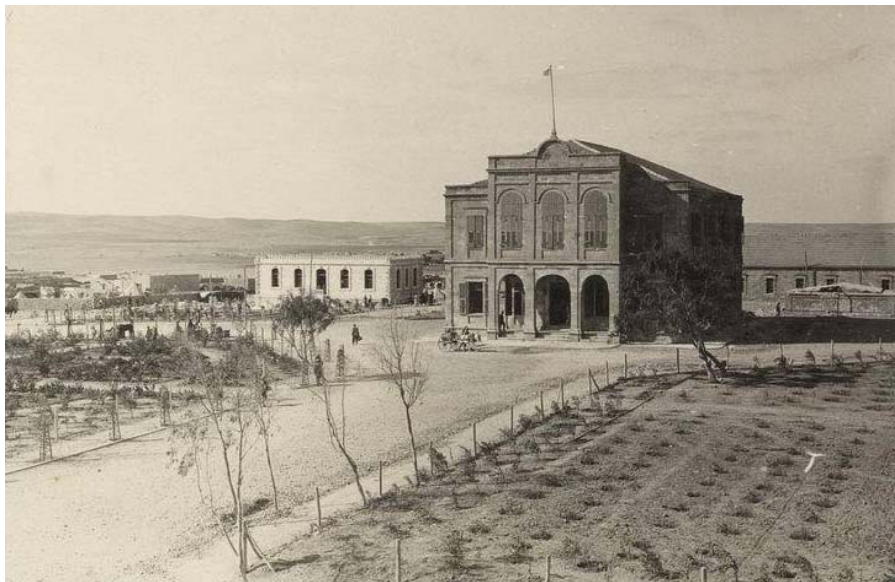

באר שבע של לפני תחילת מלחמת העולם הראשונה (1914); תצלום מתוך ספריית הקונגרס

קורות חמולת בסיסו בחציה הראשון של המאה העשרים יוצרים סיפור מעניין בפני עצמו. עד 1917, כשהמשפחה מנתה רק שני בתי אב (של שני אחים), הם התגוררו בבאר שבע כיהודים בגלוי לצד שכניהם המוסלמים. היחסים בין השכנים היו מצוינים, ויתכן שגם בני המקום המוסלמים בגלוי היו יהודים בסתר או במקור. באר שבע יושבה מחדש רק בשנת 1900, וב-1917 היתה העיר הגדולה של היום ישוב צנוע, חקלאי למחצה (כמוצג בתמונה בעמוד הבא).

כאשר התקרב הצבא הבריטי לבאר שבע לקראת סופה של מלחמת העולם הראשונה, התכנסו בני המשפחה כדי להחליט כיצד לנהוג במצב שנוצר: בני המשפחה ידעו שהטורקים החלו לגרש יהודים מהארץ. למעשה, עד אז הספיקו כבר הטורקים לגרש מאזורים אחרים בארץ עשרות אלפי יהודים. מצד שני, האנגלים הגיעו לארץ רק זמן קצר קודם לכן, ולא היה ברור לבני המשפחה כיצד תתפתח המלחמה. הם ידעו שאם האנגלים ינצחו, הם לא יגרשו אף אחד. לעומת זאת היה ברור להם, שאם הטורקים ינצחו, הם ימשיכו בגירוש היהודים. כדי להבטיח את עצמה לקראת שני התרחישים החליטה המשפחה, עוד בטרם הספיקו האנגלים לכבוש את באר שבע, להזדהות כלפי חוץ כערבים מוסלמים.

בהמשך, החשש המקורי מהגירוש הגשים את עצמו. עם כיבוש באר שבע על ידי צה"ל ב-1948 נאלצה המשפחה לברוח לירדן. אחד מבני המשפחה מעמאן סיפר שלאביו, שנפטר רק לאחרונה, היה חדר פרטי בביתם, ובו נהג לקיים בסתר מנהגי יהדות עד לימיו האחרונים. לא ידועים קשרי משפחה, אבל קיימת גם בישראל משפחה יהודית בשם בסיסו.

בניין הסראייה (מרכז השלטון האזורי העותמאני) בבאר שבע ב-1917, על סף הכיבוש האנגלי

בקרב חמולת **חַתו** בת 400 הנפשות ממחנה הפליטים **דַאָרְג'**, הצמוד לחוף הים ממערב למחנה תופח, היה נהוג מנהג הדלקת נרות שבת עד שנות הששים של המאה העשרים. גם מאוחר יותר הם המשיכו לשמור על חלק ממנהגי היהדות, והיה ניתן לראות אצלם חנוכיות. בסמוך לנמל עזה מצידו הדרומי נשאר עד היום בית כנסת עתיק. זקני משפחת **סוֹפֵר** משכונת סגיעייה שבעזה, המונה שם כ-4,000 נפשות, נוהגים עד היום לצום ביום הכיפורים, וביום זה אנשיה נשארים בבתיהם ואינם משתמשים בחשמל. צום יום הכיפורים נהוג גם במשפחות אחרות בסגיעייה. כמו כן, רבים במקום שומרים על השבת ולא עובדים בה, אך כדי להסוות את המנהג היהודי, הם אינם עובדים גם בימי ששי.

ב**טוֹבָה** שבין חאן יונס ורפיח מתגוררת משפחת **אל-פַאָרְה**, שידוע מקורה היהודי. ברשות המשפחה ניתן למצוא עד היום מספר תשמישי קדושה יהודיים ישנים, שיוצרו לפני הקמת מדינת ישראל. לדוגמה, ניתן למצוא אצלם צלחת מנחושת, המשמשת כתחתית לפמוטים, ועליה רקועה הכתובת "זכור את יום השבת לקדשו", וכן כלי להחזקת בשמים מארד. צילומיהם של כלים אלה מופיעים להלן:

צלחת מנחושת (תחתית לפמוטים) וכלי להחזקת בשמים מארד, מדרום רצועת עזה

מאכל יהודי מסורתי לשבת המקובל עד היום בסג'יעייה הוא החמין. בהלכות שבת של הגמרא נקרא מאכל החמין מעשה קדרה. אצל אנשי סג'יעייה המאכל נקרא **איִדְרָה** – צורת הביטוי של המילה **קִידְרָה** בלחג הירושלמי. עד היום נהוג בשכונה להביא את האידרה למאפייה בערב שבת ולהחזירה הביתה בבוקרה של השבת. עד 1948 נהגו מוסלמים ויהודים בכל רחבי ירושלים להביא את המאכל למאפיות בערבי שבת. כיום המאכל מקובל עדיין במזרח ירושלים ובחברון, אבל אכילת האידרה הועתקה במקומות אלה לימי ששי. בדומה נהוג היום המאכל בימי ששי גם בלבנון, בחאלב שבסוריה ובמרקש שבמרוקו (שתי ערים בהן גרו בעבר יהודים רבים).

בני חמולת **קִדִּיח** הענקית המתגוררת בשני כפרים שמזרח **לחאן יונס**, בבית לאהיה שמצפון לעזה וענף **קִדִּיח** שלה המתגורר ב**כפר מַנְדָא** שבגליל מדרום לסכנין, ושפרטים נוספים עליהם יינתנו בפרק על העדויות, מספרים על מנהגי יהדות שנהגו בעבר – הפרשת חלה בעת אפיית פיתות, יבום וחליצה, מילה בגיל שבוע (גם כיום), ישיבת שבעה וקריעת בגד על ידי אב המשפחה בעת אבל, אכילת מצות בפסח (גם כיום), הדלקת נרות במוצאי יום חמישי ולעיתים בימי ששי. עד היום ניתן לראות בקברים ישנים שלהם כוכים להדלקת נרות. מנהג נוסף הנהוג בחמולה, מנהג שכבר תואר כתחליף לתפילין של ראש, לאחר שעקב התבלות כבר לא היו בנמצא תפילין, הוא של טיפול בכאבי ראש על ידי קשירת רצועת רצועת עור סביב הראש והידוקה בעזרת מפתח גדול אותו תוקעים בין הראש לרצועה ומסובבים. על פי המנהג המוסבר מיד בהמשך, עד לפני כ-30 שנה נהגו בני החמולה ברצועה להתחתן רק עם בני זוג מקרב החמולה.

מנהג חשוב שקנו לעצמם רוב הפלשתינאים צאצאי ישראל הוא נישואין בתוך החמולה. מנהג זה אינו מנהג יהודי. הוא השתרש בקרב הפלשתינאים מתוך מסירות לשמירת המוצא היהודי הטהור וכדי להבטיח אי היטמעות בין זרים. רק בדור האחרון קיימת הידלדלות בשמירה על המנהג, מאחר שהתבררו חסרונותיו הגנטיים והסיבה להנהגתו נשתכחה אצל רבים.

הקבוצה שהקפידה בצורה קיצונית על הסתגרות בתוך עצמה, ובכלל זאת שמירת סודיות מוחלטת בכל הקשור לענייני הקבוצה ומנהגיה, היא שבט **כְּעַבְנָה** הבדואי. השבט מתאפיין גם בעזרה הדדית ובהתארגנות מופתית בעת שאחד מבניו נתקל בבעיה מול זר כלשהו. רק בשלושים השנים האחרונות קרו מספר מקרים של נישואי תערובת בין הכעבנה לבין חמולה מסוימת מבני נעים, שמסיבה כלשהי כשרה בעיני הכעבנה לנישואין.

דברי יצחק בן צבי וישראל בלקינד

כל העדויות דלעיל הן מטיבן כאלו שהחוגים הדתיים בעם ישראל רואים בהן סימן ליהדות בעבר, שיש בו כדי להצדיק החזרה לעם ישראל. בנקודה זאת ראוי לצטט קטעים מספרו של יצחק בן צבי אובלוסי ארצנו^{2,3} משנת 1932. חשיבות עדותו מאותה תקופה מכרעת, מאחר שלא כל המנהיגים דאו נשתמרו במלוא עוצמתם גם כיום:

"שלישית – הדת. היא באופן רשמי מוסלמית, אבל למעשה יודעים הפלאחים אך מעט מאוד מהקוראן ומיסודות דתם המוסלמית, מלבד פורמולות ידועות השגורות בפייהם. אפילו המסגדים שלהם, לשם תפילה, הוקמו רק במאות השנים האחרונות, ובעיקר על ידי הממשלה הטורקית. עד היום ישנם אזורים שהמסגדים מועטים שם מאוד.

כמו כן ידוע הדבר שהפלחים אינם זהירים במצווה קלה ולא בחמורה. הדת המוסלמית אוסרת, למשל, על הנשים לצאת גלויות פנים, אבל הפלאחיות יוצאות גלויות פנים, ולא רק בעבודה בשדה, אלא גם בבואן העירה לשם עבודה, מסחר או תפילה, למרות שזהו בניגוד לכל מה שמקובל באיסלם. (בטורקיה שלפני המלחמה [מלחמת העולם הראשונה] למשל, לא היו הפלאחיות הטורקיות יוצאות גלויות פנים בעיר). ברור שכאן, בארץ ישראל, לא נקלטה הדת המוסלמית כל כך עמוק.

או ניקח לדוגמה את עניין השבועה: הפלאח, כשהוא נשבע בנביא מוחמד, אין לקבל את שבועתו ברצינות. אבל אם הוא הולך אל ה"וואלי" – הקבר, שבו קבור הקדוש של הכפר או של הסביבה – ונשבע שם, יש לסמוך על זה בהחלט. כן ידוע לי מקרה של נקמת דם, כשהצדדים החליטו להשלים ביניהם והצד שעליו חלה האשמה מוכרח היה להישבע שהוא חף מפשע ונקי מכל חשד. הנאשמים לא פקפקו להישבע בשם הנביא (מוחמד), אולם כאשר נתבקשו להישבע על קברו של אותו קדוש (נוח הצדיק) נרתעו לאחור. הערצת הפלאחים לקדושים המקומיים ופחדם מפניהם, עולים על הערצתם למייסד דתם.

גם החגיגות הדתיות וה"מוסמים" (אלה המועדים הידועים בהם הם באים לכבד את הקדוש הנערץ) מעידים על תוקפה של המסורת המקומית, שלפני האיסלם. ניקח למשל את "נבי מוסה" עם עשרות אלפים עולי הרגל. אצלנו היהודים מצטרפת במוחנו חגיגת הנביא מוסה עם ההפגנות נגד הציונות וגם עם התקפות על עם "מוסה". אולם אל נא נשכח, שנביא מוסה הוא משה רבנו, מחוקק היהדות, ושכל הפולחן הזה, אינו אלא הד קדומים של שלטון דתו של משה רבנו בארץ, והפלאחים ירשו מסורת זו מהיהודים תושבי הארץ. אותו הדבר גם נבי-רובין, נבי שעיב ושאר החגיגות מסוג זה. ה"מוסמים" האלה, שלכבודם נאספים עשרות אלפי אנשים, הם כעין המשך לאותן החגיגות העממיות שהיו שכיחות אצל הפלאחים בזמן היהודים, ואולי עוד לפנייהם בזמן הכנענים.

כל הנביאים היהודים, כל אבות האומה, וראשי השבטים (יהודה, בנימין, יוסף, זבולון וכו') עוד זיכרונם חי בקרב הפלאחים. כבר היהודים עצמם חדלו מלבקר את הקברים הללו, והפלאחים ממשכיכים להשתטח עליהם. זהו לא איסלם, זהו המשך הדת שהיתה שלטת כאן מקודם, מלפני האיסלם, שנשלבה בדת החדשה. גם החגים האלה אינם מקובלים באיסלם כולו, והם נהוגים באופן מיוחד כאן בארצנו.

הפולחן חל לא רק על גיבורי כתבי הקודש בלבד. כל מי שהיה בהילולא של ר' שמעון בר יוחאי, או של ר' מאיר בעל הנס שעל יד חמי טבריה, ראה ודאי פלאחים ודואים שבאים ורוקדים יחד עם היהודים, ונשבעים בשם ר' שמעון ור' מאיר. בפקיעין מעריצים הדרוזים והמוסלמים יחד

עם היהודים את "צדיקי היהודים" את ר' אושעיה איש טיריא ור' יוסי דמן פקיעין. ברור שהדבר שכאן לפנינו המשך הפולחן היהודי בקרב הפלאחים גם לאחר שנתאסלמו.

להדגשת טיעוניו של בן צבי חשוב לציין, כי **חוסייין** מלך ירדן הוא שיזם את בניית המסגדים הראשונים ביהודה ושומרון, להוציא את מסגדי הר הבית. לפני הקמת מדינת ישראל גם בתחומי הקו הירוק היה מספר המסגדים מצומצם ביותר. היתה זאת דווקא המפד"ל, שבתקופת שליטתה במשרדי הפנים והדתות יזמה בניית מסגדים לרוב ברחבי המדינה.

ישראל בלקינד שהיה אגרונום, נשלח על ידי הטורקים למשימה ממזרח לירדן. הוא דיווח כי מצא שם, בְּנוֹאֵד סירחאן, שבט יהודי מבודד ששמר על מנהגי היהדות. במאמרו הכללי **הערבים אשר בארץ ישראל**⁵⁷ כתב בלקינד, עוד לפני סוף המאה ה-19:

בכל הארץ נמצאים קברות קדושים (נְלִי בערבית), אשר הערבים באים להשתטח עליהם ולקיים את נדריהם. בין הקדושים האלה רבים כאלה הקדושים גם לעם ישראל. כך נמצא בקרבת נס ציונה קבר הידוע בשם **נְבִי רוֹבִין**, לאמור ראובן הנביא, הוא ראובן בנו הבכור של יעקב אבינו. והערבים של כל הסביבה חושבים להם לחובה לבוא ולבלות שם מעט זמן במשך חודש ידוע בסוף ימי הקיץ. קרוב לכפר סבא נמצא קבר **נְבִי בְּנִימִין** ולא רחוק ממנו **נְבִי שְׁמַעוֹן** ועוד.

פלשתינאים ותיקים מספרים שעד 1948 ראו בני כל הדתות בארץ חובה לבקר בנבי רובין. הדבר היה חשוב עד כדי כך שהיו נשים מחברון, מִמְּזֶאֲרֵיָע, מִמְּזֶאֲרֵיָע, מאַ-נוֹבְאֵי שבשומרון ומאזור נבי רובין, שאם בעליהן לא לקחון לביקור במקום, היו מטיחות בבעל: "קדשני (על ידי הביקור) או גרשני". בהמשך, עקב חלוקת הארץ והביוב הרב שהוזרם מהסביבה לנחל שורק הקרוב לאתר, איבד האתר מקדושתו ומיוקרתו והביקורים בו פסקו.

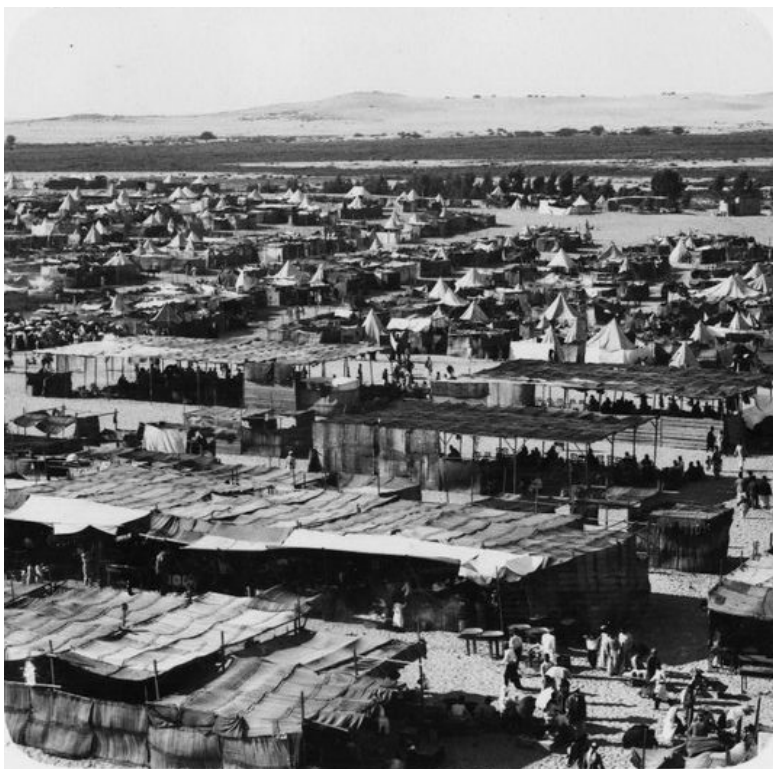
לעומת זאת החגיגות של **נְבִי מוֹסָא** נמשכות עד היום. משפחות שלמות מגיעות למקום לחגוג במשך שבוע את מה שנקרא **מאוסם מוסא**. החוגגים שרים, מתפללים, אוכלים חלווה קשה במיוחד ויבשה כפי שאכלו בעבר הרחוק והנקראת חלוואת אל-קדים (חלווה עתיקה). גם במקום שלא נהוג לחגוג בו – **נְבִי סְמוּאֵיל** (קבר שמואל הנביא) מרבים פלשתינאים מכפרי הסביבה לבקר גם כיום, לצד היהודים.

אתר נבי מוסא בתצלום משנת 1932 (השנה בה הודפס ספרו של יצחק בן צבי **אוכלוסי ארצנו**)

צילום מהאוויר של אתר נבי מוסא על רקע ים המלח של שנת 1932. הצילומים מספריית הקונגרס כפי שהועתקו מארכיון אמריקן קולוני בירושלים

מחנה עולי רגל לנבי-רובין. תקופה משוערת 1920-1933. מתוך ספריית הקונגרס

השפה והשמות

כיוון תמיכה נוסף לממצא הוא המבטא העברי המדובר וכן שילוב פתגמים ממקור עברי על ידי "ערבים" בכפרי הגליל, כמו סח'נין ו**ערצה**. לכך מצטרפות רמת השימוש והביטוי בשפה העברית ועושרה בפי רבים מהפלשתינאים, בעיקר אצל אלה היושבים בתחומי הקו הירוק. ההיטות זו בעברית עולה לעתים על זאת של יהודים רבים, גם כאשר מדובר בילדי הארץ. השפה העברית היא אחד הגורמים הנוספים המקשרים כבר היום בין רבים מהפלשתינאים אזרחי ישראל ליהודים.

שמות ישובים הינם כיוון אחר המרמז על המקור הישראלי של התושבים, כאשר המילה "כפר", המבוטאת **כָּפָר** או **כֶּפֶר**, המופיעה ברבים מהם, אינה ערבית. (לדוגמא: כפר יאסיף, כפר קנא, כפר יאטה, כפר מנדא, כפר סמייע). מילה זו אינה מופיעה בארצות ערב, פרט לשמות ישובים מועטים במצרים (כנראה ישובים שהקימו שם אנשיו של מוחמד עלי שחזרו ב-1841 מכפריהם בארץ ישראל, אליה הגיעו בשנת 1830). רבים מהפלאחים מבטאים את האות "כ" כ-"צ" ונוהגים לאמר ציפר. גם לשמות חלק מהכפרים, כמו **ג'בע** או **טירה**, יש משמעות בעברית בלבד.

עניין שימור השמות לא נעלם מעיני יהודים שעלו לארץ ישראל לאורך תקופת הגלות. הרופא היהודי **אשתורי הפרחי** היה חלוץ חוקרי הטופוגרפיה של ארץ ישראל. הוא התיישב בבית שאן לאחר שגורש מצרפת, כשזו גירשה את יהודיה בשנת 1306. בתחילת המאה ה-14 הוא כתב בספרו **כפתור ופרח**:

"כי הארץ לעולם עומדת ובשמותיה ברוב והשינוי בשמות מעט הוא" (עמ' תרל"ב); "ואודיעך כי שמות העיירות והנהרות הכתובים בכתבי הקודש שבכתב ושבכל פה שמעט הוא מה שנשתנה שם בין הישמעאלים" (עמ' רמ"ה).

יצחק בן צבי מצא ששמות 34.5% מהכפרים הפלשתינאים בשנת 1932 נשארו בצורתם העברית הקדומה. הוא הגיע למסקנה, ש**שני שלישים** משמות הכפרים הפלשתינאים בארץ ישראל המערבית היו עבריים-ארמיים, ומהם 277 שמות שאפשר לזהותם עם ישובים עבריים מתקופת בית שני. מחקר נוסף מהמאה ה-19 העלה, ששמות ישובי ההרים קרובים לשמות העתיקים ולצליל השפה העברית בהיקף רב בהרבה משמותיהם של ישובי האזורים הנמוכים. יצחק בן צבי טוען בספרו **אוכלוסי ארצנו**:

"והנה אילו באמת נתחלף הישוב היהודי בישוב אחר, לא היו שומרים על השמות העבריים (מה שאירע באמת ברוב אותם מקומות שהישוב השתנה, כגון בעבר הירדן המזרחי). לא כן בארץ ישראל המערבית – כאן נשתמרו השמות העתיקים, מה שמוכיח את רציפות הישוב במקום הזה."

עניין הישמרות השמות אינו מוגבל לכפרים. מרבית הערים שמרו על שמותיהן המקוריים, להוציא שינויים קטנים בכתוב ו/או במבטא: **ספד** (צפת), **טַבְרִיָּה** (טבריה), **יפא** (יפו), **עכא** (עכו), **א-נסירה** (נצרת), **ביתלאחם** (בית לחם), **חליל** (בערבית חבר – חברון) ואל קודס (עיר הקודש – ירושלים). אולם במקרה זה, הדבר משמש הוכחה חלשה יותר, כי ערים, בגלל גודלן, קשה יותר ונדיר יותר שתעלמנה או שתוקמנה חדשות.

במאמרו בנושא כותב ד"ר **יואל אליצור**, חוקר בתחומי הגיאוגרפיה המקראית, הלשון העברית והלשוניות השמיות: "השיעור הגבוה של השמות שנשתמרו כצורתם שבמקרא או בדומה לה נתפס על ידי רבים כמעין "נס תרבותי", המאפשר לנו לשוב אחרי שנים רבות אל ארץ התנ"ך.

אכן, אין ספק שלולא השתמרות זו היה חקר הגיאוגרפיה וההיסטוריה של ארץ ישראל מתקשה מאוד להגיע להישגים שהשיג. ... השתמרות השמות הקדומים בארץ ישראל היא תופעה שאין דומה לה בארצות עתיקות אחרות. במצרים, עיראק או טורקיה השתנו רוב השמות לפחות פעמיים במהלך ההיסטוריה. כך למשל, שמות המקומות בתעודות האשוריות והבבליות העתיקות שונות כמעט לגמרי ממערכת שמות המקומות שבתלמוד הבבלי (שבהם היסוד הפרסי הוא החזק ביותר), ואלה שונים בהחלט מן השמות של היום (שרובם ערביים). ... מותר לנו לחשוב כאן על חזון תנ"כי עתיק שהתגשם, על דברי הנביא ירמיהו שנבואת הנחמה הגדולה שנשא בפני הגולים לבבל: 'הציבי לך ציונים, שימי לך תמרורים, שיתי לבך למסילה דרך הלכת, שובי בתולת ישראל, שובי אל עריך אלה' (ירמיהו ל"א, כז)".

מעבר לשמות ישובים, גם שמות התושבים חשפו את הקשר הפלשתינאי-ישראלי. החוקר האנגלי **קונדור** היה הראשון שמצא שמות תנ"כיים אצל הפלאחים הפלשתינאים, למשל השמות הפרטיים **זיהודי** (יהודה), הנפוץ במיוחד בחברון ו**זוהר** (שחר), הנפוץ גם במקומות אחרים, וכן שרה, פאופב (כוכב), עייש (חיים) שכבר הוזכרו בהקשר לסמוע. לרבים משמות אלה לא היה שורש במילון הערבי. משפחות גדולות וחשובות בקרב הפלשתינאים ברוב חבלי הארץ נושאות שמות משפחה יהודיים או שומרונים. למשל המשפחות והחמולות הבאות:

אבו חצירא, המונה לפי הנתונים הרשמיים כ-3,000 נפש, אבל כמו רוב האוכלוסייה הפלשתינאית בישי"ע, מספרם האמיתי הינו רק מחצית המספר הרשמי. חמולה זו שולטת על הדיג ברצועת עזה, ולא רק שהיא נושאת שם משפחה יהודי חשוב, אלא גם מציגה במסגד בו היא מתפללת את תמונת אבי המשפחה, רבי יעקב אבוחצירה, עם כותרת בערבית. בני המשפחה מיפו מספרים על מקורם מהיהודים המוגרבים שהגיעו לארץ בתקופה העותמאנית. כמה מהם מספרים שב-1948, בעת שרוב בני המשפחה ברחו מיפו לעזה, בין אלה שנשארו מאחור היו שתי אחיות. אחת מהן נשארה יהודיה עד היום, ואילו השנייה היתה מוסלמית, אבל החליטה להיפרד מבעלה וילדיה הבורחים. בהמשך שמרו בני החמולה על קשר עם הענף היהודי המפורסם שלה **בנתיבות**, בראשות **הבאבא סאלי**. עקב כך, נתיבות, הקרובה לעזה, לא ספגה כמעט קסאמים.

פְּחִיל, שהתפרסמה באלימות חלק מבניה, מוצאה מיהודי תימן שעלו במאה ה-11 לארץ ישראל. בבני ברק ניתן למצוא רבנים ממשפחה זו.

אָלְבָּז, המונה אלפי נפשות, מוצאם מיהודי מרוקו שעלו לארץ, כנראה בעליית המוגרבים.

מְחַפּוּד, מחברון, הידועה במקורה היהודי ונושאת שם כשם של רבנים מרחובות ומבני ברק ושל מאמן כדורגל מפתח תקוה.

אבולעפיה, מוצאה ממשפחת המקובל **רבי אברהם אבולעפיה**, שחי בספרד במאה ה-13. משפחות יהודיות רבות נושאות שם זה. בשנת 2007 פירסמה **נעמי רייכמן** ב"מעריב" את העובדה ש**חמיס אבולעפיה** מיפו חקר את שורשי **כל** משפחות אבולעפיה לדורותיהם, והגיע למסקנה שלא קיים שום בן למשפחות אבולעפיה בעולם ששורשיו ערביים, אלא ששורשי כל משפחות אלה הינם יהודיים.

אל-רוזי (העזתי), נושאת את שם החכם היהודי מטורקיה, **רבי יעקב ישראל יוס-טוב אלגזי**, שהפך לראשון לציון בירושלים באמצע המאה ה-12.

בִּינְיָמִינָה, מְעַקְרָה שליד שכם, היא משפחה מוסלמית גדולה המעידה על מוצאה השומרוני.

אלמוג מגינן, שידוע מקורה היהודי, ברחה לעיר ב-1948 מיפו, וחלק מבניה המוסלמים והנוצרים עדיין מתגוררים ביפו.

דָּאוּד (דוד) מחברון, מרצועת עזה ומאל עריש, שיש להם קרובי משפחה יהודים בטבריה ששם משפחתם **דוד** ולגבי בניה מאל עריש ידועים היטב מקורם ומנהגייהם היהודיים.

סְחִינּוֹן (ציון) משכם וסביבתה, מסג'יעיה שבעזה ומירדן, שזה שם עברי טיפוס, שגם לגביה לא נמצא מידע רלבנטי נוסף, אבל ב**יסוד המעלה** מתגוררת משפחה של יהודים דתיים ושמה ציון.

חֲסִינָה משכם היא במקור משפחה יהודית חסידית, ששמה המקורי – **חֲסִידָה**, עדיין רשום עם האות "ד" במקום "ב" על חלק מחנויות המשפחה.

חֲאֶסְקִיָּה (חֲזִקִּיָּה) **מטירה** ומהמשולש – אין זה שם ערבי אלא עברי, ובני המשפחה סיפרו שהגירושין מתבצעים אצלם על פי הנהוג ביהדות.

זְקוּת (זַקוּת) בעיקר מרמלה – גם שם זה אינו ערבי אלא יהודי, ולגבי משפחה זו אין מידע רלבנטי אחר.

רְבִי מבידיה – ידוע אצלה מקורה היהודי. גם שמה אינו משתמע לשני פנים, והוא זהה לזה של מאמן כדורסל יהודי מישראל.

לָאִפִּי (לוי) **מבית צפאפה** (שבירושלים), שהמנטליות שלהם שונה מזו של יתר תושבי המקום. **בבית חנון** שמצפון לעזה מתגוררים כ-300 מבני המשפחה, ב**ג'יסר אל זרקא** למעלה מאלף, ובירדן משפחת לאפי ידועה כמשפחה גדולה המפוזרת ברחבי הממלכה.

כהן מירדן, ידועה במקורה היהודי ובשמירה על נישואי בניה בתוך המשפחה. מתגוררת בעיקר בעמאן ובאירביד, ומונה למעלה מ-4,000 נפש.

ג'וּדָה (יהודי; **ג'וּדָה** בערבית ספרותית) – הינו שם נפוץ למדי בעולם הערבי. במקור ניתן ליהודים שהמירו דתם לאיסלם. אולם כיום אי אפשר להצביע בברור על השתייכות בעל שם זה למקור יהודי. דוגמאות לנושאי שם זה הן **נאסר ג'וּדָה**, שר החוץ הירדני, וענף **אבו ג'וּדָה** של שבט **אבו רַבִּיעָה** הבדואי, ענף שרובו מתגורר ב**בְּסִיפָה** ומעטים ממנו ברמלה.

שְׁנִיּוֹאֵר מדהריה – אנשי המשפחה טוענים שמקור שמם הוא יהודי, כפי הנראה שניאור.

בכפר **מִינְדָה** שליד **מבוא מודיעין** ניתן למצוא את שמות המשפחה **צדוק וסולומון**.

משפחת **מיכאל** הנוצרית **מתרשיחא** שליד גבול לבנון מספרת על מוצאה היהודי. תופעה דומה קיימת אצל משפחת **חַזֵּן** הנוצרית **מאבו סְנָאן** ומכפר יאסיף. שמה של משפחת **תומא** הנוצרית מכפר יאסיף זהה לשמה של משפחה יהודית שנשארה בפקיעין עד שנות השלושים של המאה העשרים.

בכפר **עראָה** הסמוך לסח'נין ישנם מספר שמות משפחה יהודיים, כמו **עַבְדִּי** מלשון עיברי וכן **כנענה**, מלשון כנעני (חמולה בת 3,000 נפש). תושבים מהכפר העידו בעבר על מקורם היהודי, אולם כיום הרתיעה מכך כה גדולה, עד שאנשי חמולת עברי מתרצים את שמם בטענה שאבי המשפחה כונה כך משום שהיה סוחר בעל גמלים, שגמליו "עברו" מדי פעם בכפר.

קברי הצדיקים רבי חנינא בן דוסא ורבי ראובן האצטרוכלי במרכז עראבה

בביתר שמדרום-מערב לירושלים מתגוררת משפחת פן-נון, שם שאינו בערבית ושורשו הוא בן נון. קיימים בישוב שמות משפחה נוספים החסרים משמעות בערבית, והינם קרובים לשמות משפחה לא עבריים של יהודים. כל כפריי הסביבה טוענים שתושבי בתיר, השונים מהם במראם, הינם ממוצא יהודי, למרות שבקרבתושבי הכפר עצמו לא נמצאו כל עדויות על כך. לעומת זאת, בכפר היתה נהוגה מילה בגיל שמונה ימים. רק לאחרונה, עם חדירת שיטות רפואה ולידה מודרניות לכפר, הוקדם טקס המילה, והוא נערך מיד לאחר יציאת התינוק מבית החולים.

רובה של חמולת פן נון (כ-2,000 נפש) מתגוררת בבְּחֶלִין שממערב לבית לחם, שם היא נחשבת לחמולה הוותיקה ביותר בכפר וחלק מבתיה הינם הישנים ביותר בכפר. חלקים נוספים של המשפחה מתגוררים בחברון, בבית לחם וביאטה. ביאטה בני החמולה נחשבים לחלק מהמחאמרה, והדבר מהווה סימן נוסף למקורה היהודי של החמולה כולה.

להלן מובאה נוספת, בנושא השפה, מתוך ספרו הנ"ל של יצחק בן צבי:

"שנית – הלשון. השפה העברית נתחלפה עוד בזמן מוקדם בפי העם בארמית. בזמן התלמוד היתה כבר הארמית שלטת יותר מהעברית... במשך הדורות הראשונים שלאחר הכיבוש (הערבי) השתמשו התושבים בארמית, והנה סימני הארמית נשארו בקרב הפלאחים עד היום הזה, ולפי דברי המומחים בדיאלקט הפלאחים המדובר בארץ ישן הרבה מילים ארמיות, שאינן בשימוש אצל הערבים בחיג'ז, וכן גם אצל הערבים במקומות אחרים, שלא היו נזקקים שם מעולם לארמית."

דברים דומים כתב ישראל בלקינד במאמרו **הערבים אשר בארץ ישראל**^{5,7}:

"חוקרי הלשון מוכיחים, שבלשון הערבית המדוברת עתה מאת תושבי הארץ, יש הרבה יסודות של הלשון העברית או הלשון הארמית, שבה דיברו יושבי הארץ בשעה שנכבשה על ידי הערבים, יסודות שאינם נמצאים בלשון הערבית הכתובה, או בלשון הערבית המדוברת בארצות אחרות. וכבר הוכיח המאיר קונדור, אחד החוקרים של הארץ, שה"ערבים" דיברו עוד בימי מסעי הצלב ארמית [הדגשת המחבר] – הלשון שדיברו בה היהודים עד הכיבוש הערבי."

השפה הארמית לא מיהרה להעלם מאז מחקרו של קונדור. בשנת 1974, כשעלתה התנחלות עופרה על הקרקע, מצאו אנשיה ששפתם המקורית של תושביה של עופרה המקראית – הכפר **סַיִבָּה** – הינה ארמית ורבים מתוכם הכירו את השפה! השם עופרה שונה מאחר ובערבית המילה "אפרית" משמעותה "שד רע" ואי לכך ניתן לה שמה החדש שמשמעותו "הטוב".

בספרם **ארץ ישראל בעבר ובהווה**¹ בתרגומו לעברית, כתבו דוד בן גוריון ויצחק בן צבי:

ג. מסורות יהודיות בקרב הפלחים

יסודות ארמיים בניב הפלחי – בשפת הפלחים של היום, במנהגייהם, בדתם ובמסורותיהם אפשר למצוא יסודות רבים שיעידו על מוצאם היהודי. ניבם של פלחי ארץ ישראל נבדל הרבה גם מלשון יושבי העיר וגם מלשון הבדווים. יחודם הלשוני של הפלחים טבוע, לדעתו של קונדור, בחותם הארמית. זאת ועוד: כל המילים והמונחים, המשמשים בתנ"ך לציונם של דברי הטבע, כגון סלעים, מעיינות, נחלים וכיו"ב, משמשים את לשון הפלחים – ולשונם שלהם בלבד – במערכת מונחיהם על הארץ. כמה מן השמות, כגון רמה, טירה, כבר אבדה להם משמעותם המקורית, והפלחים שוב אינם יודעים מה פירושם. מילים רבות, עבריות וארמיות, שאינן מצויות כלל בלשון הערבית או שאינן בשימוש כיום, נתגלגלו ללשון הפלחים ומשמעותן המקורית מובנת יפה.

בזכות עבודתה המדעית של "הקרן לחקר ארץ ישראל" (Palestine Exploration Fund) שחקרה כל מקום ומקום, כמעט כל אבן, בארץ ישראל המערבית, וליקטה 10,000 שמות של כל הכפרים, הנחלים, המעיינות, ההרים, החורבות, העמקים והגבעות "מזן ועד באר שבע", נקבעה העובדה, שכבר העיר עליה קונדור, שלפיה כל מערכת המונחים התנ"כית לארץ ישראל עדיין חיה, כמות שהיתה, בפי האוכלוסייה הפלחית. קונדור, שבפיקוחו מתנהלת עבודת הקרן כולה, העיר שבאיזורים שבהם מתגוררים בדווים נעלמה מערכת המונחים הקדומה [מאחר והבדויים כולם עברו דרומה ומזרחה לקראת סוף התקופה הממלוכית לפני שחזרו לקראת סוף המאה ה-18 ואי לכך הם נותקו, תוך שהותם בסביבה דוברת ערבית מלאה, מעיקר השמות המקוריים של דברי הטבע באדמותיהם]. רק הפלחים קיימו ושימרו את השמות התנ"כיים מימים עברו. מקומות רבים, הנזכרים במפה הגדולה של "הקרן לחקר ארץ ישראל", לא נזכרו כלל בתנ"ך ואף על פי כן נקראים הם על ידי הפלחים בשמות כאלה, שאין אתה מוצאם במילון הערבי ורק בעברית יש להם מובן טופוגרפי.

שמות עבריים לכפרים – ועוד יותר אופייניים לענייננו שמותיהם של כפרי הפלחים. בערך כרבע מכל הכפרים הקיימים בארץ ישראל המערבית עדיין נקראים בימינו באותם שמות עבריים, שהיו להם בימי ישוע בן נון, דוד המלך, עזרא הסופר, יוסף בן מתתיהו הכהן ורבי יהודה הנשיא. מכלל 840 כפרים בחלקה המערבי של הארץ לא פחות מ-210 נקראים בשמות מן התנ"ך ומן התלמוד [כפי שסופר בתחילת הפרק, בן צבי הגיע מאוחר יותר למספר גבוה יותר, בעיקר בתוספת שמות עבריים-ארמיים שאינם מן התנ"ך או התלמוד].

לאור הדברים האמורים אין הפתעה רבה בטענתו משנת 2010 של בלשן מהגליל, כי "עדיין ניתן למצוא מילים מיוחדות למרחב הסורי-פלשתינאי כמו מעט מילים עבריות קדומות ומילים ארמיות בכמות גדולה יותר, שעדיין משמשות בלהג המדובר בישראל בתחומי חיים שונים, כמו שמות צמחים, בעלי חיים ושמות כלים חקלאיים. גם שמות יישובים ומינוח דתי נוצרי". מדובר רק במילים הקיימות בערבית הארץ-ישראלית זה מאות בשנים ולא בכאלו שנרכשו בעשרות השנים האחרונות כתוצאה מהמפגש עם העלייה היהודית. גם טיעון זה מראה על רציפות ישיבתה בארץ של האוכלוסייה הפלשתינאית ומקורה היהודי.

במחקר שטח נמצא שבקרב הבדואים שממזרח למעלה אדומים משתמשים עד היום בהטיית הפועל בציווי לנקבה **רַאִי** במלעיל במקום **שׁוּפִי** ובמילה **מזים** במקום **מְלַבֵּס**. הבדואים מרהט משתמשים במילה **עיר** במקום **בָּלַד**, אך סביר שהשימוש במילה זו בעיר הבדואית הראשונה בישראל, אצל אלה שקודם לכן כמעט שלא נזקקו למילה זו, נובע מהשפעת הסביבה היהודית והחל רק לאחר הקמת העיר.

עניין אחר בנושא השפה, המחזק את הממצא ומראה על כך שלא היתה התנחלות ערבית בארץ ישראל, היא העובדה שהניב הפלשתינאי של הערבית המדוברת הוא הקרוב ביותר ובמידה ניכרת, מבין כל הניבים של השפה הערבית המדוברת, לערבית הספרותית (להוציא ניבים סעודיים שהם המקור לערבית הספרותית). הדבר מראה שהערבית לא הושרשה בארץ ישראל דרך דו-שיח של מקומיים עם מתנחלים ערבים, אלא בעיקר תוך כדי קריאה של ספרות ערבית ומתוך קריאה וכתובה של מסמכים.

הכינוי שניתן לפלשתינאים – **יהוד אל-עראב** (היהודים שבערבים) – מראה אף הוא על קרבתם ליהודים בהקשר של מקורם, רמת השכלתם, תחכומם וסבלותיהם.

עדויות

תמיכה בממצא מתגלה אצל פלשתינאים ובדואים רבים, שלפי מסורתם המשפחתית, כפי שהועברה מדור לדור, הם ממקור יהודי. גם כיום ניתן למצוא רבים שיספרו על מקורם היהודי או השומרוני. מדובר בעדויות משבטים בדואים שונים ומפלשתינאים מאזורים שונים בארץ.

מרבית הפלשתינאים המספרים על מקורם היהודי או הישראלי משמיעים דבריהם בהסתר, מפחד שיאונה להם רע אם ידברו בגלוי על הנושא. אולם, לא מעטים הם הדיבורים הגלויים, כמו של יושבי המערות אשר מדרום לחברון, של נוצרים **מכפר מע'אר**, של בדואים מרהט ושל רבים אחרים. מקורם היהודי של מרבית הבדואים הוא אשר הניע ומניע אותם לשרת בצה"ל. שיתוף פעולה זה החל עוד בימי הפלמ"ח, כאשר שבט **אל-הייב** הקים יחידה המסועפת **פלמ"ח**, שנקראה **פל'הייב**, וכאשר השייח **סולימאן אל-הוזייל** סייע במלחמת השחרור לצה"ל ופעל להגנת הקיבוצים הסמוכים למקום מושבו.

הבדואים

הסיפור המוקדם ביותר בעת החדשה נכתב הן בידי **יהודה ראב**, ממיסדי **פתח תקוה**, והן בעטו של הסופר **משה סמילנסקי**. שניהם סיפרו על כך, שבסמוך להקמת פתח תקוה (1878) עזב בדואי ממוצא יהודי את מקום שהיית שבטו בדרום הרחוק ודלק צפונה אחרי גנבים שלקחו את סוסתו. רק בדמשק הצליח להשיב לעצמו את הסוסה. בדרכו בניחותא חזרה דרומה נתקל בשפלת החוף בכפריים שסיפרו לו על כך שקם בסביבה ישוב של יהודים שהפכו לפלאחים. אותו בדואי כל כך התלהב עד שהגיע לפתח תקווה והתנדב במשך שנתיים לשמש כשומר הראשון של הישוב.

לשאלה המובנת "ממתי יהודים יכולים להיות בדואים?" טרח כבר לענות ישראל בלקינד במאמרו **הערבים אשר בארץ ישראל**^{5,7}:

"...יש להזכיר שהנוסע ר' **יצחק חילו** מספר לנו בספרו "שבילי ירושלים", שלפני שש מאות שנה [בתחילת התקופה הממלוכית, סביב שנת 1300] נמצאו בדרום ארץ ישראל יהודים נוודים, רועי צאן, יהודים בדואים. היהודים האלה יכלו להיות רק שרידי העם שישב על אדמתו מאז ומעולם, ולא יהודים שהתחילו לבוא מחוץ לארץ בזמן מאוחר, כדי להתיישב בארץ ישראל. היהודים החדשים התיישבו רק בערים הגדולות ועסקו שם בתורה ומלאכה, ולהם אי אפשר היה להיות נוודים רועי צאן בתוך עם זר, אשר את שפתו לא ידעו."

היהודים הבדואים לא נותרו אדישים למאמצים ליצור מדינה יהודית בארץ ישראל. **אברהם יערי** מספר בספרו **זכרונות ארץ ישראל**, כי בשנת 1903 כתב **זלמן דוד ליבונטין** על ראשי שבטי בדואים, שבטים שהיו נוודים בין סיני והנגב, שבאו עד ירושלים כדי להציע התחברות עם עם ישראל וכריתת ברית עם "מלך ישראל" – הרצל. כמו כן סופר כי ישנם שבטים המתייחסים על בני ישראל וקוראים לעצמם **בני ישראל**. הוזכר גם האמיר מהמוצא היהודי של **אמסולם**, היושב על הגבול בין מצרים וארץ-ישראל.

המאמצים האמורים נמשכו למרות חוסר ההיענות להם. הבדואים סברו שאם היהודים אינם נענים לפנייתם על רקע המוצא המשותף, הרי שיש להציג בפניהם את היתרונות הגלומים בהתחברות המוצעת. ואמנם, כפי שמספר **ד"ר יוסף בן דוד** בספרו **הבדואים בישראל** – **היבטים חברתיים וקרקעיים**, הופיע בשנת 1905 השייח' אבו-רביעה אצל נציג הסוכנות היהודית ביפו, **יצחק לוי**, והציע לו להקים מדינה יהודית-בדואית, שתושבת על הכסף והמדע של היהודים ועל השטח והצבא של הבדואים.

עוד מסופר שם שמאוחר יותר פרעו הבדואים, נאמניו של **האמיר פייסל**, בנוצרים שהתגוררו באצבע הגליל ובעמק החולה, בעוד שביהודים לא נגעו לרעה, וכן שעד 1948 הצטיינו יחסי היהודים והבדואים בארץ בקורקטיות, בהדדיות ואף באהדה. הסיפורים על העזרה של הבדואים לצה"ל במלחמת 1948 אינם מסתכמים רק בשבטי אל-הווייל ואל-הייב. שבת א-טורי למשל, הסתיר חיילים יהודים שתעו בדרכם ונמצאו בסכנה.

בינואר 1953 הופיע בגיליון הראשון של כתב העת "סינא" (סיני) כתבה מאת סא"ל בצבא המצרי בשם **עבד אל-חמיד עטאייבה**, שבה גרס שהבדואים בני מטה התַּיִאָהָא (התועים) – כמחצית מהבדואים בנגב כיום, וכן רבים בירדן ובסיני; מטה הוא אוסף שבטים) מוצאם מבני ישראל. הטענה היתה מבוססת על עדויות הבדואים בסיני, ולוותה בהשערה שגויה על דרך הגעתם לסיני. ואולם הבדואים, בהעדר נכונות מצד היהודים לקבלם, ניסו בתגובתם המטעה לשייך עצמם לשבט הערבי המכובד של **בני הילאל**.

בשנת 1981 פרסמו החוקרים שמואל **אבן אור וצבי אילן** ב"טבע וארץ" (כרך כ"ד חוברת 1) מאמר המספר על כך שב-1924 רצה השבט הבדואי **אל-שמלנה** להתגייר. לשבט, שישב אז בסביבות **כפר נחום**, היתה מסורת שייחסה אותו לשבט שמעון. אבי השבט עלה לארץ ממצרים בסמוך לשנת 1840 ונאלץ להתאסלם. הטענה לגבי הרצון להתגייר כללה סיפור על חלום שחלם אחד השייחים על אחד מאבותיו שציוה עליו להחזיר את השבט ליהדותו. אבל היתה סיבה נוספת – החשש שיפוננו ממוקם מושבם על ידי בעלי הקרקע המוסלמים והתקוה שהיהודים יעזרו בעניין. בני השבט תפרו מגיני דוד על אוהליהם, אבל עקב האיטיות של תהליך הגיור, הצליח המופתי הירושלמי להבריח באיומים מביתו את **יעקב רוזנבלום** – היהודי **מעין זיתים** שטיפל בעניין, ועל ידי הבטחה לעזור בנושא הקרקע – למשוך את בני השבט להישאר באיסלם. ב-1948 ברחו בני השבט לסוריה.

גם כיום אחד ממנהיגי הציבור הבדואים ברהט טוען כי מרבית הבדואים בארץ הם צאצאי עם ישראל. בדואים אחרים מרהט, כולל בני שבט אל-הווייל, טוענים למוצא היהודי שלהם ושל 99% מהבדואים בארץ. שייח זקן בן שבט אל הווייל, המשמש כשופט על פי המשפט הבדואי, טען לאחרונה: "לאחר קום המדינה באו אלי יהודי מעיראק ויהודי מטוניס ואמרו לי, למי שהיה כאן הרבה לפניכם – אתה אינך יהודי".

על פי שייח זה, כל זקני שבטי התיאהא יודעים על מוצאם היהודי. רשימת השבטים שלדבריו זקניהם יודעים על המקור היהודי כוללת, בנוסף על אל-הווייל, את השבטים הבאים מדרום הארץ: **אל-אֶטְרָש**, **אל-עֶטְאוּנָה** (מחורה, שבתקופה העותמאנית זקניהם היו השופטים המכובדים ביותר), **אבו קָף** (מסביבת חורה), **אל-אֶעֶס** (מתל שבע), **אבו רְנָאִיג** (נכתב רקאייק, מתל שבע), **אבו סַבְיִלָה** (מסביבת נבטים) **אבו סַבְיִת** (ממזרח לנבטים) ו**אל-הוּאֶשְׁלָה** (מסביבת דימונה).

השייח האמור לעיל אף יודע לספר על ספר ששמו בתרגומו לעברית הינו **תולדות באר שבע ושבטיה**, שנכתב בידי **עארף אל עארף**, ומפרט אילן יוחסין של השבטים ובו גם האילן של התיאהא. אולם לטענתו, האילן זויף כדי להסתיר את המקור היהודי. בת שבט אל-הווייל שפירסמה את עצמה בישראל כמגדת עתידות היא **רות עוזיאל**, שרוב הציבור לא היה מודע להיותה בדואית, וראה בה יהודייה "רגילה". לדברי בני משפחה של הרב הראשי הספרדי לשעבר, **בן ציון מאיר חי עוזיאל**, שכיהן בעת הקמת מדינת ישראל, וגם לדברי השייח הנ"ל, שמו המקורי של השבט הוא **עוזיאל**, שם שמקורו בתורה, ונשא אותו בן משפחה של משה רבנו.

עדויות נוספות על בדואים ממוצא יהודי נמצאו בשבטי **הטַרְבִּיּוֹן**, **אל-קַרְיִינָאָת** (אל-קַרְיִינָאוּי), **זַיְאָדְנָה**, אל-עַזְזָמָה (בדואים יהודים שהגיעו לארץ מתימן), **דַּרְגִ'אָת** (שאניס בדואים במקורם ועברו מדרום הר חברון לישובם הנוכחי – דַּרְגִ'אָת, שהינו ישוב מטופח יחסית ליתר ישובי הבדואים, ורק לפני כמאה שנה התאסלמו) ו**אֶל-לַחְזִייל** בדרום הארץ וסוּאָרְקָה, שבני מתגוררים ברצועת עזה, ליד מעלה עמוס, בסיני ובירדן. קבוצות בדואיות נוספות שבהן ידוע המוצא היהודי הן שבטי זַפְאָרְקָה ונַסְסָרָה, בני אלפי הנפשות, ומשפחות **כַּמְלָאָת** הגדולה, **אבו בְּלָאָל** הבינונית והשְׁוּוּי הקטנה. בצפון הארץ בני שבט **עָרַב א-שִׁיבְלִי מהכפר שיבלי**, השייך גם הוא למטה התיאהא ושמשמעות שמו הוא **גור-אריה**, מספרים גם הם על מקורם היהודי. רבים מקירבם חיים כיום בסעודיה. גם בשבט **מְזַאָרִיב מבית זרזיר** מספרים על מקורם היהודי. שיוכו של שבט אל-הייב למטה התיאהא, שיתוף הפעולה בין השבט לפלמ"ח, שירותם המתמשך של בניו בצה"ל ויחסם החיובי כלפי היהודים – כל אלה מסגירים את מוצאו היהודי של השבט, למרות שבשלב זה לא מצאנו אף אחד מבני השבט שהעיד על כך; כנראה, בין היתר, בגלל שחלק מהשבט חי בסוריה.

אנשי שבט הכעבנה מספרים, והדבר ידוע גם לילדי השבט, שאבי השבט היה **כַּעֲב אל-אֲחַבְר**, מגדולי חכמי היהדות, שהיה ממונה על המסחר במכה. כעב היה זה שזיהה במוחמד התינוק את הנביא האחרון; בין היתר, על סמך שיער על כתפו של התינוק. הוא התאסלם בהשפעת מוחמד, ואחיו נתן את בתו **סַפְיָה** לאישה למוחמד. ידוע שכעב הגיע לירושלים עם כיבושה, יחד עם החליף עומר, ושבעת ביקורם בהר הבית חלץ כעב את נעליו בגלל קדושת המקום, אבל החליף עומר הורה לו לשוב ולנעלם על כי המקום שייך ליהודים ולא למוסלמים(!) ובכך העמיד את כעב במבחן על נאמנותו האמיתית. כל עוד היה מספר צאצאיו מצומצם, הם נקראו **בני כעב**. כשכבר הפכו לשבט נקראו תחילה כעביה, ותושבי כעביה שממערב לנצרת נקראים כך עד היום. בהמשך, כאשר החלק הדרומי כיום התפצל מהיתר, הם קיבלו את השם כעבנה. בני הכעבנה יושבים כיום גם בירדן ובארצות ערב אחרות.

שרידי שבט **הטַרְבִּיּוֹנָה** מתגוררים כיום **בחורה** שליד צומת תל שוקת. השבט נמנה במקור על התיאהא ומוצאו יהודי, כולל מוצאם של אלה מבניו שמתגוררים **כיום** ממערב לירדן. לפני כמאה שנה עברו רוב בני השבט למזרח הירדן, שם ניטמעו תוך כדי נישואי תערובת רבים עם בדואים ערבים. בצורה זו כיום דמם של בני השבט שממזרח לירדן הינו ערבי ברובו. שבט א-טוּרִי מוצאו במקור מנישואי תערובת נדירים ביותר בין בן שבט הטַרְבִּיּוֹנָה שממערב לירדן עם בת שבט הכַּעֲבָנָה. הנישואין נערכו עקב התחכמות של בן הטראונה שהצליח לקבל את הבלתי יאמן – יפהייה מבנות הכעבנה בתמורה למסירת אחת מבנות משפחתו לאבי הכלה. עקב ההסתגרות של הכעבנה והשמירה הקיצונית על טהרת הגזע, הכלה המיועדת בת הטראונה לא שרדה את הלילה שלפני שתי החתונות המיועדות. סיבת המוות הרשמית שנמסרה היתה שבץ.

בן הטראונה החזיק מעמד למשך זמן ארוך יותר. לאחר שהזוג, שגר בקרב הכעבנה, כבר הספיק להביא ילדים, נרצח בן הטראונה עקב הפרתו את טהרת הכעבנה. כדי למנוע בעיות של קיום בני תערובת בקרב הכעבנה המסוגרת, הורחקו הילדים בני התיאהא, לאחר שגדלו, עד **לא-טור** הרחוקה שבסיני (ערש ההיווצרות של התיאהא). משם חזרו הבנים בהמשך לנגב, כדי לגור יחד עם יתר אנשי התיאהא. מחשש לבטחונם למקרה שזיוהו, שינו את שמם לא-טורי, על פי המקום ממנו חזרו. נגב התערבבו בני השבט בנישואי תערובת עם בדואים אחרים ממוצא יהודי, כך שגם אם בשלב כלשהו חדר לדמם מרכיב ערבי, הוא נמוג לחלוטין עם השנים. שם משפחתו המקורי בערבית של בן הטראונה שהתחיל את הסיפור היה **אל-מַלְח**, שהוא נגזרת של

השם היהודי המקורי של המשפחה – **אלמליח**. על כך מצביעים בדואים אחרים גם כיום ברצונם לקפח את בני השבט ואומרים להם – אתם יהודים.

בניה של משפחת **סלימאן** מהכפר הבדואי **בוּעִינָה/נוּג'ִידָאת** שבגליל מעידים על מוצאם היהודי. על סמך ספר יוחסין המצוי בכפר, גם 700 בניה של חמולת **פוקרה** הם כולם צאצאיו של אב יהודי בדתו שחי לפני ארבעה דורות. מעטים מתושבי **פַּעְבִּיה** שממערב לנצרת, בני השבט הבדואי כעביה (או **כַּעְבִּין**), מספרים כיום על מוצאו היהודי של השבט. בשנת 1968 אמרה תושבת הכפר למבקר במקום: "העור שלנו הינו עור יהודי". סיפורים על מוצא יהודי לוקטו גם ב**בְּדוּרִיה** שלמרגלות **הר תבור**, כולל מבכירי הכפר.

בני השבטים והמשפחות הבדואים הללו, אשר נמנים על אזרחי מדינת ישראל, מתנדבים לשרת בצה"ל או שרתו בצה"ל בעבר. ההתנדבות של רבים נמשכת עד היום, למרות ההתנהגות החזירית והדוחה של מדינת ישראל כלפי בנים נאמנים אלה. התנהגות זו של המדינה הביאה רבים מקרב הבדואים להצטרף לשורות התנועה האיסלמית ולהפסיק להתנדב לצה"ל.

בכפר **עֵין עוּג'ָה** טוען שבט קטן בשם **אל-אַנְסִירָאת** שהם צאצאי **אהרון הכהן**. בני השבט חיים כבדואים וכינויים הוא **בני-נדיר**. במשולש מתגורר שבט **עבד אל-חמיד** הבדואי, שיש בו המעידים על מקורו היהודי. שבט בדואי גדול בן מטה התיאהא שמוכר מוצאו היהודי יושב מדרום לבית לחם, בעיקר בכיוון ליריחו, ונקרא **ג'הֶלִין**. ידע עצמי על המקור היהודי מצוי בקרב ענף ה**תְּוֹאֵבְתָה** (ה**תְּוֹאֵבִית** – יצרני ארונות קבורה) של השבט, המתגורר בכפר **בית פְּג'ִאר** שממזרח לגוש עציון ורבים מבניו חיים בירדן.

גם כיום קיימות עדויות רבות, כולל בירדן, על כי כל בני מטה התיאהא (אליו משתייכים בין היתר שבטי אל הייב, אל-הוזייל וחוויתאת) הינם צאצאי בני ישראל. בירדן הם מונים כ-60,000 נפש וחיים במדבר. חלקם נמצא במדבר **חאו** שבדרום באזור גבול סעודיה. חלק אחר במדבר **טריביל** שבאזור הגבול עם עיראק, וחלק נוסף ממזרח ליריחו באזור **הר נבו**. החוויתאת יושבים באזור וואדי מוסא ואל הייב גם מדרום לגבול ירדן עם סוריה. רבים מבני המטה בירדן, פרט לצעירים שבהם, יודעים על מקורם היהודי, וכששואלים אותם לזהותם, כדי להיבדל מהבדואים הערבים שבירדן הם עונים שאינם בדואים אלא תיאהים (תְּיֶאֱהוּ). גופם מתאפיין בצירוף של רזון וכוח פיזי רב. רוב בני המטה בירדן נמנים על שבט אל הייב, שבט הנחשב למכובד ביותר בירדן.

שבט נוסף השייך לתיאהא, המתגורר בעיקר בירדן ומעטים מבניו חיים בארצות אחרות, ואשר ידוע מקורו היהודי, הוא שבט **שַׁיֵש**. השבט הגדול **אבו עַבְדוּן** מירדן משתייך אף הוא לתיאהא וידוע בין זקניו מקורו היהודי. זקן זקני השבט היה שופט מפורסם שהגיע לגיל 120 שנה וגידל זקן ופיאות אותן טרח להסוות. גם בניו של שבט הסווארקה בירדן יודעים על מוצאם היהודי, והם מונים בירדן למעלה מ-30,000 נפש. מספר לא קטן של שבטים וחמולות בירדן רשומים במסמכי הממלכה כבעלי מוצא בלתי ידוע. בדרך כלל נהוג בקרב פלשתינאים לשכוח או לא לדעת את מוצאם, כשזה נדרש באופן רשמי, אם מחד, הם אינם מעוניינים לשקר, ומאידך, הם רוצים להסתיר מוצא בעייתי. מצב זה מסגיר בהסתברות גבוהה ביותר את מוצאם היהודי.

השומרון

ב-1929.4.29 דיווח בעיתון "דבר" כותב בעל ראשי התיבות ר.ב., כי ב-1925 שוחח עם המוכתר הנוצרי של הכפר **עין ארוך** (**עין אַרְיִק**) שליד **רמאללה**. המוכתר, שהצטייר בעיני הכותב כאדם אמין, אמר שלפי מסורת המשפחה הוא וקרוביו מוצאם משבט בנימין. לדברי המוכתר, תושביהם של כפר זה ושל שישה כפרים אחרים בסביבה הם צאצאי שבט בנימין, שאבותיהם התיישבו בכפריהם לאחר שעזבו את ירושלים לפני החורבן. לטענתו, מקובל בקרב התושבים ששם המקום נגזר משמו של **חוישי הארְכִי**.

כיום, תושבים מתוך רצף הכפרים הגדול של **בית סוּרְיִב** (בית שוֹרְק בעברית), **בית איענאן**, **בידו וקאטאנה**, אשר מצפון מערב לירושלים, טוענים שאבותיהם של 99% מהם היו יהודים (משבט שאינו יהודה). כולם צאצאי ארבעה אחים, שכל אחד מהם התיישב בשטח אחר וייסד את מה שהפך ברבות הימים לכפר שלם בן אלפי תושבים. תושבי הכפר טיביה שלידי עופרה, נוצרים בדתם ודוברי ארמית, העידו על מוצאם מנוצריי העם היהודי. בכפר **עין-סינְיָה** שממזרח ל**ביר זית** התגוררו יהודים עוד בתחילת המאה העשרים וזו הסיבה שמשפחתו של **משה שרת** (שר החוץ הראשון של ישראל) התיישבה במקום. יהודי הכפר העידו על כך שגם כל יתר התושבים היו יהודים במקורם.

בכפר **עבדו** שלידי **ביר זית** מתגוררים נוצרים המעידים על מקורם היהודי. ב**ג'יפְנָא** שמצפון לרמאללה וממערב לעופרה (בעברית גופנה – מקום הולדת ראשוני החשמונאים) סיפר הכומר המקומי שידוע לו ששלוש מתוך שבע החמולות המתגוררות במקום הן של נוצרים אורתודוקסים ולטיניים ממוצא יהודי. טענה אחרת גורסת ששני שלישים מתושבי הכפר הינם נוצרים מעם ישראל, והשליש הנוותר הם פליטים מ**לוד** ומ**רמלה** משנת 1948.

בבית ליקיָא שממערב לרמאללה יודעים בחמולת באַדְר על מוצאם היהודי (בפרק קודם הוזכרה משפחה מטורעאן הנושאת שם זהה). הכפר נוסד באמצע המאה ה-19 על ידי מתנחלים שהגיעו למקום **מדורה** (שבדרום הר חברון) ומ**ראס כְּרֶכְר** (הצפונית יותר, ראה בהמשך) ומכפרים אחרים בסביבה, רובם ככולם בני מוצא יהודי. **בבית עור** הסמוכה (א-תחתא וא-פאוקה, שתיהן צמודות לכביש 443 מצפון) יודעים התושבים לספר, שכולם צאצאיה של יהודיה בעלת יופי כה עז, שגברים רצחו זה את זה כדי לזכות בחסדיה. לפיכך היא ברחה מדורה להר שבמקום, הסתתרה שם והביאה לעולם, יחד עם בחיר ליבה, שהיה ממוצא יהודי, גם הוא מדורה, את כל צאצאיה – בני המקום.

ברמאללה עצמה משפחת **רְזֶק** יודעת על מקורה היהודי. משפחת **סְבִיטָאני** (אנשי השבת) כהי העור מרמאללה יודעים כיהודים שהגיעו מתימן. חמולה גדולה ברמאללה שבה ידוע מקורה היהודי היא חמולת **עַבְדִי**. החמולה מונה לטענת אנשיה כ-3,700 נפש, והיא נוצרה מתושבי הכפר עבדו הסמוך שעברו לעיר. שמה המקורי של החמולה לפני המעבר לרמאללה – גיודה (יהודה) – מסגיר גם הוא את מקורה היהודי. אף שבני החמולה נחשבים כיום למוסלמים, רובם הינם חילונים גמורים. חמולה גדולה נוספת שבה ידוע המקור היהודי היא חמולת **מְשַׁעְטִי**. זו מונה 800 נפש ברמאללה, מחצית מכך ביריחו ומפורזת במקומות נוספים.

בטול כרם יודעים בחמולת **חַתָא** על מוצאם היהודי. לפי דברי תושבי הכפר **פּוֹבְר** שמצפון מערב לרמאללה כל החמולות בכפר הינן ממוצא יהודי. הדבר ידוע היטב הן לבני משפחת **שָׁנָן** מהכפר והן לבני משפחת **כְּרֶגוּתִי**, שבניה פזורים במקומות נוספים ועליהם נמנה המנהיג הפלשתינאי הכלוא בישראל – **מרואן ברגותי**.

תופעות של עדויות על מוצא יהודי ללא מנהגים יהודיים אותרו גם בכפר **לֶאקָף** הסמוך לקרני שומרון, ב**חֶאָרֶס** שמצפון מערב לאריאל, ובקרב בני חמולת **זִיטָאוּי** (כ-5,000 נפש) מ**מְגִ'עִין**

שמצפון מזרח לאריאל. **בְּכִיפֵל הָאֶרֶת**, הצמוד לאריאל מצפון מערב, טוענים התושבים ש-100% מתושבי הכפר הם ממוצא יהודי. בכפר נמצא קברו של **יהושע בן נון**. השר לשעבר, **רפי איתן**, סיפר, שלאחר שנת 1967 שוחח עם בני אחת ממשפחות הכפר ושמע מהם טענה שהם צאצאיו של יהושע בן נון. גם **בדיר אִיסְתֵּיָא** הסמוכה יודעות חלק מהמשפחות על מוצאן היהודי. **בכפר א-דִיב** שממזרח לעלי זהב ומדרום לכביש חוצה שומרון ידוע בברור מוצאה היהודי של משפחת **נאג'י**. לגבי חמולת **דִיב**, שהיא החמולה המקורית בכפר, יש הטוענים למוצאה היהודי ויש הטוענים למוצא בלתי ידוע – מצב המצביע בהסתברות גבוהה על רצון להסתיר את האמת המסוכנת על המוצא היהודי.

כפריים בשומרון טוענים, בשל היותם צאצאי שומרונים בני שבטי אפרים ומנשה, כי הם צאצאי יוסף הנביא. תופעה זו אותרה בכפרים **סינג'יל** שמדרום מערב לשילה, עוורתא, **רוג'ייב** וכפר **קליל** שממזרח ל**ברכה**, ו**סילת א-ד'הר** שממזרח לטול כרם.

שון איירטון טוען בספרו **השומרונים**, כי מקובל להאמין שרבים מתושבי שכם הם שומרונים שהתאסלמו. לטענתו גם כיום משפחות רבות, בין היתר **מוסְלִימַאני** (מתאסלם) ו**יַעִיש**, ידועות במוצאן השומרוני. משפחת **יעיש** מתמחה במסחר ובחלפנות וממנה בא ראש עיריית שכם הנוכחי מטעם החמאס, **עדלי יעיש**. מוצא משפחה גדולה זו הוא ממשפחת **מִיטְוֹיָה** (מתוֹחִיָה) השומרונית, המתגוררת כיום בין היתר על **הר גריזים**, ומקורה בשבט אפרים. כן סופר שמשפחת **שְקִשִיר** (שחשיר) העשירה, העוסקת כיום במסחר בבדים, היתה משפחה יהודית.

משפחות נוספות משכם שידוע מקורן היהודי הן **הַהָה** ו**הַהָרן** שמקורן בשני אחים מחמולת **אבו הַהָה** מיאטא (ראה בהמשך). למשפחות אלו ענפים גם בירושלים, בחברון ובירדן. משפחה נוספת משכם שידוע מקורה היהודי היא משפחת **הַהָה**. ידוע המוצא היהודי גם אצל משפחת **זוהוריָה** משכם, שחלק מבניה מתגוררים בעיר העתיקה בירושלים ובשכונת **דְּחִיָה** (פיתוח) שבצפון ירושלים. בשכם ידועה במוצאה השומרוני גם משפחת **בוֹסְתַמִי** הגדולה והעשירה, העוסקת ביבוא מכוניות.

אצל המשפחות **בִּיזְרִי** (גרעין) **אל-בֶּאֶשָה** ו**חֶשְשִין** משכם וממחנות הפליטים הסמוכים **בְּלֶאֶטָה** ו**ואֶסְכֵר** ידוע היטב המוצא היהודי שלהן. שלא כמקובל, ידע זה על המקור נפוץ גם אצל הצעירים במשפחות אלו. ידוע שמשפחת אל באשה היא במקורה משכם, משם עברה לטורקיה, שם התאסלמה וחזרה מאוחר יותר לשכם.

הכהן הגדול השומרוני הקודם מסר על מוצאה השומרוני של משפחת **עֶקֶר**, המתגוררת בשכם. שמה של משפחת **תַמִימִי** (שם שמשמעותו מושלם באיסלם, מלשון תמים – מפסיק להעמיד פנים כאילו הוא מוסלמי בעודו ממשיך בביתו במנהגי היהדות; ראה בפרק ההיבט הדמוגרפי-היסטורי בהמשך) מסגיר את מוצאה מתוך אנוסי האיסלם.

יצחק בן צבי כתב במאמר¹¹ משנת 1940, ששני שלישי מתושבי שכם וכפרי ההרים שבסביבתה מקורם בשומרונים. הוא מזכיר משפחות פלשתינאיות רבות, שעל-פי עדויות בכתב שהשאירו זקנים וכהנים, מוצאן הוא שומרוני. ביניהן נמנות משפחת **בוֹאֶרְדָה**, משפחת **קֶאֶסֶם**, שהגנה על השומרונים מרדיפות המוסלמים בסביבת שנת 1850, חמולת **שְׂרָאָבָה**, בית (דאר) **טָאֶהֶר**, ששמה נובע מטיהורה (המרתה) לאיסלם על ידי הרודפים האונסים בשנת 1628, בית מוסְלִימַאני (שהוזכר), שאבי המשפחה אונס לאיסלם בשכם בשנת 1855, ומשפחתו המקורית היתה מ**פְּרָג' (מרחיב)** שגרה בצריפין הדרומית, בית **שִירִי**, בית **חַבִיבָה**, ובית יעיש (נצר למשפחת מתוֹחִיָה, שהוזכר), שהיו בו במאה הארבע-עשרה סופרי סת"ם, שכתבו ספרי תורה.

בן צבי הזכיר עוד כפרים ומשפחות: **בכפר קדום** שוכן בית **סופאן**, שבניו התאסלמו אחרי הכיבוש של **סלאח א-דין**, וחלקם מתגורר כיום בשכם; **בכפר נקורא** – משפחת **סעיד**; **בטובס** – משפחת **אל-סואנה**, במקור מבית **פוקה**, היושבת **בדיר אל-גאסון**; **בטול כרם** – משפחת **סמאנה**, שמקרבה באו ראשי כנופיות במאורעות 1936-1938; בירושלים – משפחת **דנף**, שמבניה היו שייחים ממונים על מסגד עומר; **בדמשק** – בית **מהזן זק**, בית **אל-נחאס**, בית **מואייז**, בית סעיד, בית **ג'פארי** ובית **רומייח** (רמיח). תושבי הכפר **זבאבדיה** שליד ג'נין, כולם נוצרים, הינם יוצאי הכפר טייבה (עופרה המקראית; בפרק הקודם הוזכר שרבו בכפר זה יודעי הארמית) שנאלצו לעבור צפונה לאחר אמצע המאה ה-19.

אחד הסיפורים המרתקים הוא סיפורה של העיירה **בידנה** (בית הבוד, על שם ייצור שמן הזית). העיירה, שהינה בת כעשרים וחמישה אלף תושב, מאופיינת בכך שעד היום יש בה רק מסגד אחד. ב-1982, עם פרוץ מלחמת לבנון הראשונה, פנו נכבדי הכפר למושל הצבאי של הנפה, וביקשו להתגייס לצה"ל כדי להילחם בשורותיו נגד אש"ף. עד היום ידוע היטב המוצא מעם ישראל של חמולות רבות בעיירה. בחמולת **טאהא** ידוע על אב משפחה יהודי בשם יעקב, שבימיו התאסלמה המשפחה. אחד מבניו נקרא קאסם, שעל שם ארבעת בניו קיימות היום ארבע חמולות (סה"כ כ-10,000 נפש ממערב לירדן): טאהא בבידיה (כ-1,700 נפש, הכוללת את הענפים **ברכאת**, **סולימאן**, **סעיד וקאסם**), **שדיד** בטול כארם (3,000 נפש), **אבו חג'רי** בדיר איסתיא הסמוכה לבידיה, בשכם, **בג'לג'וליה** וב**סניניא** שממזרח לשערי תקוה (כ-4,000 נפש) ו**מנצור** בדיר איסתיא הסמוכה לבידיה ובשכם (900 נפש בשני המקומות יחדיו ועוד 600 בירדן). כמו כן ידוע, שצאצאי אותו יעקב מונים כיום במצרים כ-180,000 נפש.

החמולה הגדולה בבידיה – **סלמה** (הכוללת את תתי החמולות **אבו באפר**, **חמד**, **אחמד ואיברהים**) – ידועה במוצאה השומרוני. ידוע מקורן היהודי של משפחת רבי (הוזכרה בפרק הקודם) ושל משפחת **חמיד** הגדולה, שברחה לעיירה ב-1948 מאזור בית האופרה הישן בתל אביב. משפחה נוספת משם שידוע מקורה היהודי היא משפחת **זהרה**. גם בחמולת **עותמאן** ידוע שמוצאה מיהודי תימן, ואחד מענפיה היא משפחת **בולד**, המונה למעלה מאלף נפש.

גם משפחת עותמאן **מג'מאלה** שליד מודיעין יודעת שמוצאה מיהודי תימן, שהגיעו קודם למזרח הירדן ולאחר מכן למערבו. סיפור מעניין התרחש כאשר אחד מבני המשפחה נשא לאישה בת למשפחה אחרת מאזור רמאללה. לאחר הנישואין, כשפתחו זה לזו את סגור ליבם, התפלאו שני בני הזוג לגלות כל אחד את מוצאו היהודי של האחר.

בכפרים **דיר קדיס**, שבין מודיעין **עילית לניל**, **דיר אבזיע** שליד **דולב**, ו**דיר עמאר** שממזרח לניל, ובראס **רפ'ר** הסמוך, כבר קטן שכלל אינו מופיע במפה ולידו כפרים קטנים נוספים ששמם מתחיל בראס או בדיר – בכל אלה שני שלישים מהתושבים הם פליטים מ-1948 מרמלה ומלוד. השליש הנותר הינם פלאחים שמקורם במקום עצמו, וידוע להם ולאחרים מוצאם היהודי. בראס כרכר מתגוררת משפחת **עמיירה**, הידועה שם במוצאה היהודי. המשפחה עברה למקום מדורה בשנת 1948, ובניה נוהגים להרתיע את המתחכמים איתם בעסקאות באומרם, "היזהרו, יש לנו שכל יהודי".

כבר קטן נוסף בסביבה, **תל מונד**, תושביו גם הם פלאחים היודעים על מוצאם היהודי. **קראוניה בני יזיד**, שמדרום מערב לאריאל, הוא למעשה אוסף כפרים קטנים מבודדים וסמוכים זה לזה (קראוניה משמעותו כפרונים), שיחד עם כל הכפרים האחרים שמלעיל בפיסקה זו ובקודמתה, תושביהם המקוריים נהגו ללבוש **קיבר**, חלוק בצבע אפור, בז' או חום, שהבדיל בין היהודים בגלוי ובסתר לבין הזרים שלא נהגו ללבוש אותו. גם כיום יש פלשתינאים רבים, כמו המחאמרה, שלובשים לעיתים קיבר (רוב הפלאחים מבטאים את שם החלוק **"ציבר"**). ראוי

לשים לב לדמיון שבין שם זה לשם של מעיל השבת הלבן וכן של המעיל השחור לימי החול אצל החרדים האשכנזים – **קִיטל**.

הכפרים **כפר עטארה**, שמצפון מזרח לביר זית, ממזרח לעטרה, ומְזָאָרִיעַ א-נובְּאָנִי, שמדרום לאריאל, המורכב מספר מזרעות (מזאראע משמעותו בערבית מזרעה ברבים), כל תושביהם הינם פלאחים הטוענים למוצאם היהודי. הם מתאפיינים במבטאם המאריך את המילים. רוב תושבי מזאראע א-נובני הם בני חמולת נובני וחלק מהיתר הם בני משפחת בראגותי. בין כל המזרעות של נובני בולטות הגדולות שביניהן – המזרעה המזרחית – **מזרעה א-שרקיה** שמצפון לעופרה והמזרעה המערבית – **מזרעה אל-ר'ארביה**, המשתרעות משני צידיו של **ואדי חַרְמִיָה** בו עוברת הדרך דרומה (כביש 60). המזרעה המערבית, שאינה מופיעה כלל במפה, מהווה מרכז (מסחרי בעיקר) לכל מזרעות הנובני, ויש שם שלוש חמולות שאומרים שהן ממוצא יהודי.

תושבי כפר מנדא הזעיר, הסמוך למזאריע א-נובאני, המתאפיינים בעיניהם הירוקות, ידועים בכך שהם שוחטים את הצאן והבקר בעצמם. הסיבה – הבטחת כשרותו של הבשר עקב אי הסתפקות בשחיטה המוסלמית שסיפקו השוחטים בסביבה. כאשר מישחו מנסה להתחכם ולרמות את הכפריים בכל הכפרים מלעיל הכלולים בפיקסה זו ובקודמתה, גם הם עונים: "היזהר, יש לנו שכל יהודי".

מצפון לשילה שוכן הכפר **קִבְּלָאן** שכל תושביו, רובם סוחרים, נמנים על חמולת **קִבְּלָאנִי**. ידוע בסביבה וכמובן לחמולה עצמה מוצאה היהודי. ממערב לבית-אל צמח הכפר החדש יחסית **קִרְיַת אבו קאש** מתוך תושבי הכפר הישן הנקרא **חירבת אבו קאש**. מדרום לשילה יושב הכפר **חירבאת אבו פלאח**. בשני הכפרים האחרונים מתגוררים פלאחים המספרים על מוצאם היהודי. מדרום לשכם, על אם הדרך הראשית, משתרעים הכפר **חַוּאָרָה** ובסמוך לו מספר כפרי לוויין קטנים, עד מחנה הפליטים **בְּלָאָטָה**. תושבי הכפרים הינם שחומי עור שהגיעו במקור מתימן דרך **חָרֶן** והם יודעים ומדברים על מוצאם היהודי. גם מבטאם של כפריים אלה הינו מאריך, הגם שבאופן שונה מזה של אלה המוזכרים בפיקסה הקודמת. במחנות הפליטים בלאטה ואֶסְפֶּר שבין חווארה לשכם, מתגוררת חמולת **אבו קישק**, שבניה היו נוודים. החמולה ידועה במקורה היהודי וכן בעובדת הגיעה מאתיופיה. חלק מבני החמולה מפוזרים במקומות נוספים, בעיקר בגילגוליה ביפו ובחיפה. חלק זה של בני אבו קישק שהינו כהה עור, ידוע במוצאו היהודי. בניו היו בעבר בעל שם אחר וכדי לחזור לארץ ישראל נאלצו להפוך לעבדיהם של יתר בני אבו קישק, בהירי העור, שהגיעו קודם לכן ממצרים, ומהם קיבלו את שמם הנוכחי.

מצפון לשכם ניתן למצוא את הכפרים **בְּלָחָה וְטָלָחָה**. חלק מתושבי בלוזה הינם מפליטי רמלה ולוד משנת 1948. אלה אומרים על התושבים המקוריים של הכפר "יש להם שכל יהודי". טלוזה מהווה מרכז למספר ישובים זעירים בסביבה המשתרעים עד להתנחלות מגדלים. תושבי טלוזה טוענים למקורם היהודי. הם מתאפיינים בקבירת מתייהם ליד הבתים, נוהג שהונהג על מנת למנוע קבורת המתים בבית קברות מוסלמי ולאפשר לקיים בפרטיות את מנהגי האבלות היהודיים. שכניהם מכפרים סמוכים אומרים עליהם שיש להם "שכל יהודי".

הכפר הפלשתינאי הסמוך **מְגִ'זֶל** הוקם על ידי משפחה בה האישה היתה יהודיה בשם **מגדה** (מגי) שנקראה בערבית **מְגִ'זָה**, ושהתחתנה עם דרוזי. הישוב, שכל בניו הם צאצאי הזוג, נקרא על שם האם המייסדת, עם סטייה קטנה מהמקור שאינו שם ערבי. חצי מתושבי מגידל נקראים בשם החמולה עותמאן – שם שקיבלו עם התאסלמותם בתקופה העותמאנית לאות נאמנותם לשלטונות המוסלמים. שם זה נפוץ גם בכפרים אחרים בעיקר בשומרון. רוב יתר התושבים

נקראים בשם המשפחה **חַאֲלָד**, שם המופיע גם ברמאללה, באבו טור, בבית חנינא, בין פליטי **אַמְאוּס**, בין פליטי **אזור**, וביפו בין אלה שברחו לשם משכונת **סַאֲלֵמָה**, ששופחה לתל אביב. מנהג המקום המסגיר את מוצאם היהודי של תושבי מגידל וטלוזה – קבירת המתים בכיוון ירושלים. מנהג יהודי נוסף המאפיין את הפלאחים במגידל הוא ישיבת אבלות ארוכה על המת. בעבר היו נוהגים לשבת שבעה, אבל כדי לא להסגיר את המנהג היהודי שהם נוהגים, הם האריכו את השבעה ל-11 ימים, כך שמחד, מצוות השבעה מתקיימת, ומאידך, היא מוסווית.

אזור ירושלים

שכונת בית צפאפה הירושלמית היא אחת השכונות שמוצאם של כל תושביה יהודי. בחמולת **עֵלְיָאן** (ששמה משובש גם ל**אל עלְיָאן**) – אחת משלוש חמולות העל הגדולות בבית צפאפה – יודעים לספר שמקורה ממשפחה יהודית בגליל, שחלק מבניה התנצרו וכולם נרדפו בשל אי מוסלמיותם. אי לכך הם עברו לבית צפאפה, שם קיבלו אותם המוסלמים במקום באורח כה ידידותי עד כי חלק מהמשפחה התאסלם. כיום נמנים על החמולה יהודים, מוסלמים ונוצרים. חמולת לאפי, המתגוררת אף היא בשכונה, הוזכרה כבר בפרק הקודם, והיא למעשה המשפחה המקורית שממנה התפצלה חמולת עליאן. גם חמולת סולימאן, שממנה התפצלה חמולת **חוסייין**, מקורה יהודי. חמולה נוספת בשכונה ששמה מסגיר את מקורה הלא מוסלמי עד לתקופה העותמאנית היא חמולת עותמאן, שהתפרסמה בזכות שחקן כדורגל ששיחק בעבר בהפועל ירושלים.

גם בחמולות **שְׁרִיין** ו**תְּרִזִי** מירושלים קיים, בדומה לחמולת עליאן, מצב דומה של עירוב יהודים, מוסלמים ונוצרים. מסופר שבעת חתונה אצל אחת ממשפחות תרזי הפלשתינאיות, דאג מישהו שהיו בידיו מספר הזמנות לחתונה, להזמין גם נציגים של בני הדתות האחרות שבמשפחה. להפתעת כל המוזמנים התרחש בחתונה מפגש בין-דתי משפחתי.

משפחת **בְּרָקָת** מהעיר העתיקה היא משפחה יהודית במקור שהגיעה לשם מחברון. ברשותה כיסא ישן שהיה שייך לאבות המשפחה, ושימש ככיסא אליהו הנביא בסדר פסח, ועליו רקום מגן דוד. בני המשפחה טוענים שמשפחתם הינה ענף ממשפחתו של ראש עיריית ירושלים – **ניר ברקת**. משפחה מעורבת נוספת שידוע מקורה המשותף ושהגיעה מתימן היא משפחת **בְּרָקָת**, שעליה נמנים יהודים ומוסלמים בירושלים, יהודים בבית שאן, מוסלמים בחברון, בקלקיליה ובעוד יישובים ביו"ש וכן בירדן, ומוסלמים ונוצרים ביפו.

בני חמולת **מוֹסְלִימָאֲנִי** המתגוררים בעיר העתיקה מספרים על מוצאם מיהודי תימן שעברו לארץ לפני כאלף שנה והתאסלמו. יהודים נוספים שהגיעו איתם לארץ והתאסלמו, וגם הם יודעים עד היום על מקורם היהודי, הם בני חמולת **מְסַאֲלָם** שיושבים היום בירושלים וביריחו וחלקם עבר לחו"ל. בקרב בני שתי החמולות ישנם כאלה שנשארו עד היום ביהדותם.

בקרב משפחות **טאוויל מאבו טור**, מבית צפאפה, ממזרח וממערב ירושלים קיים עירוב של יהודים, מוסלמים ונוצרים בעלי אותו שם משפחה. אחת מבנות הצד הנוצרי היא **ריימונדה טאוויל**, אימה של **סוהא עראפת**. בקרב קבוצה זו לא נמצא ידע על קשר משפחתי בין היהודים והאחרים, למרות השם המשותף ולמרות שקיום נוצרים ומוסלמים באותה חמולה היא תופעה המייחדת חמולות בעלת מקור יהודי.

משפחות אל-לג'וני וּבָטָה, המתגוררות ליד שער שכם, עברו לשם בסביבות סוף המאה ה-19 משכונת מאה שערים החרדית בסמוך להתאסלמותן. גם משפחת מוּחַתְדִי מהעיר העתיקה ידועה במקורה היהודי. במשפחת דִּיבָא ממזרח ירושלים מספרים שהם צאצאים של יהודי שהגיע לעיר מאיראן והתאסלם. העיר העתיקה הוא מרכז של חמולת שְהִין, המפוזרת בעוד מספר מקומות בארץ ורב בה הידע על מקורה היהודי.

עדויות על מקור יהודי נמצאו גם בלִיפְתָא ובאבו דִּיס, שבפאתי ירושלים. באבו דיס יודעים על מקורם היהודי תושבים בדואים במקור משבטי אבו הִילָל, חִלְבִי, חֲנַפְסָה ועֵרִיקָאת. על שלוחה של שבט עֵרִיקָאת מיריחו נמנה המדינאי הפלשתינאי הבכיר, הד"ר סאעב עֵרִיקָאת. לשבט גם שלוחות בעיר העתיקה, בירדן ובלונדון. בני משפחת שְׁוִיִקִי מצוּר בְּאֵהָר ומבית נַבֵל, המונה כ-3,000 נפש, מעידים על היותם יהודים טהורים.

באל עֵרִיקָה ידועה במקורה היהודי חמולת רִ'וּרְנִי, שמקורה בדואי והיא מונה כ-1,200 נפשות. בישוב זה מתגוררים כ-200 בני חמולת עֵנְדָה, שגם בניה יודעים שמקורם הינו יהודי משבט זְעֵרוּר הבדואי. כ-1,000 נוספים מבני החמולה מתגוררים בעמאן ובאירביד שבירדן. אנשי בית חנינא טוענים שמשפחת בְּאֵרְנִי הגדולה, המתגוררת במקום, הינה ממוצא יהודי. משפחה מירושלים, מפליטי הכפר יְלוּ שליד לַטְרוּן, שנהרס בשנת 1967, סיפרה שכל בני הכפר היו יהודים, עד שבשלב מסוים החליט ראש הכפר שעל כל בני הכפר להתאסלם. כפר נוסף בעל היסטוריה ומקור דומים למדי היה אמאוס (אַמוּאָס בלשון הפלשתינאים).

הכפר אמאוס ולאחריו מנזר השתקנים בלטרון, כפי שנראו מן האוויר בשנת 1932

בני הכפר **אבו גוש** ידועים בנאמנותם למדינת ישראל עוד מלפני שנת 1948. בתקופת המנדט הוסתרה בכפר **גאולה כהן** בחלק מהזמן בו שידרה ברדיו של ארגון המחתרת של **הלח"י**, והבריטים לא העלו על דעתם לחפש את השידור בכפר שנחשב לערבי. הכפר נוסד לפני כ-500 שנים על ידי צ'רקסי בשם זה שערב מצי'קסיה שמצפון למזרח טורקיה, דרך מצרים והתיישב תחילה באמאוס שליד לטרון. באמאוס הוא נשא לאישה תושבת המקום ממוצא יהודי שמשפחתה הגיעה לשם מתימן. בהמשך עבר הזוג לאבו גוש ונולדו להם ארבעה בנים, שעל שמם נקראות היום ארבע מהחמולות בכפר. בני אבו גוש נישאו בעיקר לתושבי הכפרים הסמוכים אמאוס וילו, שכולם היו ממוצא יהודי. עקב שגשוג המקום עברו חלק מבני הכפרים הסמוכים להתגורר באבו גוש, לצד קרוביהם שהיו נשואים לתושבי המקום.

כיום חמולת אבו גוש היא נצר לחלק ממשפחת אבו גוש המקורית, שדאגו להינשא בתוך המשפחה הקרובה ונותר בדמם יסוד צ'רקסי קטן אבל לא זניח. ביתר החמולות היסוד הצ'רקסי או שהוא זניח או שאינו קיים כלל. הגדולות בין חמולות אלו מורכבות מצאצאיהם של שלשה מבניו של אבו גוש ונקראות על שמם – **איברהים**, **ענתמאן ואבו ג'אבר**. חמולה קטנה יותר הם צאצאי הבן הרביעי – **עבדול רחמן**, ולצידן מתגוררות במקום עוד שתי חמולות קטנות על טהרת בני הכפרים הסמוכים במקור. זקני הכפר סיפרו שאיברהים היה במקור אברהם, אבו ג'אבר – גבריאל, ועבדול רחמן – עובד רחמן, ושני החמולות נאלצו לשנות את שמם לערבית מפאת חששם מהשלטונות ומבני ישובים אחרים, שמא יסגירו השמות את עובדת יהדותם (השם ענתמאן כבר הוסבר כביטוי להתאסלמות בתקופה העותמאנית, ולא נמסר מה היה שמו המקורי של בן זה).

בין ירושלים למעלה אדומים, **בסוואח'רה** ובג'בל מופא'ב, מתגוררת חמולת **אש'קראת** הגדולה, שידוע מוצאה היהודי. על בניה נמנים שופטים לא רשמיים הדנים על פי חוקי המשפט הבדואי. הישוב סוואח'רה נקרא על שם שבט הסוואח'רה הבדואי המתגורר בסביבה ואשר בניו מתגאים במוצאם היהודי. בסוואח'רה ובבאר שבע מתגורר שבט **אבו קף**. בדואים באזור הצמוד לירושלים ממזרח, טוענים שהם יחד עם שבט אבו קף אוסלמו באינוס על ידי סלאח א-דין, לאחר שהאחרון כבש את ירושלים, וחייב את תושבי הסביבה להתאסלם או לעזוב.

בחזיק'מה שליד ירושלים ידועות רוב המשפחות במוצאן היהודי. הכינוי לתושבי הכפר – **חִיזְמִתִּי**, מציין אדם הנחשב ליותר חכם מתושבי מקומות אחרים. משפחות **אל-פִּאִיזִי (אלפאסי) ואל-חִסִינִי** נהגו עד 1970 להפגין את בידולם מהפלשתינאים האחרים על ידי גידול זקנים ושיער שנארג לצמות (גם אצל הגברים) שהחליפו את הפיאות הנהוגות ביהדות, בגלל שבאיסלם יש חיוב לגלח את הפיאות. לצורך הבידול גם הגברים היו מאפרים את עיניהם בשחור. הידע על עברן היהודי של המשפחות היה נחלת רבים. משפחת **אבו זֶלְהָה** מקפידה עד היום על נישואין בתוך המשפחה, בנוניה מדליקות נרות ובניה סיפרו על מוצאם היהודי, כפי שסיפרו גם בני משפחות **חִטָּאב וְחִטִּיב**. ח"כ לשעבר **משה פלד** מספר על סיור בחיזומה בחג החנוכה, שבו השתתף בסביבת שנת 1995, ובמהלכו ראה מבעד לחלונותיהם של כמה מבתי הכפר חנוכיות דולקות.

על משפחת **פְּחוּרִי** מהעיר העתיקה וכן מחברון, מירדן ומעזה, מספרים שבמקור הם היו יהודים שחזרו לארץ ישראל ממצרים, ובשנת 1570 לערך עסקו בהימורים ונתפסו על כך בידי השלטונות. כעונש הם הוכרחו להתאסלם. משפחת זִנְיָאִי (דגני) ממזרח ירושלים ומירדן, שבבעלותה היו קרקעות רבות בירושלים ואשר הפסידה אותן במלחמת 1948, ידועה במוצאה היהודי. המשפחה הינה השנייה בגודלה במזרח ירושלים, ומונה שם אלפי נפשות. היא הגיעה לעיר מאזור מדינה שבערב, וברשותה אדמות הסמוכות לכעבה במכה.

קיימות לא מעט עדויות על מקורה היהודי של משפחת **נְשִׁיבִי**, שהיא הגדולה במזרח ירושלים (מונה כ-4,000 נפש). העדויות נובעות מבני המשפחה עצמה ומאחרים. גם עדויות אחרות, על מקור המשפחה ממהנדס שהגיע בתקופה העותמאנית ממצרים ופעל לבניית מבנים בארץ, מציינות שמקור המשפחה אינו ידוע. בסביבה בה קיים סיכון להזדהות כיהודים במקור, לא היתה סיבה להסתיר או לשכוח מקור שונה מהיהדות.

מעניין במיוחד הוא סיפורה של משפחת **רמזאן**. המשפחה עברה מחברון לירושלים לפני כ-200 שנה. בקרב המשפחה היהודית במקורה היו רמות שונות של אינוס לאיסלם, ושמה המוסלמי הבולט נבחר כהפגנת נאמנות לאיסלם. חלק מבני המשפחה עברו בחצי הראשון של המאה העשרים לתל אביב, אחד עבר לטבריה וגר שם בין מוסלמים ואחר עבר לנגב וגר בקרב הבדואים. לפי רישומי ממשלת המנדט הבריטי, בשנת 1944 שינו בני המשפחה בתל אביב וחלק מבני המשפחה בירושלים את שמם ל**רמתי**.

בן המשפחה מטבריה שינה את שמו ב-1946 לשם ערבי אחר, ואף הוסיף לשמו הפרטי את התואר חאגי. ניתן לשער שהשמועה על שינוי שם המשפחה לשם עברי הגיעה לטבריה, וכשנתיים לאחר שינוי זה השכנים המוסלמים לחצו על בן המשפחה המקומי להתרחק ממשפחתו הן על ידי שינוי שמה לשם ערבי אחר והן על ידי עלייה לרגל לכעבה, כהוכחה לנאמנותו. ההשערה הזאת מתחזקת נוכח העובדה שאמנם לאנוס לא נותרה ברירה אלא לנסוע למכה, כפי שמעיד שמו הפרטי החדש, אולם מתוך סלידה משכניו המוסלמים הוא שינה את שם משפחתו לשם שמבטא התרסה נחרצת כלפי שכניו – **זויב**. לעומת אלה, בן המשפחה שעבר לגור בקרב הבדואים השאיר את שם המשפחה המקורי, אך מאוחר יותר החליט שהוא יהודי, ועבר עם משפחתו להתגורר ב**רחובות**.

מאות מבני משפחת רמזאן מתגוררים כיום ב**ביר נבאלה** שבצפון ירושלים. לצידם בישוב ניתן למצוא כמה אלפים מבני השבטים הבדואים כעבנה וגיהלין, הידועים במוצאם היהודי, וכן מבני שבט **ד'אק**. משפחת **תאוי** הקטנה, המפוזרת כיום בין **עיסוניה**, בית לחם ויריחו, היא תולדה של נישואין שנערכו ב-1917 בין יהודיה ובין פלשתינאי עשיר (בהמשך היה בעל חברת אוטובוסים). האמא התאסלמה לכאורה וכך כל ילדיה, פרט לבת אחת שהחליטה שהיא יהודיה ונישאה בשנת 1967 ליהודי.

יהודה – דרום הר חברון

הכפר בית ענא שבדרום הר חברון הוא מרכז של חמולת **מסלמה**, שבניה טוענים שהם במקורם יהודים שהגיעו מתימן. יצחק בן צבי, שסייר במערב דרום הר חברון, סיפר על הרקע היהודי של תושבי בית ענא, שאת בני החמולה שלהם מצא גם בכפרים הבאים: **אל-בונג', אל-מ'ד', אל-ס'קה, בית א-רוש אל תח'תא** (התחתית), **בית א-רוש אל-פאוקה** (עילית), **זיר אל-עסל תח'תא וזיר אל עסל פאוקה**. טענות על מוצא מיהודי תימן נשמעות כיום גם בקרב מספר חמולות המתגוררות בדהריה. בנוסף לחמולת מח'אמרה הגדולה, גם בקרב בני חמולת **חמאן'נה** מיאטה נשמעות טענות למוצאם היהודי.

ב**טוואני** גר ענף אבו-ערם של חמולת מח'אמרה, שגם אנשיו מספרים שהם צאצאי יהודים. אזור דרום הר חברון זרוע בשוכני מערות בני אותו הענף. לדוגמא: תושבי המערות **בחירבת א-תבן, בחירבת אל-פחות, בביר על עיד, בחירבת סיר'ת ענוד איברהים, בחירבת אל-מופק'ה, ותושביה** לשעבר של **חירבת בני דר**, שליד **נבי יקין**, שעזבו את המערות כדי להתגורר ב**בני נעים**

שממזרח לחברון. ענף נוסף של חמולת מח'אמרה, **סלמין**, מתגורר **בחירבת סלמה**, על שמה נקרא הענף, וכן **בחירבת דיראת ובחירבת ברוק**.

בחלקה הדרומי של יאטה מתגוררים 13,000 בני השבט הבדואי שְׁעִיבִין. בני חמולת **מור**, המשתייכת לשבט זה, מספרים על מוצאו היהודי של השבט, ושבני השבט עברו מחצי האי הערבי לעיר **כַּרְךָ** שבירדן ומשם רובם עברו ליאטה וחלקם לעמאן, שם חיים כיום כ-2,000 מבני השבט. בנוסף להדלקת נרות שבת, חלק מבני השבט נוהגים לאפות לפסח מצות שמורות תוצרת בית. שבט שעבין נקרא למעשה **שעבין אל-מג'אלי** והם חלק מחמולת אל-מג'אלי הגדולה המתגוררת בכרך שבירדן (עליה יסופר בהמשך).

יאטה היא גם מרכזת של חמולת אבו זֶהְרָה שהינה ממקור של נוודים. החמולה מונה שם כ-4,000 נפש ונמנית על המחאמרה. 300 מבני החמולה מתגוררים בעיר העתיקה בירושלים. בודדים מבני המשפחה עברו לדמשק בתקופה הממלוכית וחזרו לשכם בתקופה העותמאנית כבעלי השמות זהרה וזהרון (שהוזכרו לעיל בתת הפרק על השומרון) ובהמשך, לפני קצת יותר ממאתיים שנה, נאלצו להתאסלם. מקרב בני החמולה ביאטא יש שעברו לחברון, יש שעברו לשכם ופתחו שם חנויות ויש שאף הרחיקו עד לירדן. ענף נוסף של המחאמרה שאנשיו מספרים על מקורם היהודי הוא אבו קביטה. גם בחמולת **גְּנִי** (נגר) מיאטה, המונה אלפי נפשות, מספרים על מקורה היהודי. בן החמולה סיפר שבני משפחתו הדליקו נר על קברו של הסבא. בקרב השעבין יש המספרים שגם בחמולת **עמר** של המחאמרה אופים מצות לפסח.

בחמולת **אמסלם מחלאת אל מִיָּה** (שליד צומת זיף שמדרום לחברון), המונה 4,000 נפש, יודעים לספר על מוצאם היהודי, ועל כך שאספסוף שרף את כפרם שליד רמלה, והם נאלצו לעבור לדרום הר חברון. תחילה ניסו להצטרף ליהודי חברון אבל האחרונים דחו אותם בגלל חוסר בקיאותם ביהדות והם המשיכו במסעם והתיישבו מדרום לחברון.

במשפחת **ר'אִיָּז** מדורה ידוע מוצאה היהודי. בדורה מתגוררת גם משפחת **רְגִיב**, המפורסמת בבנה **גיבריל**, שהינו מנהיג בכיר בתנועת הפת"ח. בני המשפחה מספרים על מקורה היהודי ועל שמה המקורי העברי – **אַרְגוֹב**. למעשה השם רגיב אינו מדויק, והשם הנכון הוא **אַרְגִּיב**. הידע על מוצא המשפחה יש בו כדי להסביר לפחות חלקית את פגישותיו בעבר של גיבריל רגיב עם הרב **עובדיה יוסף**. כמו כן ידוע אצל גורמי מודיעין בישראל, שלמשפחה קרובים יהודים בישראל, וששני הצדדים אינם מעוניינים בקשר אלה עם אלה. גם בקרב משפחת **עֵתְאֻנָה** מדורה ידוע על מקורה היהודי של המשפחה. ממשפחת עֵמִיִּיָּה הגדולה שבמקום, עליה משתייך העיתונאי הפלשתינאי **חליד עמיירה**, לא נשמעה כל עדות רלבנטית, אולם מענף של המשפחה, שברח ב-1948 לראס כרכר שבשומרון, נשמעו עדויות על מוצאה היהודי של המשפחה.

מדרום ליאטה יושבת במספר מקומות חמולת **גְּבִרִין**, הטוענת אף היא למקורה מיהודי תימן ומונה כ-8,000 נפש. חמולת גיברין מייחסים עצמם למחאמרה וטוענים שהשיוך ליהדות נקבע לפי האב. הגיברין מפוזרים בישובים שונים מיאטה ודרומה לה, כחלק מהמחאמרה, והריכוז הגדול שלהם מתגורר ביאטה. בסמוך להם מתגוררת חמולת **הוּשִׁיעָה** שקלטה את הגיברין בעת שהגיעו לאזור ונתנה להם אדמות. חמולת הושיעה מייחסת אף היא עצמה למחאמרה, אבל הגיברין טוענים שהושיעה אינם יהודים. למרות זאת, עקב העזרה שקיבלו מהם בעת קליטתם במקום, קיימים נישואין בין החמולות.

חברון

בחברון, בעיקר סמוך ליציאה הדרומית מהעיר, מתגוררת משפחת **דואק**, הידועה במקורה היהודי המוגרבי. אחד מבניה, **ד"ר עזיז דואק**, נאסר בשנת 2006 על ידי ישראל בעת כהונתו כיו"ר המועצה המחוקקת הפלשתינאית ושוחרר בשנת 2009. נהג מונית ממזרח ירושלים סיפר כי נהג להעביר משלוחי מזון מיהודי, קצין צה"ל ממשפחת דואק מירושלים, לבן דודו המוסלמי ממשפחת דואק בחברון ולהם היה עוד בן דוד נוצרי הנושא אותו שם משפחה. משפחות חברוניות נוספות ממקור יהודי מוגרבי הן משפחות **דהאן**, המונה כ-250 נפש, ו**סאָדֶר**.

משפחת מוסלִימָאני נחשבת למשפחה היהודית הלפני אחרונה שהתאסלמה בחברון, ושמה היהודי המקורי היה **מולכו**. בודדים מבני המשפחה התגיירו ועברו לירושלים ולתל אביב. זקני חברון מספרים על הסוחר הסיטונאי העשיר מירושלים, **משה מולכו**, שאנשים מחברון טענו כלפיו שקיפח אותם בתשלום על סחורות שסיפקו לו. ככוונה לרצות את החברונים ציטט משה מולכו בפניהם את הסורה (פרק) הראשונה של הקוראן, שאמירתה נחשבת להתאסלמות. בתגובה החליטו החברונים שמשה מולכו התאסלם, ודאגו לו לבית ולאישה בחברון, במקביל לביתו ומשפחתו בירושלים. מהזיווג הזה נולד הבן מורטדה (רצון), על שם הרצון של משה מולכו להתאסלם, ונוצרה משפחת מוסלמאני החברונית. משפחת מולכו היא משפחה יהודית ותיקה בירושלים ועל נכדיו של משה מולכו נימנים עורכי דין מפורסמים, בין היתר במשא והמתן מול הנהגת הרשות הפלשתינאית.

בני משפחת **אל-מוחַתְסִבִּין** (הפקחים, או **מוחתסב**) מחברון, שקצתם מתגוררים בעיר העתיקה בירושלים, ידועים במוצאם היהודי. המשפחה התאסלמה לאחר הטבח בעיר ב-1929, כאשר המשטרה הבריטית פינתה את כל יתר יהודי חברון שלא נטבחו. מאחר שלבני המשפחה היו בעיר חנויות תכשיטים יקרי ערך, בעיקר מזהב, שהיו אובדות להם על תכולתן אם היו מתפנים, הם החליטו להישאר במקום ולהימנע מהפינוי ואיתו מההירדה מנכסיהם. תוך זמן קצר הם הבינו, שאם ברצונם להישאר בחיים עליהם להתאסלם. בן המשפחה, השייח **חילמי אל-מוחתסב**, היה המופתי של ירושלים בשנות הששים והשבעים של המאה העשרים.

זהות יהודית מקורית בחברון ידועה גם לגבי משפחות **נאַטְסָה**, **קוואסמה**, **חירבאוי** (זיקיתני בעברית, כלומר מחליף את צבע-עורו-זהותו-החיצונית על פי הנסיבות) ו**מסוואדה**, הידועות בעושרן, **דענא**, **רעוף** (שחלק מבניה מתגוררים בירדן), זֶהֶרֶן הבדואית שמקורה בחמולת אבו זהרה מיאטא, **אבו שְמִסִּיָה**, **ג'ולני ואל-חַוּאג'ה**, שברחה ב-1948 מאזור **אשדוד**, ועקב שמה המסגיר את מקורה נאלצו חלק מבניה להפוך למחבלים.

חמולת **קייסי** מקורה ביהודי תימן שהגיעו לארץ כפליטים לאחר חורבן ממלכת חייבר (1037). ממנה התפצלו כבר לפני מאות שנים חמולות רבות המתגוררות בציר שמדרום לחברון, כמו המחאמרה, וכן מצפון מזרח לחברון, כמו התעמרה. חמולות אלו אינן נחשבות לבדואיות למרות שלעיתים בניהן היו נוודים. הבדואים קראו להם בלהג הבדואי המחליף את האות ק' ב-ג' – **גייסייה**.

חמולת תמימי (שמשמעותו תמים באיסלם, כמוזכר לעיל) נושאת את אחד הסיפורים המרתקים ביותר. על החמולה נמנה השייח **תיסיר רג'אב תמימי**, השופט המוסלמי העליון של הרשות הפלשתינאית, שהתפרסם בהתפרצותו שגרמה לקטיעת פגישה בין-דתית בירושלים בהשתתפות האפיפיור בשנת 2009, ובהמשך אף טען שירושלים מעולם לא היתה עיר יהודית.

שמה המקורי של חמולת תמימי מחברון (בלבד) הינו **תמים אל-דארי**. תמים אל דארי היה יהודי ממכה, ידידו של מוחמד, שהיה סוחר של משקאות חריפים. כאשר הונהג האיסלם בערב

הוא נאלץ להעתיק את עסקיו לחברון. כדי שיוכל להוציא את סחורתו האסורה ממכה וכדי להפגין נאמנות לידידו מוחמד, היה צריך לקבל עליו כלפי חוץ את האיסלם, ובעקבות זאת קיבל את השם תמים. לפי הכתוב בסונה, מוחמד הבטיח לו, בתמורה לנאמנותו, שיקבל מספר אתרים בחברון ובסביבתה, לאחר שהעיר תיכבש. הוצאת הסחורה ממכה התמשכה עד שגדלו כרמים תחליפיים בחברון וכך גם התחפוש המוסלמית לא היתה זמנית.

המשפחה שעברה לחברון המשיכה בסתר לנהוג כיהודים, אבל נאלצה להמשיך לנהוג כלפי חוץ כמוסלמים לאחר הכיבוש הערבי. בסופו של דבר, בין היתר עקב נישואי בני המשפחה למשפחות אחרות, אשר גם הן עזבו כל אחת בתורה את יהדותה, כדי שיהדות המשפחה בסתר לא תתפרסם, בניה עזבו לחלוטין את היהדות תוך כדי שינוי שמם לתמימי. בהתאם למה שכבר הוזכר, עד היום השמות הפרטיים זוהודי (יהודה) וזוהר (שחר), שמות שאינם ערביים, נפוצים בקרב בני החמולה אבל מופיעים גם בקרב משפחות אחרות.

חלק מבני המשפחה המקורית אף שינו את שמם ל**מונ'היד** או מוג'היד-תמימי והם יושבים כיום בחברון ובאבו טור שליד ירושלים. גם מטה החמולות השולטות בעיר קרוי **תמימי**, כי בתחילתו הורכב ממשפחות יהודים שהשלימו את התאסלמותן עם התנתקותן הסופית מהיהדות. על חמולת **אבו רומילה** מספרים, שהם היו יהודים בערב שהתאסלמו לאחר היווצרות האיסלם, ועברו לחברון לפני כ-200 עד 400 שנים (כנראה בהדרגה). החמולה משוייכת היום לחמולת העל תמים אל דארי, לאחר שהסתפחה אליה עם הגיעה לעיר. גם משפחות **סקאפי** (נעלן, שמקורה משכם) ו**חטיב** (מלומד), שיש בהן ואצל אחרים ידע על מקורן היהודי, משתייכות לתמים אל דארי.

בשכונות שמסביב למערת המכפלה גרות מדרום חמולת **ד'ג'י**, ממזרח חמולת **ג'עברי** ומצפון מזרח חמולת **שְׁוֹיִקִי**, שרבים מבניה מתגוררים (כפי שהוזכר לעיל) גם בסביבת ירושלים (בחברון מתגוררת גם שלוחה של משפחת טאויל מסביבת ירושלים). יודעי דבר מספרים שכל אלה היו במקור בני משפחה יהודית אחת, היושבים במקום עוד מאז תקופת בית שני. אחד מבני חמולת ג'עברי התגייר ומתגורר בקריית ארבע. ראש העיר ב-1967 נמנה על החמולה והציע לישראל להקים כוח מקומי שיעזור לה בשמירת הבטחון, אך נתקל בסירוב. המופתי של ירושלים בשנים 1993-1994, **סולימאן ג'עברי**, נמנה על בני המשפחה. בשכונה שמדרום מערב למערת המכפלה מתגוררת חמולת **שְׁהִין**, שאבותיה היו יהודים שהגיעו מערב והתאסלמו. בעת הטבח בחברון בשנת 1929 הם החביאו בביתם יהודים והצילום ממוות. חמולת שהין התפצלה עם גדילתה, וכיום חלק ממשפחותיה נקרא בשמות **אבו-חַאֲרַב** (אבי המלחמה) ו**אל-חַאבְּלָה** (החבל).

בשכונה גדולה שמצפון וממערב למערת המכפלה נמצאת חמולת אבו סַיְנָה, יהודים שברחו מערב בזמן החליף עומר, ואליהם הצטרפה מאוחר יותר משפחה יהודית מגרמניה. כתוצאה מכך רבים מבני החמולה מתאפיינים בגוון עור בהיר ובעיניים תכולות וירקות. בחמולה 18 משפחות גדולות, בין היתר משפחות טהא, **אֶדְהִמִי** (שהיא שארית בעיר מחמולת **כְּנַפִּיש**), **טבש**, **אבו שחדם**, **שרים וסידי אחמד**. בני משפחת אבו סנינה ממזרח ירושלים מכרו לאריאל שרון בית בעיר העתיקה, בו נשמרו כתבי קודש רבים. בני משפחת סידי אחמד החביאו בבתיהם מאות יהודים בזמן הטבח בעיר ב-1929. כתוצאה מכך נקמו בהם הפורעים ורצחו שמונה מילדיהם (ההרוגים הערבים היחידים בפרעות 1929). לאות הוקרה קיבלו בני המשפחה ממדינת ישראל אזרחות ישראלית ב-1967. זקן המשפחה, **נִימֵר**, ידע לדבר אז עברית שוטפת, אותה זכר מאז 1929. בהמשך אף עברו משפחות בודדות מחמולת אבו סנינה תהליך גיר.

אריאל שרון, שהכיר רבים מן הסיפורים על החברונים, אמר בשיחות סגורות ש"כל חברון הערבית היא יותר יהודית מן היהודים שבקרית ארבע".

משפחות נוספות מחברון שידוע בהן ועליהן מוצאן היהודי הן: **וואזנוואז** (משפחה גדולה), **זָרוּ**, **זָרִיר** (בערבית – קטן) **אבו רְמוּז**, **אבו סַבְיִיח**, **אבו מִנְאֵלָה**, **ווארוואר** (דרור), **אבו עֶסב**, **אבו נִיג'מָה**, **אבו מֵאֵדִי**, **סַלִימָה**, **סַנְדוּקָה** (עליה יש הטוענים שחלק מבניה אינם צאצאי יהודים), **אבו בְּשִׁיר** (מבשר), **דְּקִיזְק**, **אבו רוּס**, **סוּבְלָבֵן**, **זָלוּס** (יפה שפתיים), **אל בְּאָפְרִי** (הבכור), **שְׁפִיר**, **עוֹרְבִי**, **ג'אפֶר**, **אבו סְרוּר** (אוצר, עושר, השם סרוּר מופיע גם אצל יהודים), **זַעֲתֵרִי** (שמשמעותו מִזְעַתְרָה שליד תקוע), **אבו רְג'ב**, **אבו ג'דו** (מוסק), **אל עַג'לוּנִי**, **אבו חֶלֶף**, **אבו שַׁעַר** (שיער), **אבו דִינִין** (אוזן חיצונית), **חיג'אזִי**, **שַׁתִּיָּה**, **עַסִיכָה**, **סַנְדָּח**, **מַהְלוּס** (שיכור), **א-רְאִזָּם** (ארזים), **שַׁלְהַב**, **חַלְוֵאנִי** (יצרן ממתקים), **אבו שַׁרְיָיָה**, **מוֹרָאָר**, **שַׁרְבָּאִתִּי**, **א-תֶלְחַמִּי** (בית הלחמי, שמקורה מבית לחם ומבניה יש גם בבית לחם), **ר'יֵת'**, **אבו אֶסְבַּע** (אצבע), **סיג' (סִגָּה)**, **חֶלֶק** (ספר) **וְסִיּוּרִי** (סייר). לגבי משפחת **זִיתוֹן** רבים הרמזים באשר למוצאה היהודי, אבל אין לכך כל עדות או סימן מובהקים.

לפי עדות של הכורדים המתגוררים בחברון (6,000 נפש), הם יחד עם הכורדים ממזרח ירושלים (48,000), בירדן (כ-20,000) וחלק קטן מהכורדים בסוריה (המונה 700 נפש), כולם קרובי משפחה ומקורם, יחד עם יתר הכורדים בסוריה (1,800,000), בשבט ה**לְבָאנִי הפֶּשְׁטוּנִי** שחלקו עבר מאיזור אפגניסטאן לכורדיסטאן לפני תקופתו של **סאלח א-דין**. עוד הם מספרים שהם חלק מאותם מהגרים בני אותו השבט שהגיע לארץ ישראל כחיללים בצבאו של סאלח א-דין, יחד עם בני משפחה ונספחים. לפי מחקרים של הרב **אליהו אביחיל** ושל אחרים, שבט ה**לְוֵאנִי** (שבערבית נקרא לבאני) הינו לא אחר מאשר שבט לוי הישראלי.

הדברים האמורים לגבי הכורדים נתמכים על ידי השיעור הגבוה של גן הכהנים שנמצא בקרב כלל הכורדים (פי חמישה מאשר אצל היהודים), וכן הם מהווים חלק מההסבר של הקירבה הגנטית של הכורדים (שכולם הינם עברים) ליהודים. קירבה גנטית נוספת, מעבר לכרומוזום Y, שנמצאה בין הכורדים המוסלמים בירושלים ליהודי כורדיסטאן, היא רגישותם של כולם לאכילת פול, הגורמת להם לעילפון. יתכן שיהודי כורדיסטאן גם הם צאצאי שבט לוי, שלהבדיל מאחיהם המוסלמים, המשיכו לשמור על יהדותם לאחר אינוס הפשטונים לאיסלם.

ואם בקשר בין גנטיקה ועדויות עסקינן, חובה להזכיר את העדויות על מוצא העלאוויים שבסוריה (כ-7.5% מהסורים) מהיהודים, על מוצא הכורדים בסוריה מהלוויים כנ"ל (9% מהסורים), וכן שהנוסע הערבי המפורסם **אבן בטוטה** ציין בספרו "רחלת (טיול) אבן בטוטה", שבשנת 1358, יום המנוחה הרשמי בדמשק היה לא אחר מאשר שבת! (מעבר לאלה ידוע בשלב זה על היקפים קטנים ביותר של קבוצות ממוצא יהודי-ישראלי בסוריה, כגון צאצאי שומרונים וחמולת **קַלְעִג'י** בדמשק, שבט אל הייב ומשפחות **תַּאפֶּשׁ** ו**אבן תַּאפֶּשׁ** מרמת הגולן ומסוריה, שבניהם הינם דרוזים ממוצא יהודי). לצד אלה עומדת טענתו של סגן השר הישראלי, הדרוזי **איוב קרא**, על כך ששמע עדויות מזקני הדרוזים ברמת הגולן ובלבנון הטוענות שמקור הדרוזים הוא מאחד משבטי ישראל ועל היות זבולון (בן יעקב אבינו), לצד יתרו, דמות היסטורית הנערצת על ידי הדרוזים. בדיקות גנטיות שנערכו בקרב הדרוזים אכן מראות קירבה שלהם לעם ישראל.

יהודה – מצפון ומערב לחברון

בחלחול חיה חמולת **שקִרית** בת 4,000 נפש, הידועה במוצאה היהודי-מוגרבי. בני החמולה מספרים על מוצאם היהודי וכן ששמה המקורי היה **שיטִרית**. כנהוג בחמולות גדולות רבות, ובעיקר על מנת להסתיר את המקור היהודי, לא כל המשפחות הכלולות בה נקראות בשם המשפחה המקורי. שמות משפחה הנפוצים בחמולה הם שיטִרית, שטרית, **אל-שטרית** ו**שקִרית**. 120 בני חמולה בשם שטרט מתגוררים ביאטה, 16 משפחות מהחמולה מתגוררות בחוסאן ואלף חיים בעמאן בירת ירדן. (לפי טענת יהודים רשמיים בני המשפחה, מקור כל בני שיטִרית על דתותיהם השונות הוא מהעיר **שוֹיִרָה** שבמרוקו. לפי יהודים אחרים שעלו ממרוקו, המקור הינו מהכפר **קסר א-שוק** שבמרוקו.)

במשפחת **סִבְיָטָאן** (אנשי השבת) כהי העור מחלחול מספרים, שהם צאצאי יהודים שהגיעו מתימן והתערבבו בקשרי נישואין עם חמולת שטרית. גם משפחת **מִילְחָם** מחלחול, שאחד מבניה היה ראש העיר שנפגע על ידי המחתרת היהודית, העידה על מקורה היהודי. בבני נעים העידה משפחת **לְחָאם** (קצבים) על מוצאה היהודי.

בנחלין שמדרום מערב לירושלים, מתגוררת חמולת **נַגִ'רָה**, המונה 2,000 נפש, ויודעת על מקורה היהודי. כמוה גם שכנתה לכפר, חמולת **כְּנַפִּיש** המונה 1,600 נפש, אשר בקומת הקרקע של מסגדה קיימת אבן גדולה ועליה היה חקוק מגן דוד. בעבר היה מונף על המסגד דגל ישראל אבל מאז כניסת הרשות הפלשתינאית למקום הוסר הדגל ונעשו נסיונות למחוק את המגן דוד החקוק באבן. בכפר קיים ספר המספר את תולדות המשפחה ועל מקורה היהודי. בעבר הספר היה בידי מוכתר הכפר, אבל מאז כניסת הרשות הפלשתינאית אבדו עקבות הספר. בני החמולה מתאפיינים בכך שאינם צמים ברמדאן, שכמעט אינם מבקרים במסגד, אין ביניהם כאלה שישבו בכלא הישראלי, אך יש שמכרו קרקעות ליהודים וישבו על כך בכלא הפלשתינאי.

למעשה חמולת כנפיש בנחלין היא תת-חמולה של חמולת כנפיש הגדולה והיא נקראת **מוסִטָפה**. אנשיה מספרים שמקור חמולת כנפיש הוא ממשפחת כנפיש היהודיה מחברון, שהמוסלמים בעיר ניסו לאנס אותה לאיסלם ולכן הרגו אחד מתוך ארבעת בנים שהיו למשפחה. בעקבות הארוע אח אחד התאסלם יחד עם משפחתו ונשאר בחברון ומשפחתו נמצאת בעיר עד היום ושמה **אֶדְהִמִי**. אח אחר ברח לעיראק ואח נוסף לנחלין וחלק מהמשפחה אף הגיע למשולש. כפי שכבר הוזכר ישנם סימנים שגם חמולת פן-נון, שהינה בת כ-2,000 נפש והיא הוותיקה בנחלין, הינה ממקור יהודי. בכפר יש עתיקות חרות הנקראות **חִירַבַת אל יְהוּד**, וכאשר חולקו אדמות לתושבי הכפר נאמר שהאדמות הן אדמות היהודים. גם **בְּדִהִישָה** קיים בית ישן ומוזנח הנקרא **הבית היהודי**.

בוואדי פוקין הסמוך לחוסאן (ממערב לבית לחם בסמוך לקו הירוק) מתגוררות בבקתות לצורכי עיבוד אדמותיהן מספר משפחות הטוענות למקורן מיהודים. מגורי הקבע של המשפחות הינם בחוסאן ובבתי. טענות דומות נשמעו ממספר משפחות המתגוררות בפאתי **חִ'רַאס** ומבני משפחה אחת מפאתי **סוֹרִיף**. שני הכפרים שוכנים ממזרח לקו הירוק באמצע קו אווירי המחבר בין בית שמש לחברון (במושג פאתי הכפר הכוונה לאזור החקלאי של הכפר ובו בתי אבן ישנים ומערות המשמשים למגורים בעת העבודה בשדות – **מְזֻרְעָה** בערבית).

בְּזַעְתְרָה שליד תקוע מתגוררות משפחות העילית של התעמרה, ולהן ידע על יהדותן בעבר. אחת מהמשפחות במקום נקראת **דוֹיִב** ועל בניה נמנה לפני כחמישים שנה יו"ר הפרלמנט הירדני. כיום אחד מבניה מכהן כחבר בפרלמנט הירדני. בית תעמר (בית יעמר במקור) הוא מקום מוצאה המקורי של כל התעמרה אשר צמחה משלוש משפחות מהמקום – **אבו מַחְיַמַד**, **פְּרָאג'**

ועֲטָאלֶלָהּ. בסמוך ניתן למצוא גם צאצאים של שתי משפחות ותיקות אשר הצטרפו בעבר למטה התעמרה – **רְשִׁיד וְשָׁהִין**. בן התעמרה שהתפרסם הוא **סאלח תעמרי**, משכיל ופעיל פלשתינאי, שהיה בעלה השני (אחרי המלך חוסיין) של המלכה האם הירדנית.

לפי טענת זקני מזרח ירושלים, מאה משפחות המתגוררות באזור הציר שמבית לחם מערבה – החל ב**אל-חאדר**, דרך חוסאן, בתיר, נחליו וסורף, ואחר כך דרומה בצמוד לקו הירוק ממזרחו, דרך ח'ראס, **נובא**, **בית אולא (ביתולה) אינדא**, 99 חירבות (ח'ראב בערבית) כולל דורה, בית עווא, דיר אל עסל א-תחתא, דיר אל עסל אל-פאוקה ועד דהריה **ומיתו** – כולם צאצאי חמולה יהודית עתיקה בשם **שְׁוואמְרָה**. זקני מזרח ירושלים מספרים שלאחר 1967 רבים מתושבי יהודה סיפרו ליהודים, בעיקר לאנשי צה"ל, על מקורם היהודי. אולם משהוצע להם להתגייר כדי לחזור בצורה מלאה ליהדות, הם סרבו.

בעיירה סעיר, במזרח ירושלים וכן בירדן מתגוררת חמולה בת אלפי נפשות בשם **אל-עראמין** (ערמון במקור), שחלק מבניה מעידים על מוצאה היהודי. גם **כל** יתר החמולות מסעיר יודעות על מקורם היהודי לפי שמותיהם העבריים של אבות אבותיהם, כפי שהם מופיעים באילן היוחסין רב השנים של החמולות **אל-ג'רדאת**, **אל-שלאדה**, **אל-קוואזבא** ו**אל-מטור** המתגוררות בעיירה. אילנות היוחסין של החמולות בעיירה מוחזקים בבנין המועצה המקומית בספר ישן בעל כריכה מעור ושייכים לבכיר בהנהגה הפלשתינאית ממשפחת אל-שלדה. כדי להסתיר את עברו היהודי של המקום, נבנה בניין המועצה על חורבות בית הכנסת המקומי. בעיירה מתגוררים גם חלק מבני שבט הג'הליו, שעל מקורו היהודי כבר סופר בפרק זה וכן משפחת **אל-ה'ליה** שגם אצלה ידוע מקורה היהודי. חמולת אל-עראמין היא האחרונה שהתאסלמה (לפני כ-100 שנה), ולפיכך היא המפורסמת ביותר מקרב חמולות העיירה במקורה היהודי.

אנשי חמולת אל קוואזבה התאסלמו לפני חמולת עראמין, ויתר החמולות התאסלמו עוד קודם לכן. אנשי חמולת קוואזבה מעידים על כך ששמה המקורי של משפחתם הוא **פוֹזִיבָא**, ושהם בני משפחתו של **בר-כוכבא**. עד לפני מספר עשרות שנים התגוררה החמולה בכפר **פוֹזִיבָא**, הסמוך לסעיר מצפונה, ואשר בתיו ומערותיו משמשים אותם עד היום בעת שהם מעבדים את אדמותיהם המקוריות בכפר. גם בכפר **אל מַיִינָה** שמדרום לתקוע מצויות 12 משפחות של החמולה, וכן מתגוררת שם משפחת **עַמְאָר**, היודעת על מוצאה מיהודים מוגרבים. (על מוצאה של משפחת קוואזבה ממשפחתו של בר כוכבא כבר דיווח יצחק בן צבי.)

בכפר בית אוֹמָר שבניו ידועים כחקלאים הטובים ביותר בכל האזור, מתגוררות חמולות רבות שידוע להן ולאחרות מוצאן היהודי. למעשה קיימת טענה שמוצא כל החמולות בכפר הינו יהודי, וכן שבנות הכפר ידועות ביופיהן. כמו כן הכפר היה בעבר מבודד מהסביבה עקב ריחוקו מהדרך הראשית ביהודה, מה שמנע נישואי תערובת עם אחרים. בין אותן חמולות המספרות על יהדותן ניתן למצוא את משפחת **מוסאיף**, המונה כ-150 בתי אב (נמנה לפי המנהג שהוכר בפרק קודם, שהוא גירסה של מנהג מחצית השקל הנהוג בכפר, כלומר לפחות כ-700 נפשות). בני המשפחה מספרים שהיא במקורה משפחה יהודית מבוכרה. ענף אחר של המשפחה, שנשאר ביהדותו ובעברית שמו **מוסאיף** (חילופי ש ב-ש הינן הכלל במעבר מעברית לערבית), מתגורר בשכונת הבוכרים בירושלים. לזקני משפחת מוסאיף ידוע מוצאה היהודי של חמולת **בְּרַ'יִת** מהכפר, המונה בו למעלה מאלפיים נפש (כ-500 בתי אב), ורובה מתגורר כיום בירדן. למעשה, שתי המשפחות מוסיף וברר'ית התחילו משני אחים, שיסדו כל אחד את אחת המשפחות. זקני משפחת **אבו עַיִיש** מהכפר וממקומות אחרים, שגם היא מניינה בכפר הוא כאלפיים נפש (כ-500 בתי אב), טוענים שבמקורם היו יהודים מוגרבים. במשפחה מקובל להקנות לחלק מהילדים

השכלה גבוהה, כשהיתר דואגים במקביל לפרנסת המשפחה. בכפר מתגוררת גם משפחת **סלבי** (כ-300 בתי אב או כ-1,500 נפש), שגם אצלה ידוע מקורה היהודי. בכפר **אַרְטַאס** (שעד לפני 200 שנה נקרא **גן נעול**) מדרום לבית לחם, יודעים בחמולת **עייש** על מקורם היהודי.

ביריחו יודעות המשפחות המקומיות על מקורן היהודי. למשל, ענף ה**גִּיּוּסֵת** של שבת הסווראקה הבדואי, שהגיעו מחרן וגם בניו יודעים על מוצאם היהודי, ומשפחת **דְרִיעָאָת** הבדואית המפוזרת גם במקומות אחרים. כמוהם המוצא היהודי ידוע למשפחות מקומיות אחרות: **חַמְדָן**, **בְּרַאמָה**, **בְּאָלו** ולמשפחת **סְרַדִּיח** הקטנה. במשפחה מקומית קטנה נוספת – **עִיד**, יודעים על מקורה מיהודי תימו שבאו לארץ יחד עם חמולת מוסְלִימָאני והתאסלמו, כאשר כמו אצל בני מוסלימאני, חלקם המתגוררים במקומות אחרים נשארו עד היום ביהדותם. מעיין גדול המצוי בעיר נקרא **מעייין אֶלִישַׁא** (אלישע), והעיר ידועה כעירו של לוט.

רצועת עזה וסיני

חמולת **אַחְמַד** הענקית על עשרות אלפי בניה, המתגוררת כיום באזור שבין עזה לרפיח, לשם ברחו ב-1948 ממקומה שמדרום ל**אשקלון**, מעידה על מקורה היהודי. אחד מבניה מספר שב-1972 סיפר לו סבו על כך שב-1919 סיפר לו סבו (של אותו סבא) על מוצאה היהודי של המשפחה, ועל כך שהסיפור על המקור היהודי של המשפחה מתגלגל מסב לנכד במשך דורות רבים. לטענתו החמולה מונה כ-70,000 נפש.

סיפור מעניין אחר הוא של בן חמולת **אבו זִיד** הבדואית מרפיח, המתגוררת בסמוך לגבול מצרים, ושברחה לשם ב-1948 מנס ציונה. אותו בדואי סיפר שאביו גילה לו, בשכבו על ערש דווי ממש לפני מותו, כשהוא היה בן 9 והבן הגדול במשפחה, על מקורה היהודי של החמולה, וסיפר לו שמידע זה עבר בחשאי מאב לבנו הבכור לאורך הדורות. האב הורה לבן לשמור על הידיעה כסוד כמוס, וניבא לו שיבוא היום בו יוכל לספר על כך בגלוי. על משפחה אחרת מרפיח ידוע שמקורה של אם המשפחה הוא מיהודי פרס. בני המשפחה – משפחת **זִינו** – מכונים "בני היהודיה", והיא מונה 400 נפשות. המשפחה מתגוררת במחנה הפליטים המקומי בסמוך לגדר הגבול עם מצרים. מעל משקוף הכניסה לאחד מבתיה היה חרות בעבר סימן מגן דוד.

חמולת **אל-מְרוּקִי** (המרוקאי) מתגוררת ליד גדר הגבול עם מצרים בישוב שנקרא על שמה – אל-מרוקי. ידוע בחמולה על מקורה היהודי וכן שהגיעה ממרוקו בשנת 1920 לערך כמשפחה שכללה אז 11 גברים. חמולה זו כוללת כיום כ-5,000 נפש, ומייחדת אותה התופעה שלעתים גברים מחמולות אחרות המתחתנים עם בנות החמולה מצטרפים לחמולה ומקבלים את שמה. בשכונת **יבנה** שברפיח מתגוררת משפחת **אַשְׁדוּדִי**, המונה שם כאלף נפשות, ובניה יודעים על מוצאם היהודי. המשפחה הגיעה למקום מאשדוד, וברשותה חברה בינלאומית לסלילת כבישים הנקראת על שמה.

חמולת ענק נוספת שלטענת בניה מונה ממערב לירדן כ-36,000, היא חמולת **קְדִיח**, המכונה לעיתים גם **קְדִיח** או **קְדַח**. בניה מספרים שהם צאצאים של אב מלפני מספר דורות שהידע על יהדותו עברה מדור לדור בקרב בני החמולה. הם מספרים על אבי החמולה, יעקב בן שרה, שעזב בשנת 1339 את דרם תימן ועבר למצרים, משם לסיני ולארץ ישראל. הריכוז העיקרי של בני החמולה נמצא ממזרח לעיר חאן יונס, ליד גבול הרצועה, בשני כפרים סמוכים – **אַבְסוּן**, שהינו גדול ביותר ו**חַוְזַעָה**, שם הם מונים יחדיו כ-25,000 נפשות ונקראים קְדִיח. ריכוז נוסף שלהם מתגורר **בבית לַאֲהִיָה** שבצפון הרצועה, שם הם טוענים להימצאות כ-5,000 מבני החמולה במסגרת שני ענפים שלה, **אל-קוּלְאָנִי ורְגִ'ב**. בסיני נשארו כ-2,500 מבני החמולה והם נקראים שם **גִּדִּיח** כנהוג בניב המצרי. מקום נוסף למגוריהם הוא כפר מנדא שבגליל הנמצא

מצפון לצומת המוביל, שם הם מונים כ-4,000 נפש ונקראים קדח. בני החמולה בולטים במבנה גופם הגבוה והם נוהגים עד היום מנהגי יהדות שפורטו בפרק קודם. כ-1,800 מבני המשפחה חיים בסעודיה.

חמולה נוספת מחאן יונס בעלת שם דומה, שידוע מקורה מיהודים מוגרבים ושנארו לה עד היום בני משפחה מעטים במרוקו, היא חמולת **קודוח**. חמולה זו מונה במקום כ-1,800 נפש. חלק נוסף מהחמולה, כ-700 נפש, מתגוררים בבית לאהיה. עיקר החמולה, כ-4,500 נפש, מתגוררים בכפר **קאסם** שבמשולש, ועליהם נמנה נעים קודוח, ראש העיר לשעבר. המקור היהודי ידוע גם בחמולת **זַעְרָה** מחאן יונס, שמקורה מיהודים שהגיעו ממצרים ורכשו קרקעות בכל הסביבה כולל בסיני. גם משפחת **אבו שַׁיִר** הבדואית מחאן יונס, המונה כ-300 נפש, יודעת על מוצאה היהודי. בדומה ליהודים משפחה זו מתאפיינת באהבתה ללימודים. חמולה נוספת מהעיר שזקניה מספרים על מקורה מיהודי עיראק היא חמולת **חַדִּיִּי**. זקני החמולה, המונה במקום כ-1,500 נפשות, מספרים שבני המשפחה ברחו מעיראק לחאן יונס ולאוקראינה עקב רדיפות היהודים בעיראק בימי שלטונו והשפעתו של המנהיג הפרו-נאצי **ראשיד עלי אל-כילאני** בעת מלחמת העולם השנייה.

בחמולת **מַחִימָר** מבית חנון, שהינה בת 3,000 נפש, יודעים לספר על מקורה היהודי. לפי הסיפורים החמולה עברה מעיראק לסודן ומשם לכפר **חַמְמִיָה**, שהיה ממוקם בין אשדוד לאשקלון, ומשם ברחו החמולה ב-1948 לבית חנון. משפחה נוספת מבית חנון היודעת על מקורה היהודי היא משפחת **אל-מַסְרִי** (המצרלי), המונה כ-300 נפש. המשפחה ברחו בעבר ממצרים בזמן רדיפת יהודים, ומכאן קיבלה את שמה. משפחת לאפי מבית חנון כבר הוזכרה בפרק הקודם.

בחמולת **טַנְיָה** ממחנה הפליטים **גְּבֻלִיָה (אל מואַסְפֶּר)**, שברחה אף היא ב-1948 מחממה לרצועה, ידועה יהדותם של אבות ואימהות החמולה, שבניה מתאפיינים בעניינים תכולות. בחמולת **בִּסְלָה** בת 2,000 הנפשות ממחנה **נוֹסִירָאָת**, שברחה לשם ב-1948 מאשקלון, ידוע שהחמולה הגיעה מתימן וראשה היה יהודי. גם במשפחת **שַׁפִּי** ממחנה הפליטים **בְּלָטָה** ידוע על מוצאה היהודי, ואחד מבניה אף התגייר.

חמולת **אל-עִיָּזָה** הינה חמולה גדולה בת אלפי נפשות, שמיעוטן בעזה ורובן בירדן. אחד מבניה המתגורר במדינת ישראל סיפר שידוע בקרב בני החמולה על מקורם היהודי. בחמולות **אל-גִּ'רִי** שברחה לעזה ב-1948 ו**חַרְזָאָלָה**, שתיהן מתגוררות בעזה כיום, ידוע המקור היהודי. מצב דומה ידוע גם בחמולת **סִיָּאָם** ממחנה הפליטים **שַׁאטִי** שליד חוף עזה ובחמולת **רַל-יוֹן**, שמוצאה מיהודי תימן ומתגוררת כיום במחנה **אל בַּנְגִ'י**.

שכונת סגעייה בעזה, שתושביה מונים לפחות 100,000 נפש, ידועה בקרב חלק מתושביה כשכונה של חמולות על טהרת המקור היהודי. יתכן שידע זה היה הסיבה שהממשל הצבאי הישראלי הקים בשכונה את בית הדין של הממשל. השכונה נוצרה בעיקר על ידי חמולת אבו חצירא, שכבר הוצגה בפרק הקודם. חמולה נוספת שעברה לשם בשנת 1948, לאחר שברחה מסביבת אשקלון, היא חמולת **אָהָל**, המונה כ-10,000 נפש. בני החמולה מספרים על מקורם כיהודים מוגרבים. לטענתם, עד היום נשארו ברשות המשפחה מזוזה משנת 1940 וכן פמוטים וחנוכיה שעברו בירושה ועשויים מנחושת, שהיתה המתכת הטיפוסית לייצור חפצי קדושה יהודיים במגרב.

בני חמולת אהל טוענים שמשפחת **אָהָל** היהודית מישראל הינה ענף של החמולה שלא נאלץ להתאסלם. חלק מבני החמולה יושבים היום בחברון. לטענת החמולה ענף אחר של המשפחה נשאר במרוקו, ובתקופת השואה הרגו שם הנאצים שלושה מבני המשפחה. חלק מבני החמולה

נקראים בשם כפול – **אהל-חילס**. השם חילס הוא תרגום של השם העברי חלוץ. בקרב בני המשפחה ניתן למצוא גם כיום כאלה שיש להם, לפחות בסתר, שמות עבריים, כגון חיים (הנקרא יעיש), משה (הנקרא מוסא) ואברהם (הנקרא איברהים). בן המשפחה שלמד לפני כ-30 שנה בגרמניה הביא למשפחה, עם חזרתו, פמוטים שקיבל מקרוב משפחה יהודי שפגש שם.

חמולה קטנה יותר בשכונה, גם היא ממקור יהודי מוגרבי, היא חמולת **סוויִדאן**. חמולה זו, המונה כאלף נפשות, היא ענף שהתפצל מחמולת אהל. בקרב בני החמולה היה נהוג עד שנות ה-80 של המאה העשרים להכין מצות לפסח. אחד מבני החמולה הקים בעזה משרד הגירה עבור תושביה, ונענש על כך בידי החמאס. העשירים מבני החמולה מתגוררים בשכונת **אל-רימאל** היוקרתית, ובני החמולה מפוזרים גם בארצות ערב, בעיקר בירדן וכן בחו"ל – באירופה ובעיקר בארה"ב. בני החמולה שולטים על שיווק התבלינים, הקטניות והאורז ברצועת עזה ובירדן.

בשכונת אל-רימאל מתגוררת גם חמולת **מוֹרֵד**, המונה שם כאלפיים נפש. המשפחה הגיעה לארץ ישראל ממצרים, ועד היום ענף מהחמולה בן כ-3,000 נפש מתגורר בקהיר. חלק מבני הענף המצרי צמים ביום כיפור וחוגגים את הפסח בסתר. עד שנת 1960 לערך המשיכו גם בני הענף העזתי לנהוג מנהגי יהדות, והיו ביניהם ששלטו היטב רק בשפה העברית. יהודים בני החמולה המקורית חיים במדינת ישראל, ולאחר 1967 התקיימו ביקורי משפחות בין הענפים בישראל ובעזה. גם בביירות מתגוררים כ-3,000 מבני החמולה.

חמולת **חֶתָאָת** מסגיעייה, המפורסמת במומחיותה בריקוע נחושת, עוד מתקופת החליף עומר, ידועה גם היא במקורה היהודי. כמוה בני חמולת **דְרוּוּיִש**, שחלק שהתפצל ממנה נקרא **אבו דרוּוּיִש**, ובני שבט הסווארקה בשכונה, עליהם כבר סופר בפרק קודם.

גם חמולת **סְאוּוּיר** מסגיעייה, המונה כאלף נפשות, ידועה במוצאה היהודי המוגרבי. אחד מזקני החמולה שנפטר לפני מספר עשרות שנים היה ידוע בשמו הפרטי יצחק, או יסחק בערבית. חמולת **עֶשְׂרִי** מהשכונה יודעת על מוצאה ממשפחה מיהודי עיראק, שנאלצה לברוח דרך ירדן והגיעה לעזה. גם לגבי חמולת **שְׂאֵבָת** מסגיעייה ידוע מקורה היהודי, ויש לה קרובים יהודים ששם משפחתם הינו שבת. חמולת סרור מהשכונה יודעת גם היא את מקורה מיהודי עיראק ושמו הפרטי של אבי המשפחה היה דרור. ארבע החמולות האלו דומות בגודלן.

חמולה קצת יותר גדולה מסגיעייה היא משפחת **זְהוּד**. לזקני החמולה החיים עדיין יש שמות עבריים כמו ניסים, יצחק ורמי. בתוך החמולה השמות נאמרים בעברית, ואילו במקומות רגישים הם מוטים למקביליהם בערבית, כגון נאסים ויסחק. אחד מזקני החמולה, שנפטר בתחילת שנות התשעים, היה דובר עברית רהוטה ואפילו לא שלט טוב בשפה הערבית. חמולה אחרת מהמקום שהוזכרה בפרק הקודם היא חמולת סחיון המונה שם כ-2,000 נפש. ברשותה של החמולה היה בית גדול ביותר הנקרא **בית סחיון**, ובתוכו חקוק מגן דוד. לאחרונה השתלט החמאס על הבית והפכו למרכז חקירות ועינויים. משפחה קטנה בת 200 נפש מסגיעייה, שרבים בעזה יודעים על מקורה מיהודים מוגרבים, היא משפחת **אל-רִיפִי** (הכפרי). משפחה נוספת מהשכונה, המונה 400 נפש, ושאר לגביה ידוע שמוצאה מיהודים מוגרבים, היא משפחת **רִיָאן** (צמאים).

במחנה הפליטים **תופח**, הסמוך לסגיעייה, מתגוררת משפחת **בולבול**, שבניה ידועים כיפי תואר, וידוע שמוצאם מיהודי פרס. בתופח מתגוררת גם חמולת **נְחֶלָה**, שהינה בת כ-3,000 נפש, הגיעה במקור מעיראק כמו משפחת סרור מסגיעייה כך שאין זה מקרה שגם שמו הפרטי של אבי חמולה זאת מאמצע המאה ה-19 היה דרור. כל האזור של סגיעייה – תופח, הקרוב לים – ידוע כמקום מפלט לנמלטים למיניהם ממקומות שונים, שבשל הגעתם לאזור חם הם מעדיפים לגור בקרבת הים.

בחי (כפר) דָאָרְג' שליד תופח מתגוררת חמולת סָפְדִי (צפת), המונה שם כ-2,500 נפש. בני המשפחה מספרים כי התאסלמו במחצית השנייה של המאה ה-19, ושיש להם עד היום קרובים בצפת – משפחה גדולה ביותר של יהודים דתיים בעלי שם משפחה דומה. סביר להניח שבני המשפחה ברחו מצפת לאזור עזה בעקבות מרד הפלאחים ב-1834, שבמסגרתו הרג המון מוסלמי מוסת שבעה מיהודי צפת, ושמואחר יותר נאלצה המשפחה להתאסלם.

חמולת **אל-לוח** ממחנה דָאָרְג' שממערב לסג'יעיה מורכבת מ-800 איש שחומי עור, שמוצאם מתימן. זקן המשפחה, כיום בן 90, סיפר ששמע מאביו שמוצא החמולה יהודי. גם בחמולת **אל-נְדִי** מדאָרְג', המונה מעל ל-400 נפש, ידוע מקורה היהודי. אחד מאבות המשפחה היה נקרא חיים וכמוהו גם נקרא נכדו, למרות שהרשות הפלשתיאית מסרבת לרשום שם כזה בתעודת הזיהוי של הנכד. מחנה דאָרְג' נחשב למקום בטוח מפעולות תגמול של ישראל, כנראה בגלל הידע על מקורם היהודי של חלק מהתושבים. בני חמולת **יָאֲמָנִי**, שחורי העור, שמקום מושבם הינו בין מחנה דאָרְג' לסג'יעיה, מונים כאלף נפשות. אחד מזקני החמולה סיפר כי מקורה הינו מיהודי תימן שברחו למצרים בגלל פחד מנקמת דם, ומשם עברו לארץ ישראל. יש להם קרובים יהודים במדינת ישראל בעלי אותו שם משפחה, שהיו איתם בקשר בעבר.

חמולת דאוד הענקית, הגדולה ביותר בסיני, שהוזכרה בפרק הקודם, מתגוררת בשכונה משלה **באל-עריש** הנקראית **שייח' זואַיִד**. בני החמולה נוהגים עד היום מנהגי יהדות ובעיקר בולטים אצלם מנהגי חג הפסח. הם נקראים בפי הערבים **יאהוד-סינא**, שמשמעותו בערבית יהודי סיני. גם הם טוענים שמוצאם מיהודים מלפני שנים רבות. כ-7,000 מבני חמולת דאוד מתגוררים ברצועה – בעיר עזה ובמחנות הפליטים דאָרְג' ותופח. בשבט הדואי **אבו עָקָר** מרצועת עזה וסיני טוענים למוצאם היהודי. שבט דואי נוסף שידוע על מקורו היהודי הוא **ג'רַאי**, שבניו מתפרסים גם ברצועה וגם באזור אל עריש.

משפחה נוספת מרצועת עזה הידועה במקורה היהודי היא משפחת **אבו-ל-עייש**, התפרסמה בזכות **ד"ר איז-אל-דין אבו-ל-עייש**, ששלוש מבנותיו נהרגו בתחילת שנת 2009 במבצע עופרת יצוקה. המשפחה גורשה לרצועה מהכפר **עוג'** שליד קיבוץ **דורות** **לאחר** מלחמת השחרור. אביו של ד"ר אבו-ל-עייש סיפר לאנשי הקיבוץ, וגם יצחק בן צבי סיפר, כי המשפחה הינה חלק מהמחאמרה והיא עברה לכפר עוג' מיאטה במאה ה-19.

אזורים אחרים

בנוסף למשפחת כהן הגדולה מירדן ולבני שבט אל בדול, המעידים על מוצאם היהודי, גם בקרב משפחות לא בדואיות מוואדי מוסא שממזרח לירדן ידוע על מוצאם מעם ישראל. בעיר כָרְךְ שבירדן ידוע על מקורן היהודי של חמולות **חַרְמֶשֶׁה** ו**עוֹנָאָת**. יתר על כן, חמולת אל-מְגִ'אֵלִי (הגוֹלָה – כעונש על-פי המשפט הבדואי בעקבות רצח שלא בכוונה) ידועה אף היא במקורה היהודי, ומקיימת עד היום את עקרונות המשפט הבדואי. החמולה, המהווה את רוב תושבי העיר כרך (100,000), ידועה כעתיקה ביותר בירדן. מקרב חמולה זו יצא ראש ממשלת ירדן בעת חתימת הסכם השלום עם ישראל ד"ר **עאבד אל-סאלאם מג'אלי**.

לפי עדויות שנאספו, חמולת אל מג'אלי הענקית נקראה במקור **גיבריל**, והיתה נספחת לחמולת תמימי בחברון, לשם הגיעו אנשיה מחצי האי ערב יחד עם תמים אל דארי. משהתרוקנה הארץ בסוף התקופה הממלוכית, חזרו אנשי החמולה לחצי האי ערב, ומשם עברו שוב רובם לחברון בשלב מוקדם של השלטון העותמאני. עקב הגידול במספרם הכולל של אנשי חמולת תמימי ונספחיהם מאז העזיבה לערב, גידול שהצטרף למגבלות המקום בחברון, נוצרו סכסוכים על קרקעות שהשתייכו בעבר לאנשי חמולת גיבריל ובשובם רצו לקבלן חזרה. הדבר

הביא למספר רציחות, שבעקבותיהן הוגלו אנשי החמולה כעונש. רובם בחרו לעבור ולהתיישב בכרך שבירדן, מקום מוצאם עוד מלפני מעברם הראשון לחצי האי ערב. חלק קטן מתוכם, הנקרא כיום שעבין, שלא היה מעורב במעשי הרצח, לא היה מעוניין להתגורר בכרך, וכדי למנוע את המשך הסכסוך הבין-חמולתי עבר ליאטה הסמוכה.

משפחה פלשתינאית נוספת מירדן וממדינות המפרץ, שבשלב זה שמה לא יוזכר משיקולי בטחון עקב היקפה הקטן יחסית בקרב הפלשתינאים, נושאת שם הנפוץ למדי בין יהודי מרוקו. בני המשפחה מספרים שמקורם מיהודים מוגרבים, ושעד שנת 1948 הם התגוררו בכפר **אל-חיריָה**, שם שניתן בתקופת המנדט הבריטי ל**בני ברק** הקדומה (כדי לנתק כלפי חוץ את הקשר עם היהדות החוזרת לארץ). הקורא הספקן יוכל למצוא את הקשר בין אותו כפר, שכבר מזמן הפך למזבלה אזורית, לבין בני ברק, דרך ההגדה של פסח: "מעשה ברבי אליעזר ורבי יהושע ורבי אלעזר בן עזריה ורבי עקיבא ורבי טרפון שהיו **מסובין** בבני ברק". מכאן יוכל הקורא להבין מהו מקורו של השם חסר הפשר לכאורה שניתן לצומת הדרכים הסמוך למזבלת חיריה. בני המשפחה מספרים שעד 1948 משפחתם היתה העשירה בכפר. ההורים דיברו על המקור היהודי המוגרבי, על הימצאות קרובי משפחה יהודים במרוקו, וציינו שאם המשפחה היתה בקשר עם לא פחות ולא יותר מאשר דוד בן גוריון (שכפי הנראה התעניין בשורשים היהודיים של המשפחה).

בעיר **אל-בקָעה** מצפון מערב ירדן ידוע מקורן היהודי של משפחת **אבו ג'ראב**, שהגיעה מסעודיה, ושל משפחת **מסבָה-אליהו**, המונה כ-600 נפש. בשכונה יוקרתית בפאתי עמאן מתגוררת משפחת **עבידָה**, שמקורה בבית לחם. רבים מבני המשפחה נשארו עד היום בבית לחם. זקני המשפחה היודעים על מקורם היהודי, חוששים לדבר עליו שמא יאבדו את מעמדם המכובד. משפחה ירדנית נוספת שידוע מקורה היהודי היא **עבדול באקי** (עבד הנצח). ידוע גם מקורה השומרוני של משפחת **שָמְרי** (שומרוני), המונה 18,000 נפש ומתגוררת רובה בעמאן.

למעלה ממאה בני ענף ה**מְשָרָקה** של המטה הבדואי **בְּנֵי סַחַר**, החיים במדינת ישראל, מתגוררים בכפר **פַּחְוּה** שליד נצרת ובכפר **קָמָא** שממזרח לכפר **תבור**, כפר שכל יתר תושביו צ'רקסים. הם מספרים שמקורם של כל בני המטה הוא מעם ישראל. הם טוענים ששם המטה נגזר מהשם **בני יששכר**, וגאים במנהגם, הקיים עד היום, לאכול מצות בפסח ובסמוך לו ("אנחנו מתחילים לאכול מצות עוד לפני היהודים"). למעלה מאלף בני הענף וכ-83,000 מכל בני המטה מתגוררים בירדן – באירביד ובסביבתה (כ-30,000), בעמאן (כ-500, משפחות של משכילים, עובדי מדינה בעיקר), בערים **לונְבָאן** ו**זַיְזָא** הסמוכות לעמאן מדרום ובעיר **מוֹאֶגְר** שמדרום-מזרח לעמאן (יחדיו למעלה מ-50,000). בירדן הם נחשבים לבדואים ולא לפלשתינאים. לטענת אנשי המטה בישראל, מקורם ביהודי תימן שלאחר חורבן ממלכת חיבר עברו למזרח הירדן, והם נמנים עם הוותיקים ביותר מבין תושבי הממלכה.

אנשי בני סחר במדינת ישראל מספרים, שאבותיהם שירתו כחיילים עוד בצבא הבריטי בתקופת המנדט ובהמשך בצה"ל. גם אחיהם בירדן עושים חיל בכוחות הבטחון שם, והרמטכ"ל הירדני נמנה על בני המטה. בכך הוא מצטרף למפקד חיל האוויר הירדני משבט חוותאת (ממטה התיאהא) ולמפקד העל של הצבא והמשטרה בירדן משבט הכעאבנה, המהווים יחדיו חלק חשוב מצמרת הבטחון בירדן בשנת 2010.

אנשי בני סחר מכפר כמא היו בקשר עם חיים לבקוב עוד לפני מלחמת 1948. בן השבט, **מוחמד אבו חליל משרקה**, היה חברו של לבקוב עוד בתקופת שרותו של האחרון בארגון ההגנה במושב יבנאל. אבו חליל שכנע את הצ'רקסים בכפר כמא לא לברוח בעת מנוסת הפליטים שהחלה לפני פריצתה הרשמית של המלחמה. הקשר בין אבו חליל ללבקוב הביא את

הצירקסים להתגייס לצה"ל, ועם גיוסם החל חיים לבקוב להקים ולגבש את יחידת המיעוטים בצה"ל, והיה למפקדה הראשון. לבקוב היה גם פעיל בבנייתו של דוד בן גוריון לייחד את הבדואים בדרום (1956), ולאחר מכן התמיד לספר על מוצאם של בני סחר מעם ישראל.

מוחמד אבו חליל משרקה ובידו הרובה שקיבל מצה"ל ב-1954, עם אנשי תנועת ההתחברות

עדויות על המקור היהודי של התושבים נמצאו בסח'נין, בעראבה ובדיר-הַנָּא, הסמוכות לסח'נין. קצין בכיר לשעבר בחיל המודיעין ובש"י (שרות ידיעות של ההגנה) סיפר, שכבר בשנות ה-40 של המאה העשרים נתקבלו עדויות רבות מתושבי כפרים אלה שבקעת סח'נין על מקורם היהודי. עדויות על מנהגים יהודיים ללא איזכור המקור היהודי נשמעו מחמולה גדולה מסח'נין. כן נשמעה ממשפחת טָרָאבָה מסח'נין וממקומות אחרים עדות על מקורה היהודי. משפחה זו התפלגה משבט הטרבין הבדואי, וחדלה להיות בדואית.

לגבי הכפר כאוכב שממערב לסח'נין קיימות עדויות על התאסלמות תושביו בלחץ השלטונות בתקופתו של סלאח א-דין. כמו כן קיימות ידיעות שמקורם של חלק מהתושבים שם הוא מהמגרב ומעיראק. הן אתר הוואלי הצמוד, מקאם אבו אל-הייגיא, שבו קיימים כוכים להזלקת נרות ומודלקים בו נרות בפמוטים עד היום, והן קבר של בן משפחת אבו אל-הייגיא, שעליו נחקק מגן דוד (הכל כפי שסופר בפרק קודם), מעידים שהתושבים היו יהודים בדתם.

כהן דת נוצרי טוען שרובם ככולם של בני הכנסיות היווניות-קתוליות והאורתודוקסיות המתגוררים בארץ הינם ממוצא יהודי, כי הכנסייה האורתודוקסית היא הכנסייה הנוצרית הראשונה, ובה היו חברים הנוצרים מקרב עם ישראל, ושהכנסייה היווניות-קתולית (הנקראת גם "מלכית" – מלשון מלוכנית) התפצלה מהאורתודוקסית בשנת 1724.

בעֶלְבֶּן שבמרכז הגליל מתגוררת משפחה נוצרית ממוצא יהודי, שהגיעה לשם מחוסן שבירדן. גם בקרב הנוצרים תושבי הכפר בֶּסָה שליד ראש הנקרה יש היודעים על מקורם היהודי. ההיסטוריונית ד"ר רבקה ליסק מספרת שחמולת הַשּׁוּל המרונית מעידה על מוצאה היהודי, ועל כך ששמה המקורי היה שאול. החמולה, המהווה את רוב תושבי גוש חלב (היתר הינם בעיקר עקורי בירעם המרונים ומעט יוונים-קתולים) נשארה יהודית, לפחות בחלקה, עד המאה

ה-18. במקום נמצא לאחרונה מקווה וכן קיימים שם שני בתי כנסת עתיקים וקברי **שמעיה ואבטליון** המעידים על יהדות רוב תושבי הכפר בעבר. המרונים בכפר מספרים שחלק מהמרונים בלבנון מוצאם יהודי, כמו בני שבט הקייסי (גייסיה, כמו בחברון) שבאו ללבנון מתימן עם בני שבט ה**גִּמְנִים** שזהותם אינם ידועה, וכן על כומר מרוני שטען למוצאו היהודי.

חוקרים איטלקים פרסמו בראשית המאה העשרים ממצאים על עברם היהודי של הנוצרים **מפְּעָנָה**, הסמוכה ל**כרמיאל**. בצורה דומה ניתן להסיק לגבי מוצאם של הנוצרים ב**חוף־פִּיש** שליד גבול לבנון. בכפר מְנָדָא יש הזכרים שבמקום חיו יהודים, ולא ידוע אם וכמה מהם התאסלמו ונשארו בכפר. כדי לדעת בדיוק עליהם רק לטרוח לשאול את זקני משפחת קדיח מהכפר המונה שם כ-4,000 נפש.

במשפחת **נִסָּאר** מיפו, שחלק מבניה מוסלמים וחלקם נוצרים, ידוע אצל חלק מהנוצרים שבהם על מקורם היהודי. עדויות על מקור יהודי של פלשתינאים נשמעו במספר משפחות **מלוז** ובקרוב משפחות מחיפה ומעכו. בנצרת לוקטו ידיעות כאלו ממשפחת **עֲטִיָּה**. כמו כן, נאספו שם ידיעות מענף **אֶל-מִסְרִי** (המצרי) לגבי המקורה היהודי של כל החמולה הגדולה שעליה הוא נמנה – **א-סִפְסִיף** – הכוללת בין היתר בדואים, ובמידה מסוימת מהווה גם מעין מטה בדואי. בכפר **אִיִּקְסָאל** הסמוך לנצרת מדרום מזרח מתגוררת משפחת **דְּרָאוּשָׁה**, שידוע אצלה מקורה מאב יהודי של המשפחה. מקרב המשפחה יצא חבר הכנסת **עבדול והאב דראושה**, ויש למשפחה גם ענף חילוני, שקשה להבדיל בין בניו ליהודים חילונים בישראל. לאותו אב יהודי של משפחת דראושה צאצאים נוספים, היודעים אף הם על מוצאם היהודי – משפחת **פְּהוּם** מנצרת, המונה כ-800 נפש. משפחה זו הינה מכובדת ביותר, בניה נחשבים לעיליתא והם בולטים ביושרם ובעושרם. במראם גבריהם דומים ליהודים אשכנזים ובנותיהם נחשבות ליפות ביותר.

חמולות ג'ברין ו**מחמיד** הגדולות **מאום אל-פאחם** יסדו ישוב זה שבואדי ערה לאחר שעברו לשם **מבית גוברין** שבהר חברון (ממזרח לקרית גת). כמו אצל חמולות רבות אחרות מאזור הר חברון, ידוע מוצאן היהודי. ענף אחר וגדול של הג'ברין, שכבר הוזכר, ברח לאזור שמדרום ליאטה והשאיר את בית גוברין ריקה מתושביה המקוריים. בואדי ערה ניתן למצוא גם את בני חמולת מוסְלִימָאנִי, שכמו במקומות אחרים ידוע מוצאם היהודי. כך גם לגבי משפחת **יחיה מכפר קרע**. בכפר **מע'אר** מספרים בני משפחת **ג'ש'אן** הנוצרים על מקורם ומקור בני משפחתם בירדן מנוצרי עם ישראל. גם במשפחת **עיראקי מטירה** ידוע מוצאה היהודי.

דברי מנהיגים ערבים ופלשתינאים

כפי שכבר סופר, **האמיר פייסל** כתב עוד בשנת 1917 לד"ר **פליקס פרנקפורטר** (מנהיג ציוני שמאוחר יותר נתמנה לשופט עליון בארה"ב והיה מקורב לנשיא רוזוולט): **"אנחנו בני אותו גזע ודם ובשיתוף פעולה נביא לשגשוג הארץ"**. סבו של פייסל, **עון**, היה בן לאם ממשפחה של צאצאי ישראל שהיגרו למזרח לירדן ומאוחר יותר חזרו לכפרם במערב. להבדיל מהמצב כיום, בתקופה בה גדל פייסל היה ידוע מקורה הישראלי של אם סבו, ולא נעשה מאמץ רב להצניעו.

אנטון עטאללה אמר אחרי מלחמת 1967 **לנתן ילין מור**: **"אנו ביסודנו עם אחד"**. אני תושב ירושלים מדורי דורות וודאי התנצרנו לאחר החורבן בזמן רדיפות הנוצרים. בכל אופן, אנו היהודים והמוסלמים נלחמנו על הגנת ירושלים בזמן הצלבנים".

מי שהיה יו"ר הפרלמנט הירדני צוטט בעיתון: **"לו היו חופרים עמוק באדמה היו מוצאים שעצמות סבותינו משותפות לנו"**. בנו של מנהיג מוסלמי חשוב ממזרח ירושלים (שמבחינה ביטחונית זהותו אינה נמסרת כאן), אשר משפחתו הינה בעלת ידע עשיר על תושבי הארץ ועברם, טען ש"פרט למעט ערבים אמיתיים, כל יתר ה'ערבים' בארץ הינם ממוצא יהודי".

יאסר ערפאת צוטט על ידי **סמדר פרי** בעיתון "ידיעות אחרונות" לאחר תחילת האינתיפאדה השנייה, בהפריחו בלון ניסוי, שבגלל מגבלותיו של ערפאת בידיעת ההיסטוריה לא זכה לתשומת לב: **"אנחנו, הפלשתינאים והיהודים, כולנו בניו של שמואל הנביא"**.

טענת הפלשתינאים שישוע היה פלשתינאי ושראשוני הנוצרים היו פלשתינאים תומכת אף היא באורח מדהים בממצא. ערפאת אף הגדיל לעשות וקרא לישוע "הפלשתינאי הראשון", ובכך סתר את טענתם המגוחכת של הפלשתינאים בדבר היותם צאצאי הכנענים. **חנן עשאווי**, מנהיגה פלשתינאית נוצרית, עומדת בתוקף על כך שהפלשתינאים הם צאצאיהם של ראשוני הנוצרים.

מאחר שישוע וראשוני הנוצרים היו כולם בני עם ישראל, ומאחר שהמושג והשם פלשתינה נוצרו רק כמאה שנים לאחר מותו של ישוע, ברור שבמסורת פלשתינאית זו יש חוסר דיוק. עיקר הפלשתינאים המקוריים תושבי הקבע של הארץ, כולל הנוצרים שבהם, הם צאצאי עם ישראל. הם גם יכולים לראות את חלקם, ובייחוד נכון הדבר לגבי המיעוט הנוצרי הקטן שבתוכם, כצאצאי הנוצרים הראשוניים, למרות שאלה לא היו פלשתינאים ולא נקראו כך.

בפגישה חשאית שערך בשנת 2010 הד"ר סאעב עריקאת, ראש המשלחת הפלשתינאית לשיחות עם ישראל, עם נציגים מירדן, הוא הודה במקורו היהודי של שבט עריקאת. כמו כן הודה במקורן היהודי של מעט מתוך המשפחות הפלשתינאיות האחרות הנזכרות במהדורה קודמת של ספרון זה (בתרגומו לערבית) ושענין מוצאן נהיר לו.

ההיבט הגאוגרפי-היסטורי

בסיפרו **ציון במשפט תפדה**⁸ מגיע המשפטן והחוקר אילון ירדן למסקנות ברורות למדי בנושא מוצא הפלשתינאים וקירבתם ליהודים. הספר מבוסס על עיקרון, שנבדק על ידי מחבר הספר ביסודיות והתגלה כאמין למדי. עיקרון זה טוען, שתושבי ההר בארץ ישראל, קרי הגליל שומרון ויהודה, ברובם הגדול לא עזבו את מקומותיהם לאורך אלפי שנים. לעומתם, המהגרים למיניהם, כולל הערבים שבתוכם, הגיעו בעיקר לחלק הנמוך של ארץ ישראל, למישורים ולעמקים. לפעמים אלה גרשו את מי שישב שם קודם, לפעמים הצטרפו אליו, ישבו שם תקופה מסוימת ולבסוף המשיכו והיגרו לארצות אחרות.

ישיבת הקבע של תושבי ההרים, לעומת ההתחלפות של תושבי השטחים הנמוכים, הינה תופעה הידועה גם בהיסטוריה של ארצות אחרות. ההרים היו תמיד קשים יותר לתנועת צבאות ולכיבוש מאשר המישורים והעמקים, ויעילים פחות מהם לעיבוד חקלאי. עקב קשיי העבודה, תושבי ההר היו לרוב קשוחים יותר והיה קשה יותר להביסם ולנתקם מאדמותיהם, בהן השקיעו את מירב כוחותיהם במשך דורות. גם כשהגיע כובש-צורך חדש לאזור הוא הציק לתושבי ההרים במידה פחותה מאשר לתושבי אזורים אחרים. בגלל קשיחותם של תושבי ההר וגם בשל עוניים, יחסית לתושבי אזורים אחרים, הם לא היוו מקור טוב לגביית מסים. המסורת שהתפתחה באזור ההר לגבי כל כובש, גם בתקופות הקשות ביותר, היתה של הישרדות, תוך אמונה שתקופות אלו תחלוףנה.

בהסתכלות על תנועות עמים בהיסטוריה של ארץ ישראל מתברר, שרק הכנענים והפלשתים, תושבי האזורים הנמוכים, היו עמים מיישבים-מתנחלים (קולוניאליסטים) ויישבו את הארץ. לצדם היה עם ישראל, שכבש בתקופת יהושע בן נון את הרי מערב הירדן, והתיישב בארץ, בעיקר בהרים אלה. יתר העמים שהשתלטו על הארץ לאורך ההיסטוריה: האשורים, הבבלים, הפרסים, היוונים, הרומאים, הערבים, הצלבנים, הממלוכים, הטורקים והבריטים, עשו זאת למטרות השתלטות (אימפריאליסטים), ומעולם לא יישבו את הארץ בהיקף של ממש. לאור ניתוח זה, ברור שתושבי הרי מערב הירדן הינם רובם ככולם צאצאי עם ישראל.

עקרון דומה לזה של תושבי ההר הציג השר לשעבר, רפי איתן, לגבי תושבי המדבר. תנאי החיים במדבר קשים יותר מתנאי ההר ותושבי המדבר הינם קשוחים עוד יותר מתושבי ההר. מדינת ישראל כבר למודת נסיון מר מנסיונה לנתק מאדמותיהם את הבדואים, תושבי המדבר. לדברי רפי איתן, נמוכה ביותר ההסתברות שמישהו שמקורו מארץ אחרת יגור לארץ ישראל רק כדי לשבת בה במדבר, אלא אם כן הוא חוזר לאדמתו שלו מדורי דורות.

על סמך סקר מדויק של אוכלוסיית כל הישובים ממערב לירדן ב-1860 אותו ערך אילון ירדן, מתקבל שתושבי ההרים היוו באותה שנה 75% מכלל תושבי הארץ. מתוך ההנחות הסבירות ביותר שמחד, רוב גדול ביותר מתוך כל המהגרים שהגיעו מאוחר יותר מארצות ערב התיישב בשפלה ובעמקים לצד היהודים, כדי להתפרנס מעבודה עבורם, ומאידך, שרוב הפליטים היו מהאזורים הנמוכים, בהם ישבו היהודים; מתקבלת המסקנה שלאחר כל בריחות הפליטים ועזיבת מהגרים החל מ-1948, חזרו כיום הפלשתינאים ממערב לירדן להרכבם המקורי מ-1860.

על פי ההנחות האמורות, אם נניח ש כ-70% מתוך 75% תושבי ההרים ב-1860 היו צאצאי עם ישראל (כלומר 5% לא היו כאלה), ועוד כ-10% מתוך 25% תושבי האזורים הנמוכים ב-1860 היו גם הם צאצאי יהודים (כאשר 15% היו זרים, ואילו 6% מתוך ה-10% הם כיום בדואים תושבי המדבר בצפון הנגב), יתקבל שכ-80% מהפלשתינאים ממערב לירדן כיום הינם צאצאי עם ישראל. על סמך הנחות מינימליסטיות עד מקסימליסטיות ניתן להסיק בעקבות גישה זו, ששיעור צאצאי עם ישראל בקרב הפלשתינאים כיום ממערב לירדן נע בתחום של 65%-85%.

ההיבט הדמוגרפי-היסטורי

יאמן כי יסופר⁶ ולא ישא אח אל אח חרב⁹, ספריו של המחבר, מסכמים מחקר בהיבט הדמוגרפי-היסטורי. בין היתר, ספרים אלה מציינים את התופעות ההיסטוריות העיקריות שגרמו לטעות המקובלת כיום באשר לזהות הפלשתינאים (המתעניין בפרטים ובמקורות נוספים מופנה לספרים אלה):

מרידות היהודים ברומאים לא רק שגרמו לדלדול הישוב היהודי בארץ והפיכתו של עם ישראל למיעוט גדול בארצו, אלא גם הביאו בשנת 135 לספירה לשינוי שם הפרובינציה באימפריה הרומאית מיהודה לפלשתינה. שינוי שם זה הוא שגרם לכך שתושבי הארץ הוותיקים, אותם פגשו היהודים השבים לציון, נקראים היום פלשתינאים ולא יהודים.

כיבושה של ארץ ישראל בידי הערבים, שנסתיים בשנת 640, לא הביא איתו מתנחלים ערבים לארץ ישראל. מתנחלים כאלה הובאו לארצות אחרות כדי להבטיח את נאמנות התושבים, שעליהם נכפתה דת האיסלם, לדתם החדשה. מאחר שבארץ ישראל לא היו אז כמעט עובדי אלילים, והאיסלם לא נכפה אז על יהודים ונוצרים, לא היה בה צורך במתנחלים. לעומת זאת, השלטון הערבי בארץ ישראל גרם לאפליה כלכלית כלפי הלא מוסלמים. אפליה זו גרמה רק למעטים ביותר להתאסלם, בעיקר במאה השמינית.

מצב זה השתנה ללא הכר בשנת 1012. בתקופת החליף השיעי אל-האקם, אשר משל בחליפות הפטימית שמרכזה היה בקהיר, גזר השלטון השיעי גזירה ולפיה כל תושבי ארץ ישראל שאינם מוסלמים חייבים להמיר את דתם לאיסלם או לעזוב את הארץ. בעקבות גזירה זו עזבו את הארץ מרבית הנוכרים, שהיו נוצרים בדתם, ועם ישראל חזר להיות רוב גדול ביותר בארצו. אולם בני עם ישראל, שכולם דבקו בארצם, ועוד מיעוט קטן למדי של אחרים שנשארו בארץ, נאלצו לקבל עליהם את האיסלם.

ההתאסלמות שבכפייה העבירה 90% מהתושבים שנשארו בארץ לאיסלם. רובם של מתאסלמים חדשים אלה התאסלמו רק למראית עין – כלפי חוץ נהגו כמוסלמים ובביתם, בעיקר היהודים לשעבר שבהם, נהגו לפי מנהגי דתם המקורית. השם שניתן לאנוסים אלה היה **מוֹסְתַעְרָבִים**. בשנת 1044 ביטל חליף פטימי אחר את הגזירה. מאחר שהגזירה נגדה את עקרונות האיסלם, הרשה החליף למתאסלמים בכפייה לחזור לדתותיהם המקוריות (ועזיבת האיסלם אסורה בניסיונות רגילות ודינה מוות).

כרבע מתוך המוסתערבים ניצלו את ההזדמנות וחזרו לדתותיהם המקוריות. היתר המשיכו לדבוק באיסלם כלפי חוץ, מאחר שעקב מצבם הכלכלי הקשה לא יכלו לוותר על הסרת האפליה הכלכלית, יתרון לו זכו עם התאסלמותם כביכול, וזאת מבלי שבגדו בדתם המקורית בהתנהגותם בבתיהם. את החלפת הזהות הלאומית אף אחד אפילו לא העלה על דעתו.

עד הכיבוש הצלבני ב-1099 חזר שיעור המוסתערבים ל-90%, כשבמצב הכלכלי הדחוק קינאו הצעירים בני הדת היהודית ביתרוונותיהם הכלכליים של חבריהם וקרוביהם המוסתערבים, והפכו גם הם למוסתערבים.

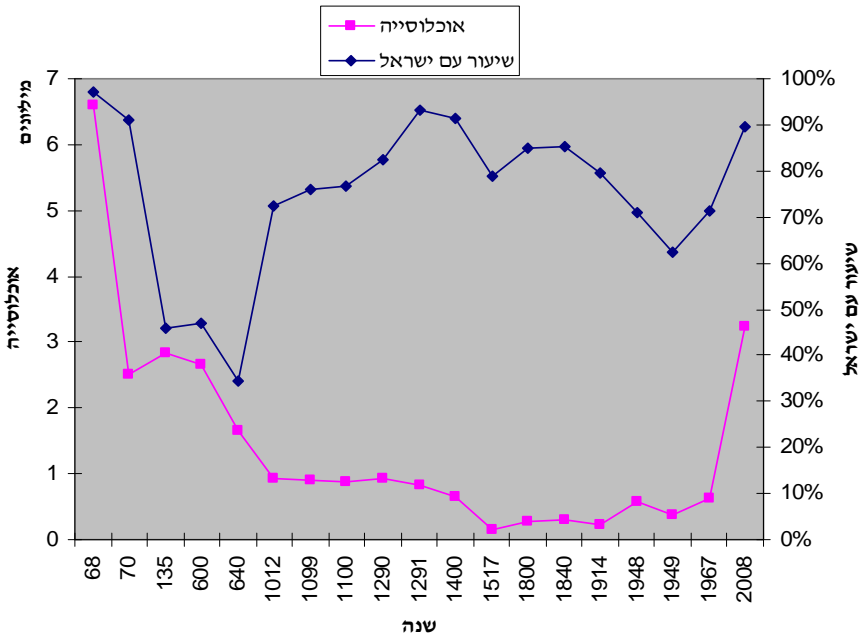
בהמשך עקב רציחות על ידי הצלבנים, הידרדרות כלכלת הארץ ומגפות בתקופה הממלוכית, התמעטו עוד יותר הן שיעור היהודים שאחזו בדתם המקורית כלפי חוץ והן היקף תושבי הארץ. רק התייצבות השלטון עם הכיבוש העותמאני (1517) גרמה לחלק מהעוזבים לחזור לארץ.

החל משנת 1840 הצטרפו אל אנוסי ארץ ישראל מהגרים שונים. עירובם של המהגרים עם הפלשתינאים המקוריים והתרכוזותם של המהגרים באזורי ההתיישבות של היהודים השבים לציון, גרמו לתנועה הציונית להתעלם מצאצאי האנוסים, שרבים מתוכם ידעו על זהותם

המקורית וחלקם שמר על חלק קטן ממנהגי היהדות. תחת השפעה של זרים וטרור, הפכו כיום צאצאים אלה של עם ישראל, ובעיקר אלה מתוכם שאבדו אצלם זכר עברם של אבותיהם, לאויב המר של היהודים.

בתהפוכות ההיסטוריה, תוך כדי הגירה ובריחות פליטים, רוב המהגרים הזרים לארץ עזבו אותה. התוצאה – הסכסוך חסר הפתרון בהווה הינו מלחמת אחים טרגית, שהסיבה היחידה לקיומה היא הבורות הנפוצה לגבי מקורם של הפלשתינאים. במקביל, מרבית הפליטים הפלשתינאים היו מתנחלים זרים בארץ ישראל המערבית ואין להם כל זכות שיבה אליה.

המחקר הדמוגרפי חושף את הטעויות המקובלות בנושא זה כיום. הוא מסביר ומפרט כיצד בניגוד לטענות על קיום של כחמישה מיליון פלשתינאים בארץ ישראל ממערב לירדן, המספר הנכון לסוף שנת 2008 הינו כשלושה ורבע מיליון (כולל אלה הנקראים ערביי ישראל, אך לא כולל דרוזים, כורדים, צ'רקסים וכו'). מתוכם כ-89.5% הינם צאצאים של עם ישראל. התרשים הבא מסכם את תוצאות המחקר הדמוגרפי-היסטורי של ארץ ישראל באלפיים השנים האחרונות.

תרשים: היקף האוכלוסייה בארץ ישראל ושיעור עם ישראל בקרב כל אוכלוסיית הארץ (מ-1914 ללא היהודים בדתם ורק ממערב לירדן).

הקו העליון, הכהה יותר בתרשים, מציג את שיעור עם ישראל באוכלוסיית ארץ ישראל ומתייחס לסולם האחוזים המופיע בגבולו הימני של התרשים. הקו התחתון הבהיר מציין את גודל כל האוכלוסייה ומתייחס לסולם של מיליוני תושבים, שניתן בגבולו השמאלי של התרשים.

התלכדות תוצאות המחקרים וחשיבותה

המחקר הדמוגרפי-היסטורי, המבוסס על שושלות יוחסין של המשפחות הפלשתינאיות לאורך תקופה ארוכה ביותר, שושלות שנרשמו על ידי רבים בעמל רב לאורך שנים רבות, מציג כאמור את השיעור של 89.5% מתוך הפלשתינאים ממערב לירדן בסוף 2008 כבעלי מקור יהודי-ישראלי.

המחקר הגנטי המתבסס על מדגם טוב וגדול יחסית של הכרומוזום Y מתחילת שנות ה-90 של המאה הקודמת, מציג שיעור של 82% מהפלשתינאים בארץ (לא כולל בדואים) כבעלי מקור ישראלי (הוספת הבדואים והריבוי הטבעי במשך קרוב ל-20 שנה מסבירים את רוב ההבדל).

המחקר האנתרופולוגי – המנהגים הרבים, שלל העדויות שנאספו והראיות מתוך השפה והשמות – כפי שפורטו בפרקים קודמים – מציג ממצאים בקרב קרוב ל-80% מהאוכלוסייה הרלבנטית. זאת עוד לפני שהמחקר הגיע לסיומו וסביר שתימצאנה חמולות נוספות שיתברר מוצאן היהודי וכן מנהגים וסימני יהדות נוספים. האוכלוסייה הרלבנטית אינה כוללת את הדרוזים והכורדים ממערב לירדן. ברמת הכלל קיימות עדויות ממשיות שמקורם של אלה משבטי ישראל, אבל המחקר האנתרופולוגי כמעט שלא עסק ברמת החמולות שלהם.

השיעור המקביל, הנובע מהמחקר הגיאוגרפי-היסטורי, הוא בתחום של 65%-85%. מאחר שמחקר זה הינו הפחות מדויק מבין שלושת המחקרים, הרי שלאור המחקרים האחרים המדויקים יותר, נובע שיש לצמצם את התחום המתקבל ממחקר זה ל-85%-80%.

גם אם ניתן להטיל ספק במחקר מסוים או בשטח מחקרי מסוים ולחפש בהם אי דיוקים או לתת הסברים אחרים לממצאיהם, הרי שזמינות התוצאות של מספר מחקרים לא קטן משטחי מחקר מגוונים, אינה מותירה ספק – משמעות כל המחקרים האמורים גם יחד היא שרוב גדול ביותר של הפלשתינאים ממערב לירדן מקורו בעם ישראל.

יתר על כן, הקירבה הגדולה ואף ההתלכדות בין המספרים המתקבלים מארבעת שטחי המחקר מקנה למספרים אלה אמינות גבוהה ביותר. לפיכך, לא זו בלבד שלא ניתן להתעלם מהם, אלא שהם והמסקנות הנובעות מתוכם עשויים לשמש בסיס לפתרון הסכסוך, כמוצג בפרק הבא.

בסיפורו של הנס כריסטיאן אנדרסון על בגדי המלך החדשים, חשיפת השקר, שרבים האמינו בו למשך זמן קצר, היתה מהירה ביותר, ובכוחו של ילד קטן אחד היה לגרום לאותה חשיפה. לעומת זאת, השקר המקובל בנושא זהות הפלשתינאים מושרש עד כדי כך, שרק התלכדות תוצאות של מספר לא קטן של מחקרים יש בכוחה לקעקע, כתוצאה של מאמץ ממושך של רבים, את האמונה בשקר הגדול ביותר בהיסטוריה.

הפתרון המתבקש – תוכנית ההתחברות

בנוסף לחשיבות הכרת הקירבה בין מרבית הפלשתינאים ליהודים, במאמץ להקטנת השנאה ביניהם, הממצא לגבי זהות הפלשתינאים מצביע גם על הכיוון הנכון לפתרון, פתרון לו מוקדש חלק נכבד מהספר **יאמן כי יסופר**.

התנועה הציונית, שהובילה בעבר מהלך היסטורי של מימוש רעיון שנראה אבסורדי בראשיתו, הצליחה תוך חמישים שנים להקים את מדינת ישראל ולרכז בה את רוב יהודי התפוצות. כיום נדרשת התנועה להתנער מהקביעון המחשבתי כדי שתוכל להמשיך ביעודה ההיסטורי.

"ודבר אליהם: כה אמר אדני יהוה: הנה אני לוקח את בני ישראל מבין הגויים אשר הלכו שם, וקבצתי אותם מסביב, והבאתי אותם אל אדמתם. ועשיתי אותם לגוי אחד בארץ, בהרי ישראל!]", ומלך אחד יהיה לכולם למלך, ולא יהיו עוד לשני גויים!] **ולא ייחצו עוד לשתי ממלכות!]** **... וכרתי להם ברית שלום, ברית עולם!]** **יהיה אותם.**" **יחזקאל ל"ז, פסוקים כ"א-כ"ב, כ"ו.**

למרות שנבואת יחזקאל נראית מתאימה לשיבת ציון הראשונה, סופו של בית שני לא יכול להחשב לברית שלום שהיא ברית עולם!

הציטוט להלן לקוח מספרו של הפיזיקאי הנודע **דיוויד בוהם**²⁰ דבריו מתייחסים לכלל האנושות, אך משמעותם חדה כתער לגבי תושבי ארץ ישראל. להלן דבריו בתרגום לעברית (ההדגשות הן של המחבר):

"המחשבה שכל המקטעים האלה [של קבוצות בני אדם] קיימים באופן נפרד הינה אשליה. אשליה זו אינה יכולה אלא להביא לסכסוך ללא סוף ולבלבול. לאמיתו של דבר, הנסיון לחיות על פי הראייה שכל המקטעים הינם באמת נפרדים, היא בתמציתה אשר גרמה לסדרה הולכת וגדלה של משברים בוערים איתם אנו מתעמתים כיום."

ראוי שדבריו של המדען הדגול ישמשו נר לרגליו של כל תושב בארץ ישראל לנוכח כל מלחמה, לנוכח כל פיגוע טרור, לנוכח כל סיכול, לנוכח הקורבנות החפים מפשע, לנוכח כל מחסום, לנוכח כל קסאם, לנוכח הבלבול בו נמצאת הנהגת מדינת ישראל ולנוכח התוהו ובוהו השורר ברשות הפלשתינאית! הבלבול והמשברים כבר הפכו לנחלתן של מדינות רבות אחרות, החוזות על בשרם של תושביהן את הטרור הגואה.

המצב הסבוך בו נמצא האזור מחייב התבוננות בבעיה באור חדש. נדרשת המרת האנרגיה השלילית העצומה המושקעת בסכסוך לכיוון חיובי. כיוון כזה יאפשר לעם ישראל לא רק לחיות בשלום ובביטחון, אלא גם לבצע קפיצת קוונטום בדרך להגדלת היקפו ועוצמתו.

מרק טווין ראה כבר עם תחילת התנועה הציונית את הפוטנציאל הגדול הטמון במדינה היהודית (כפי שכתב ב"על היהודים"):

"ד"ר הרצל מתכוון לקבץ יהודים מכל העולם בארץ ישראל עם ממשלה משלהם... לדעתי, יש לעצור מיד את התעלול הזה. לגמרי לא רצוי שגזע המוחות המוחכמים בעולם יגלה לפתע את עוצמתו. לו ידעו הסוסים את כוחם לא היינו יכולים להמשיך לרכוב עליהם."

כמו חזונו של תיאודור הרצל, גם חזונו של מרק טווין התגשם רק בצורה חלקית. ניתן להגדיר בקלות את הסיבה העיקרית שמנעה את הגשמתו המלאה של חזונו של מרק טווין. אין ספק שסיבה זו הינה הקרע היהודי-פלשתינאי שהתחולל תוך כדי הגשמת חזונו של ד"ר הרצל.

הפתרון הנובע ישירות מזהות האמיתית של הפלשתינאים הוא **התלכדות מחדש של שני הפלגים הניצים לעם אחד במדינה אחת בארץ ישראל המערבית!**

התפיסה האמורה עולה לכאורה בקנה אחד עם מטרותיו המקוריות של אש"ף מלפני הסכמי אוסלו ועם מטרותיהם של פלשתינאים רבים – יצירת מדינה חילונית אחת בכל שטח ארץ ישראל המערבית. אולם, כיוון זה יכול להיות פתרון בר קיימא, ועוד יותר מכך, להיות קביל אצל היהודים, רק עם התיקון המהותי וההכרחי, **שהדבר לא ייצור מדינה דו-לאומית.**

יתר על כן, גישה זו עולה בקנה אחד עם השאיפות המקוריות של הימין בישראל – ארץ ישראל השלמה. בצורה זו תיתכן **פשרה בין הקיצונים משני הצדדים. פשרה כזו תאפשר שלום יציב,** להבדיל משלום רופף, שהוא פרי של פשרה בין המתונים משני הצדדים. הדרך הצודקת והמעשית למימוש פתרון זה היא **הצטרפות מחדש ומרצון של רוב הפלשתינאים לעם ישראל!**

אף-על-פי שהפתרון המוצע יכול להיראות בלתי אפשרי, מן הראוי להשיב על ספקות אלו בדבריו של דוד בן גוריון: **"לחיות בישראל מבלי להאמין בניסים הוא הבלתי מעשי!"**

הפתרון האמור, הנקרא **תוכנית ההתחברות**, מכיל מרכיבים רבים, ובעיקר התהליך השלמת השכלה בקרב הפלשתינאים, אשר יעקור מלבם את השנאה ליהודים ולמפעל הציוני, ויאפשר להם להשתלב בו כשותפים מהדרגה הראשונה. התהליך חייב להיות יסודי, ואי לכך ביצועו יתפרש על פני שנים לא מעטות, בצורה שתקל על הצדדים את עיכולו ואת עיכולם זה את זה כאחים. התהליך יחול רק על פלשתינאים אשר גרים כיום בארץ ישראל המערבית. תוך כדי התהליך ואווירת השלום והפריחה הכלכלית שתיווצרנה יוכלו רבים מיהודי הגולה, הסובלים מאנטישמיות או רוצים להבטיח את זהותם היהודית של צאצאיהם, לעלות לישראל ולהקל על התהליך הקליטה ההדרגתית של הפלשתינאים.

התהליך **לא** יכיל כפייה דתית. ההצטרפות תהיה במישור הלאומי. המצטרף, שיקבל ידע על מסורת ישראל, יוכל לבחור להיות חילוני או לאחוז בדת כרצונו. גישה זו עולה בקנה אחד עם ההלכה הדתית שהיתה נהוגה בארץ ישראל בתקופות בית ראשון ושני, כאשר יהודים עובדי אלילים לא איבדו את שייכותם לעם ישראל ולא הוכרחו להתגייר כדי להשתייך אליו. ההלכה שהונהגה בגלות והדורשת גיור לקולא כתנאי להצטרפות מחדש של צאצאי אנוסים אינה רלבנטית כאן, מאחר שהסיכוי להכנסת זרים לעם ישראל קטן. מאז האינוס בארץ ישראל (1012) שיעורו של עם ישראל בארצו היה גבוה ביותר (ראה תרשים לעיל). לעומת זאת, כשמדובר על צאצאי האנוסים בגלות קיים חשש לריבוי נישואי תערובת לאורך הדורות שעברו מאז האינוס. פרטים נוספים לגבי הפתרון ניתן לקרוא בספר **יאמן כי יסופר**⁶ ובספר **מולדת משותפת – לא אדמת מריבה**⁷. הגישה האמורה תואמת גם את קווי היסוד מה-8.9.49 של ממשלת ישראל הראשונה, שלא שונו מעולם בנושא זה. קווי יסוד אלה של ממשלה, שכללה ארבע מפלגות דתיות, מדברים על כך שהמדינה תבטיח את חופש הדת ותימנע מענייני דת.

למרות שלכאורה נראה שהשינוי התפיסתי הגדול הנדרש הופך את תוכנית ההתחברות לבלתי מעשית, התוכנית אפשרית לביצוע מהסיבות הבאות:

- א. בחמולות פלשתינאיות רבות ביותר (למעלה מ-50%) ובקרב שבטים בדואים רבים ידוע על מקורם, וכל אלה ישמחו לחזור לעמם המקורי כאשר זה ירצה ויפעל לקבלם.
- ב. פלשתינאים רבים מעדיפים להיות אזרחי ישראל על פני חיים תחת שלטון ארגוני הטרור. מובן שהם יעדיפו להיות אזרחים ממדרגה ראשונה, ולצורך זאת רבים מתוכם ירצו להצטרף לעם ישראל.
- ג. הפלשתיניים נאמנים קודם כל למשפחתם, אחר כך לחמולה, לאחר מכן לבעלי השררה והכח ורק בסוף לענייני דת ולאום. ישראל חזקה, הבטוחה בצדקת דרכה, מסוגלת לגרום להתחברות להתבצע בהצלחה.

ד. ההדרגתיות של ההצטרפות וצעדים אחרים שיינקטו, ימנעו את הפיכת המצטרפים לגייס חמישי.

ה. אין חשיבות להצטרפות כל הפלשתינאים לעם ישראל. לאור המספרים האמיתיים של הפלשתינאים, גם ללא עלייה של יהודים לישראל, אפילו אם מחצית הפלשתינאים בארץ לא יצטרפו, הבעיה הדמוגרפית תהיה קטנה מזו הקיימת כיום בתחומי הקו הירוק.

ו. בנסיבות שפורטו, תוכנית ההתחברות הינה הפתרון העדיף עבור כמעט כל תושבי ארץ ישראל המערבית, שלא לדבר על עצם הדבר שפתרון זה הוא היחיד שיאפשר שלום. כל אחד מתושבים אלה חייב להחליט אם התוכנית טובה עבורו, ואז, בצורה דמוקרטית, כל מה שנותר הוא לצטט את תיאודור הרצל: **אם תרצו אין זו אגדה.**

דבריו הבאים של **מרטין לותר קינג** מסכמים את חשיבות השינוי התפיסתי הנדרש משני הצדדים, שינוי שיאפשר להם לקבל איש את אחיו: **לעולם לא אוכל להיות מי שעלי להיות כל עוד אתה לא תהיה מי שעליך להיות, ואתה לעולם לא תוכל להיות מי שעליך להיות כל עוד אני לא אהיה מי שעלי להיות.**

ביצוע תוכנית ההתחברות

כדי שיהיה ניתן לבצע את תוכנית ההתחברות, על ממשלת ישראל לאמץ תוכנית ביצוע הכוללת בשלב ראשון את ניסוי התוכנית. לפני התחלת הניסוי תשאף ישראל להגיע להסכם עם הרשות הפלשתינאית על רצון משותף לשקול ולבדוק את תוכנית ההתחברות כדרך לחיסול הסכסוך. הניסוי ייערך כנראה בתחומי הקו הירוק, וישתתפו בו הבדואים בדרום שמשפחותיהם מתנדבות לשרות בצה"ל. התהליך יהיה שקוף, וצדדים מעוניינים יוכלו לשגר משקיפים כדי לוודא שהתהליך מקובל עליהם ושלא כלולה בו הסתה כלשהי.

התהליך המוצע יכלול דרישה מכל מתחבר להכיר את הנושאים הבאים:

1. **השפה העברית (כולל ידיעת קריאה וכתובה);**
2. **התרבות של עם ישראל – קלאסיקה, בעיקר סרטים, מעט שירים ופרוזה;**
3. **ההיסטוריה של עם ישראל;**
4. **ההיסטוריה של ארץ ישראל;**
5. **התנ"ך, בדגש על התורה, אך גם הספרים האחרים שעיקרם היסטוריה;**
6. **המסורת היהודית.**

ההיקף הנדרש יהיה קרוב למה שמקובל אצל רוב היהודים החילונים וברמה שתבטיח את איכות המתחברים. היקף זה יהיה אף גדול מהמקובל בגיור, אך ללא התמקדות בענייני דת. הסיבות להיקף הרחב: יש צורך לתת משקל נגד תודעתי לחינוך העיון ולהסתה שהופעלו על הפלשתינאים בעבר בכל הנוגע לישראל. כמו כן, במקרים רבים יש לשפר את רמת ההשכלה שלהם, כדי לשפר את סיכוייהם להיקלט בצורה מוצלחת בחברה הישראלית ולא כאזרחים מדרגה שנייה. הכרת הנושאים תתבצע דרך הכשרה בתנאי אולפן ערב וסוף שבוע, על מנת לא לנתק את המשתתפים ממעגל העבודה או מהמשימות המשפחתיות. כן תידרשנה מהמצטרף:

7. **שבועה על אי השתייכות לעם הערבי;**

8. **טבילה להסרת ספק בהשתייכות המלאה לעם ישראל;**

הדרישה לאי השתייכות לעם הערבי אין משמעותה, בשום אופן, דרישה להתנתקות מהתרבות הערבית, כפי שלדוגמה, יהודים רבים שעלו לארץ ממדינות ברית המועצות לשעבר לא נפרדו מהתרבות הרוסית. הטבילה מוצעת על סמך התקדים שהונהג לגבי מרבית יהדות אתיופיה

לאחר עלייתם לארץ. אמנם הטבילה היא כרגיל דרישה דתית-הלכתית, אולם כאן משמעותה לאומית בלבד, והיא באה אך ורק לענות על ספק אפשרי, שמא במהלך הדורות נכנסו למשפחה גויים (זרים לעם ישראל). לפיכך אין היא קשורה כלל לעזיבה, קבלה או כפייה של דת כלשהי.

9. שבעת אמונים לעם ישראל ולמדינת ישראל. השבועה תכלול את העדפת הנאמנות לעם ישראל ולמדינת ישראל על כל השתייכות ציבורית אחרת, ובכלל זאת לאיסלם או לנצרות. יצוין בה גם שבחירה זו היא בבחינת התחייבות לנטוש כל דת שמנהיגים מתוכה יפעלו בעוונות ויפצו שנאה ואיומים כלפי עם ישראל, מדינת ישראל או היהדות, אלא אם מנהיגים אלה יהיו במיעוט, ורוב מנהיגי אותה דת יפעלו נגדם בנחרצות ויוקיעו אותם בצורה שאינה משתמעת לשתי פנים. לסיום התהליך יתבצעו:

10. מתן אזרחות ישראלית למתחבר אם אינו אזרחי ישראלי ורישומו בסעיף הלאום בתעודת הזהיה כיהודי או כבן ישראל (על פי בחירתו ולפי הישארותו בדתו המקורית – אם יעזוב דת זרה ויכל לבחור להרשם כיהודי, אחרת יירשם כבן ישראל).

לאור הצלחת הניסוי ייחתם הסכם בין ממשלת הרשות הפלשתינאית לבין ממשלת ישראל לגבי התהליך המלא והחלתו תחילה על יהודה ושומרון. ההסכם יכלול את החלת החוק הישראלי ביו"ש ומתן מעמד תושב קבע לכל פלשתינאי שהחוק חל עליו תמורת הצהרת נאמנות למדינה. במקביל תצטרך מדינת ישראל לעשות רוויזיה בנושא קצבאות הביטוח הלאומי, כדי שאלו תשולמנה בעיקר כהנחות ממס הכנסה לעובדים במקום כקצבאות, כפי שהמצב היה לפני פרורמת ועדת בן שחר בשנות ה-70.

מקבלי מעמד תושב ויכלו להרשם כמועמדים להשתתפות בתוכנית ההתחברות. תוכנית ההתחברות תופעל בעיקר בישובים בהם תימצא מוקדם יותר רמה גבוהה של נאמנות למדינה, כפי שתקבע ממשלת ישראל. השאיפה תהיה להגיע תוך זמן לא רב של התארגנות ושכלול התהליך לכ-50,000 מתחברים בשנה. המספר יכלול גם מתחברים מקרב אזרחי ישראל.

באותה תקופה בה יימשך התהליך תמשיך הממשלה הפלשתינאית לעסוק בעניינים אזרחיים של הציבור הפלשתינאי – בתאום עם ממשלת ישראל – בהשגחה על תקינות תהליך ההתחברות ובהבטחת רווחתם של הפלשתינאים לפני ולאחר התחברותם וכן של אלה שיבחרו לא להתחבר. אנשי ציבור פלשתינאים שיתחברו יוכלו להציג את מועמדותם לכנסת. בשנים הראשונות צריך יהיה לתת מכסה מוסכמת מראש של חברי כנסת מעבר ל-120 החברים עבור אותם פעילים פלשתינאים כדי להקל על השתלבותם במערכת הישראלית. מכסה זו תגדל עם גידול מספר המתחברים. במקביל, ככל שאנשי הציבור המתחברים שיקבלו מקום בתוך המכסה האמורה ישתלבו בפוליטיקה הישראלית, חלקם במכסה ישוחרר לכלל חברי הכנסת הרגילים, כך שבסוף התהליך יעלה מספר חברי הכנסת ל-180.

לאחר תקופה של כעשרים שנה תוכל מדינת ישראל להחליט שהיא נותנת אזרחות ישראלית גם לפלשתינאים שלא יתחברו עד אותו שלב, ולספח את יהודה ושומרון לשטחי המדינה. בשלב זה תפורק הממשלה הפלשתינאית. בשלב כלשהו, לאחר שיתברר שתהליך ההתחברות ביו"ש מצליח לשיעור רצון הצדדים, תוכל גם ממשלת החמאס להגיע להסכם עם ממשלת ישראל שיחיל את תהליך ההתחברות על רצועת עזה. קודם לכן יהיה הגיון לחתום על הודנה ארוכת טווח בין ממשלת החמאס לממשלת ישראל במקביל לחתימת הסכם ההתחברות לגבי יהודה ושומרון. תהליך ההתחברות ברצועת עזה יכלול פינוי מתחברים שירצו בכך ממחנות הפליטים ברצועה אל תוך שטחי הקו הירוק לישובים חדשים שיוקמו לצורך זה.

מלבד זכות השיבה לעם ישראל, שתינתן לכלל הפלשתינאים תושבי הארץ, זכות שיבה לפליטים תהיה רק עבור אלה המתגוררים בשטחי ארץ ישראל המערבית ורק למקומות שבהם הדבר מתאפשר מבחינה מעשית. הסכם השלום יכול פיצויים לפליטים הפלשתינאים במקומות השונים בסיוע הקהילייה הבין-לאומית. זכות שיבה מעבר לכך, בעיקר לכ-20,000 פלשתינאים ממחנות הפליטים בלבנון שידוע מוצאם מיהודי מערב הירדן ושירצו להתחבר, תידון בממשלת ישראל רק לאחר שתתברר ותובטח הצלחת התוכנית.

מקורות

1. **ארץ ישראל בעבר ובהווה** – דוד בן גוריון ויצחק בן צבי – הגרסה האידית, ניו יורק 1918.
2. **אוכלוסי ארצנו** – יצחק בן צבי – הוצאת הועד הפועל של "ברית הנוער" ומרכז ה"חלוץ" העולמי, ורשה 1932.
3. **כתבי יצחק בן צבי, כרך חמישי – אוכלוסיית ארץ ישראל** – הוצאת מצפה, תל אביב 1936 (זהה בתוכנו למקור 2).
4. **לביורו מוצא הפלחים** – דוד בן גוריון, הוצאת חרמון, תל אביב 1969.
5. **הערבים אשר בארץ ישראל** – ישראל בלקינד, הוצאת חרמון, תל אביב 1969.
6. **יאמן כי יסופר – בעיית ארץ ישראל, שורשיה ופתרונה** – צבי מסיני, הוצאת ליעד, תל אביב 2006.
7. **מולדת משותפת, לא אדמת מריבה** – אילון ירדן – הוצאת ליעד, תל אביב 2006. הספר דן בבעיית הזהות אצל הפלשתינאים (מכיל את מקורות 4 ו-5 כנספחים).
8. **ציון במשפט תפדה** (חלופה להסכם אוסלו) – אילון ירדן – הוצאת ליעד, תל אביב 2002 (בספר זה ניתן למצוא פירוט נרחב לעניינים המוסברים בגוף המסמך, רקע גאוגרפי, תימוכין משפטיים, פירוט הצעה להסדר ורשימה ארוכה של מקורות).
9. **לא ישא אח אל אח חרב** – צבי מסיני – הוצאת ליעד, תל אביב 2006 (קיצור ושכתוב פופולרי של מקור 6).
10. **כתבים** – בר בורוכוב – עיון במקורות כרך א' – הוצאת הקיבוץ המאוחד, 1955.
11. **מסורות שומרניות בעל פה** – יצחק בן צבי – א.ב. **חדשות השומרונים**, גיליון 370-371 (8.10.1985), עמ' 8.
12. **מבנה ציבור בכפר יטא שבדרום הר חברון** – יובל ברוך, רשות העתיקות ירושלים – מחקרי יהודה ושומרון תשנ"ט, כרך תשיעי.

<http://daat.ac.il/daat/israel/yehuda/mehkare-9-baruhl.PDF>

13. Jewish and Middle Eastern non-Jewish populations share a common pool of Y-chromosome biallelic haplotypes

M. F. Hammer, A. J. Redd, E. T. Wood, M. R. Bonner, H. Jarjanazi, T. Karafet, S. Santachiara-Benerecetti, A. Oppenheim, M. A. Jobling, T. Jenkins, H. Ostrer, and B. Bonne-Tamir

PNAS (Proceedings of the National Academy of Sciences, USA), Volume 67, No. 12, pp 6769-6774, June 6, 2000.

<http://www.pnas.org/cgi/content/full/97/12/6769#FN152>

13. High-resolution Y chromosome haplotypes of Israeli and Palestinian Arabs reveal geographic substructure and substantial overlap with haplotypes of Jews

Almut Nebel · Dvora Filon · Deborah A. Weiss · Michael Weale · Marina Faerman · Ariella Oppenheim · Mark G. Thomas

Human Genetics, Volume 107, pp 630-641, 2000.

<http://www.ucl.ac.uk/tcga/tcgapdf/Nebel-HG-00-IParabs.pdf>

15. The Y Chromosome Pool of Jews as Part of the Genetic Landscape of the Middle East

Almut Nebel, Dvora Filon, Bernd Brinkmann, Partha P. Majumder, Marina Faerman, and Ariella Oppenheim

American Journal of Human Genetics, Volume 69, pp 1095-1112, 2001.

<http://www.pubmedcentral.nih.gov/articlerender.fcgi?artid=1274378>

16. Genetics of congenital deafness in the Palestinian population: multiple connexin 26 alleles with shared origins in the Middle East.

Shanin H, Walsh T, Sobe T, Lynch E, King MC, Avraham KB, Kanaan M.

Human Genetics 110(3): 284-9, Mar 2002.

http://www.tau.ac.il/~karena/manuscriptspdf/2002/Shahin_et_al_2002.pdf

17. The Origin of Palestinians and Their Genetic Relatedness With Other Mediterranean Populations

Antonio Arnaiz-Villena, Nagah Elaiwa, Carlos Silvera, Ahmed Rostom, Juan Moscoso, Eduardo Gómez-Casado, Luis Allende, Pilar Varela, and Jorge Martínez-Laso

Human Immunology 62, 889-900 (2001).

http://kinoko.c.u-tokyo.ac.jp/~duraid/stolen_science/The_Origin_of_Palestinians_and_Their_Genetic_Relatedness_With_Other_Mediterranean_Populations.pdf

18. Journal axes gene research on Jews and Palestinians

Robin McKie, science editor, **The Observer**, Sunday 25 November 2001

<http://www.guardian.co.uk/world/2001/nov/25/medicalseience.genetics>

19. The origin of Eastern European Jews revealed by autosomal, sex chromosomal and mtDNA polymorphisms

Avshalom Zoosmann-Diskin

Biology Direct

<http://www.biology-direct.com/content/5/1/57>

20. Wholeness and the Implicate Order – David Bohm – Routledge 1980.

